

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

№ 2 (76) 2016

ISSN 2077-1827

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Збірник наукових праць

№ 2 (76) 2016

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ і НАУКИ УКРАЇНИ

Державний вищий навчальний заклад

“Донбаський державний педагогічний університет”

**ГУМАНІЗАЦІЯ
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ**

Збірник наукових праць

**Виходить 6 разів на рік
Заснований у вересні 1996 р.**

№ 2 (76) 2016

За загальною редакцією проф. В. І. СИПЧЕНКА

**Харків
ТОВ «Видавництво НТМТ»
2016**

УДК 371.13

Засновник, редакція –
Державний вищий навчальний заклад
“Донбаський державний педагогічний університет” (ДДПУ)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21279-11079ПР, видано 26.03.2015 р.
Державною реєстраційною службою України

Затверджено Рішенням Атестаційної колегії
Міністерства освіти і науки України від 30.06.2015 р.
як наукове фахове видання із педагогічних наук

Збірник наукових праць містить результати дисертацій аспірантів, здобувачів, які вивчають проблеми розвитку сучасної освіти та науково-педагогічної думки в теоретичному, історичному та практичному аспекті; у виданні висвітлено наукові здобутки, практичні рекомендації учених, які працюють у науково-дослідних установах і вищих навчальних закладах національної системи освіти та зарубіжжя; представлено дослідження із проблем вищої школи, інтеграції України до європейського та світового освітнього простору.

The collection of scientific papers contains the results of the theses of the postgraduates, researchers who study the problems of modern education and scientific-pedagogical ideas in the theoretical, historical and practical aspect; in the publication there are covered the scientific achievements and practical recommendations of the scientists working at research institutions and universities of the national education system and abroad; it is presented the research on the problems of higher school, Ukraine's integration into the European and global educational space.

Статті друкуються в авторській редакції. Відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій.

Друкується за рішенням Вченої ради
ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”
(протокол № 7 від 24.03.2016 р.)

Адреса редакції:

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
вул. генерала Батюка, 19,
м. Слов'янськ, Донецької області, Україна, 84116.
Тел.: + 380509898962 (в робочі дні та години).
E-mail: kaf.phsdspu@gmail.com.

Редакційна колегія:

- Сипченко В.І.** – завідувач кафедри педагогіки вищої школи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний редактор)
- Кузьміна О.В.** – завідувач кафедри теорії і практики початкової освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», доктор педагогічних наук, професор (заступник відповідального редактора)
- Омельченко С.О.** – ректор ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», доктор педагогічних наук, професор
- Євтух М.Б.** – дійсний член НАПН України, академік-секретар відділення вищої освіти, доктор педагогічних наук, професор; почесний професор ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
- Пономарьова Г.Ф.** – ректор Харківської гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, професор
- Набока О.Г.** – перший проректор ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», доктор педагогічних наук, професор
- Коротяєв Б.І.** – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і практики початкової освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
- Курінна С.М.** – завідувач кафедри дошкільної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», доктор педагогічних наук, професор
- Дмітрієва І.В.** – завідувач кафедри технологій корекційної та інклюзивної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» доктор педагогічних наук, професор
- Коношенко С.В.** – декан педагогічного факультету ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», доктор педагогічних наук, доцент
- Мамічева О.В.** – декан факультету спеціальної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», доктор психологічних наук, професор
- Біличенко О.Л.** – завідувач кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», доктор наук із соціальних комунікацій, професор
- Панасенко Е.А.** – завідувач кафедри практичної психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», доктор педагогічних наук, професор
- Гаврілова Л.Г.** – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і практики початкової освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
- Стешенко В.В.** – завідувач кафедри педагогіки і методики технологічної та професійної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», доктор педагогічних наук, професор

ВИЩА ШКОЛА

УДК 378.147:811.111

Гаврілова Л.

*доктор педагогічних наук, професор,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет*

Ябурова О.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет*

МОНІТОРИНГ СФОРМОВАНOSTI АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Стаття присвячена актуальним проблемам сучасної вищої освіти України, що пов'язані із залученням майбутніх фахівців до поглибленого вивчення англійської мови як основної мови міжнародного спілкування та пошуком шляхів оновлення методики вивчення іноземних мов. Актуальність проблеми доведена інтеграцією країни до європейського освітнього простору, змінами у стратегічних напрямках розвитку вищої освіти України. Автори спираються на нормативні документи Українського Уряду та Міністерства Освіти, зокрема на Указ Президента України «Про оголошення 2016 року роком англійської мови в Україні», а також на «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання». Висвітлено й проаналізовано результати тестування рівнів володіння англійською мовою студентів Донбаського державного педагогічного університету як початкового етапу моніторингу англійської мовної компетентності майбутніх учителів.

Ключові слова: *моніторинг, компетентність, рівні володіння англійською мовою, тестування, майбутні вчителі.*

Постановка проблеми. Орієнтація України на розширення міжнародних контактів, поступова інтеграція країни до європейського політичного, економічного і наукового простору, глобальні зміни в стратегічних напрямках розвитку сучасної вищої освіти вимагають суттєвих змін у навчанні іноземних мов. Передусім, це стосується англійської мови як мови міжнародного спілкування, вивчення якої стало наразі одним з пріоритетів у розвитку нашої держави.

Сутнісні зміни, що відбуваються у вивченні іноземних мов, зокрема англійської, пов'язані також з компетентнісною парадигмою освіти, яка орієнтує на досягнення певного освітнього результату й у останні десятиліття спрямовує науковий пошук педагогіки професійної освіти.

Саме вироблення в учнів (студентів) необхідної групи компетентностей, володіння відповідними компетенціями (інтерактивної іншомовної комунікації, вільного спілкування іноземною (перш за все, англійською) мовою тощо) надає у майбутньому можливість випускникам вищої школи комфортно почуватися в сучасному світовому просторі та ефективно інтегруватися в професійні сфери міжнародного контексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед фундаментальних освітніх документів із питань вдосконалення якості вітчизняної мовної освіти відзначимо насамперед нормативні документи Українського Уряду та Міністерства Освіти: Указ Президента України № 641/2015 «Про оголошення 2016 року роком англійської мови в Україні» [1], що окреслив провідні напрями нової мовної політики держави, а також «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» [2] як керівний документ, що використовується для опису досягнень тих, хто вивчає іноземні мови у Європі та, поступово, в інших країнах.

Указ Президента України «Про оголошення 2016 року роком англійської мови в Україні» засвідчує роль англійської мови як мови міжнародного спілкування, сприяє її вивченню задля розширення доступу громадян до світових економічних, соціальних, освітніх і культурних можливостей, які відкриває знання та використання англійської мови, а також поліпшує інтеграцію України до європейського політичного, економічного і науково-освітнього простору, сприяє підтримці програми Go Global, яка визначає вивчення англійської мови одним із пріоритетних стратегічних напрямів розвитку. Кабінетом Міністрів України передбачено низку заходів, спрямованих на активізацію вивчення громадянами англійської мови, які стосуються передусім студентів, аспірантів, докторантів, педагогічних і науково-педагогічних працівників. Серед заходів: фахові конкурси, олімпіади, активізація участі українських шкіл в навчальній програмі Європейського Союзу «E-Twinning Plus», розширення мережі літніх мовних таборів, започаткування проекту підвищення фахової кваліфікації педагогічних працівників з англійської мови тощо. До викладання англійської мови планується залучення іноземних фахівців, які є її носіями, у тому числі волонтерів [1]. Крім того, кваліфікаційною вимогою для науково-педагогічних працівників вишів стає вільне володіння англійською мовою, підтвержене відповідним сертифікатом.

Поглиблене вивчення іноземної (англійської) мови, вільне володіння нею цілком узгоджується з *комунікативною* компетентністю як однією із ключових у загальній системі компетентностей, сформульованій міжнародними експертами у програмі «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні і концептуальні засади» (De Se Co), проаналізованій та адаптованій до реалій вітчизняної освіти українськими

вченими Т. Байбарой, Н. Бібік, О. Овчарук, О. Онопрієнко, К. Пономарьовою, О. Пометун, О. Савченко та ін.

Серед предметних компетентностей науковці виокремлюють *мовну*, що передбачає володіння доступним і необхідним обсягом мовних знань, здатність застосовувати мовні засоби у власному мовленні відповідно до орфоепічних, лексичних, граматичних, орфографічних, синтаксичних, стилістичних норм літературної мови, та *мовленнєву* компетентність як спроможність розуміти зміст і головну думку усних і письмових висловлювань, вести діалог з дотриманням правил мовленнєвого етикету, уміння будувати повноцінні в комунікативному відношенні усні і письмові зв'язні висловлювання тощо (К. Пономарьова [3]).

Починаючи залучення майбутніх фахівців, зокрема майбутніх учителів, до поглибленого вивчення англійської мови, слід забезпечити переорієнтацією вищої іншомовної освіти на комунікативно-діяльнісне, особистісно-орієнтоване та культурологічне спрямування навчального процесу, оскільки саме цей аспект змушує різнобічно переосмислити підходи до вибору ефективних технологій і засобів навчання іноземної мови, коригувати й тестувати рівні знань сучасного студента. Актуальність зорієнтованості насамперед на комунікацію у розвитку мовно-мовленнєвої компетентності майбутніх учителів доводиться фахівцями у галузі мовної освіти, зокрема М. Вашуленком, І. Гудзик, К. Пономарьовою та ін. Так, М. Вашуленко підкреслює, що мовлення – це діяльність, сукупність практичних умінь людини, що формуються у процесі слухання, говоріння, читання, письма, власне це сам процес спілкування, а мова – це засіб спілкування [4]. Саме тому, вивчаючи мову, слід забезпечити усвідомлення провідної мети, яка полягає у комунікації, спілкуванні.

Першим етапом переформатування процесу навчання іноземної (англійської) мови має стати моніторинг наявних навчальних досягнень у цій галузі майбутніх фахівців, зокрема майбутніх учителів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Спробуємо у межах цієї статті висвітлити й проаналізувати результати тестування рівнів володіння англійською мовою здобувачів вищої освіти рівня «бакалавр» Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Виклад основного матеріалу. Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти виокремлено шість рівнів володіння мовою, які були розроблені Асоціацією Мовних Експертів ALTE (The Association of Language Testers in Europe): інтродуктивний (Breakthrough або A1), середній (Waystage або A2), рубіжний (Threshold або B1), просунутий (Vantage або B2), автономний (Effective Operational Proficiency або C1) і компетентний (Mastery або C2). Це узагальнені

результати навчальних досягнень, певні рівні умінь і навичок у кожному виді мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо), яких мають досягти студенти на кожному з етапів навчання.

Для оцінки рівня володіння іноземною (англійською) мовою студентам Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» був запропонований тест, розроблений Кембриджським Освітнім Синдикатом, основним світовим промоутером системи стандартизації знань англійської мови. Даний тест, згідно Європейської системи мовної освіти має маркування А2 та вважається базовим рівнем володіння навичками усної та писемної мови. Тест має принципові відмінності від традиційної для вітчизняної освіти й існуючої в українських вишах системи поурочного, модульного, поточного та підсумкового контролю, серед яких:

- комплексний та інтегрований підхід;
- комунікативна цінність та достатність для реалізації цілей і завдань спілкування у межах кожної реальної, життєвої ситуації;
- автентичність мовних, мовленнєвих одиниць, ілюстративних соціокультурних матеріалів, які використовуються під час тестування;
- типовість мовленнєвих зразків і їх відповідність сучасним нормам спілкування;
- частотність використання у сучасному мовленні;
- мінімізація, яка дає можливість успішно організувати процес спілкування на цьому рівні.

Сертифікат, що підтверджує володіння іноземною мовою на базовому рівні А2 передбачає сформованість певних умінь і навичок мовної та мовленнєвої діяльності. Наведемо їх у табл. 1.

Таблиця 1.

Сформованість мовної та мовленнєвої компетентностей на рівні А2 (елементарний користувач, рівень «виживання»)

Загальні навички	<ul style="list-style-type: none"> – розуміння цілеспрямованої інформації, простих запитань та інструкцій в межах знайомої теми; – спроможність висловити думку або вимогу в знайомому контексті; – можливість заповнити офіційну форму або написати короткий лист, що вміщує персональні дані.
Туризм	<ul style="list-style-type: none"> – спроможність виражати перевагу і невдоволення; – розуміння інформації щодо дорожніх знаків, меню, повідомлень в аеропорту і на автовідповідачах, підписів в банкоматах і магазинах.

<i>Продовж. табл. 1</i>	
Робота	<ul style="list-style-type: none"> – розуміння загального значення презентації, виступу на конференції, за умови простого викладу і візуального супроводу; – розуміння коротких інструкцій у керівництві з експлуатації в межах заданої теми; – можливість написати повідомлення, звіт про роботу, запит в іншу компанію.
Навчання	<ul style="list-style-type: none"> – готовність побудувати висловлювання в рамках відкритого обговорення, дискусії, круглого столу; – розуміння інструкцій, які стосуються організації навчального процесу; – розуміння при читанні значення спрощених навчальних текстів і статей; – можливість написати оповідання й опис.

Тест Кембриджського Освітнього Синдикату (рівень А2) передбачає три тури завдань: з аудіювання, читання та письма. За змістом до тесту включені завдання для перевірки рівнів рецептивних (аудіювання, читання) та продуктивних (письмо) навичок володіння іноземною мовою. Для перевірки першої групи навичок (рецептивних) уведено завдання на розпізнавання і відокремлення необхідної інформації із загального контексту, пред'явленого в друкованій або аудіювній формі. Друга група навичок (продуктивні) перевіряється через формулювання особистих думок у письмовій формі за наведеним планом.

В тестуванні з англійської мови студентів Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» брали участь 134 здобувачі вищої освіти неіншомовних спеціальностей з восьми факультетів вишу. Загальний рівень мовної та мовленнєвої компетентностей студентів після виконання трьох турів завдань між факультетами ДВНЗ «ДДПУ» розподілилися наступним чином (див. рис. 1).

Для вивчення результатів тестування Кембриджський Освітній Синдикат пропонує розподілити персональні досягнення студентів за рівнями з показниками сукупного відсотку успішності респондентів після виконання трьох видів завдань й оформити їх у вигляді загальної таблиці результатів (див. табл. 2), завдяки чому кожен студент має можливість самостійно визначити свій рівень мовної та мовленнєвої компетентностей та своє місце в рівневій шкалі знань.

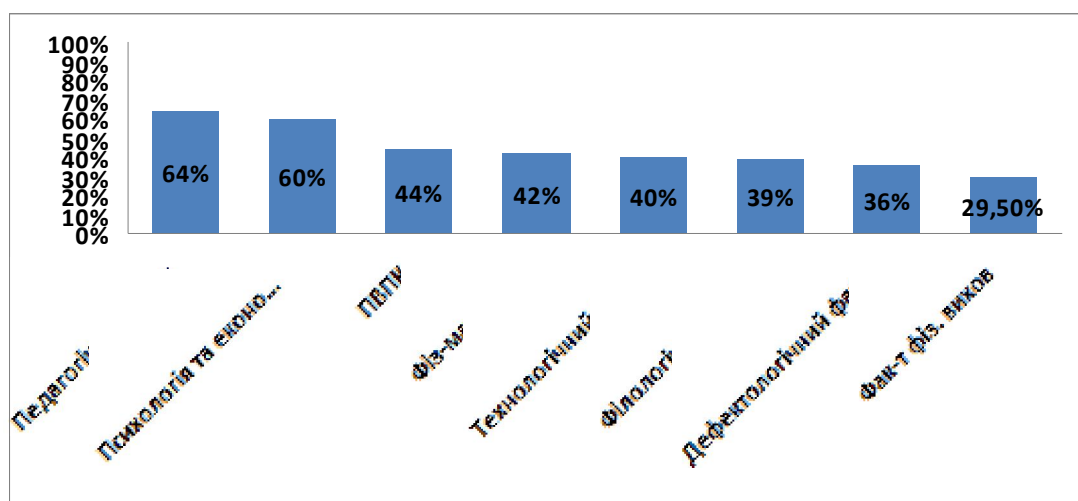

Рис. 1. Показники (у%) мовної та мовленнєвої компетентностей студентів різних факультетів ДВНЗ «ДПУ»

Таблиця 2.

Загальні результати тестування (за рівнями)

Нижче 60 %	рівень А1 (початковий)
Нижче 70 %	рівень А1 (нижче базового)
70 % – 80 %	рівень А2 (базовий)
Вище 80 %	рівень В1 (середній)
Вище 90 %	рівень В1 (високий середній)

Наведемо результати тестування 134 студентів Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» згідно з наведеним розподілом відсотків успішності (табл. 3).

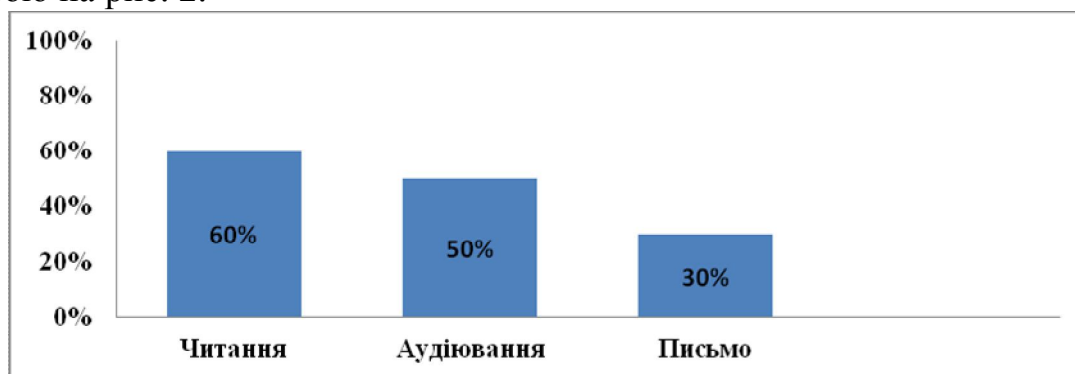
Таблиця 3.

Загальні результати тестування студентів ДВНЗ «ДПУ»

Нижче 60 %	92	рівень А1 (початковий)
Нижче 70 %	20	рівень А1 (нижче базового)
70 % – 80 %	15	рівень А2 (базовий)
Вище 80 %	5	рівень В1 (середній)
Вище 90 %	2	рівень В1 (високий середній)

Зазначимо, що переважна більшість здобувачів вищої освіти, які продемонстрували рівень А2 базовий та В1 середній (показники вище 70 %), мали додаткові заняття з англійської мови ще за часів навчання у середній школі, а всі інші продемонстрували тільки шкільні знання англійської мови та знання, набуті під час вивчення іноземної мови в університеті.

Порівняльний аналіз сформованості рецептивних та продуктивних навичок тестованих демонструє стійку перевагу перших і засвідчує недостатню кількість комунікативних та інтерактивних видів робіт у процесі навчання студентів як у школі, так і в університеті. Унаочнені показники сформованості різних видів навичок володіння англійською мовою на рис. 2.

Рис. 2. Показники (у %) сформованості рецептивних і продуктивних навичок володіння англійською мовою тестованих студентів

Висновки. Проведене тестування рівнів володіння англійською мовою здобувачів вищої освіти рівня «бакалавр» Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» продемонструвало доволі низькі показники. Відповідно до критеріїв Європейської мовної освіти, лише 30 % тестованих підтвердили рівень володіння іноземною мовою на рівні, близькому A2, у той час, як випускники вищої школи мають володіти мовою на рівні B2, що заявлено у вітчизняних освітніх нормативних документах. Крім того, серед сформованих навичок у тестованих переважають рецептивні, що засвідчує недостатню сформованість комунікативної компетентності майбутніх учителів. Невміння висловлювати думки в письмовій формі може стати перешкодою для успішного переходу на Болонську систему вищої освіти.

Проведене тестування стало першим етапом загального моніторингу знань англійської мови студентів ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Наступним етапом має стати переформатування змісту англомовної освіти у вищі, внесення змін у навчальні програми, збільшення кількості інтерактивних форм роботи, особлива увага до формування іншомовної комунікації майбутніх учителів, наближення контексту занять англійською мовою до реальних ситуацій академічного та повсякденного спілкування. Після чого планується проведення повторного тестування здобувачів вищої освіти і прогноз подальшого моніторингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Указ Президента України №641/2015 Про оголошення 2016 року Роком англійської мови в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/6412015-19560> (16 листопада 2015 року)
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва [перекл. з англ. О. М. Шерстюк]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Пономарьова К. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів української мови / К. Пономарьова // Початкова школа : науково-методичний журнал. – 2010. – № 12. – С. 49 – 52.
4. Вашуленко М. Лінгводидактичні орієнтири сучасної початкової мовної освіти в Україні / М. Вашуленко // Вісник Львівського університету: Серія філологічна . – 01/2010 . – Вип.50 . – С. 57 – 65.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2016.

Гаврилова Л.

*доктор педагогических наук, профессор, ГВУЗ «Донбасский
государственный педагогический университет»*

Ябурова Е.

*кандидат педагогических наук, доцент, ГВУЗ «Донбасский
государственный педагогический университет»*

МОНИТОРИНГ СФОРМИРОВАННОСТИ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Статья посвящена актуальным проблемам современного высшего образования Украины, связанным с привлечением будущих специалистов к углубленному изучению английского языка как основного языка международного общения и поиском путей обновления методики изучения иностранных языков. Актуальность проблемы доказана интеграцией страны в европейское образовательное пространство, изменениями в стратегических направлениях развития высшего образования Украины. Авторы опираются на нормативные документы Украинского Правительства и Министерства Образования, в частности на Указ Президента Украины «Об объявлении 2016 года годом английского языка в Украине», а также на «Общоевропейские рекомендации по языковому образованию: изучение, преподавание, оценивание». Освещены и проанализированы результаты тестирования уровней владения английским языком студентов Донбасского государственного педагогического университета как начального этапа мониторинга англоязычной компетентности будущих учителей.

Ключевые слова: мониторинг, компетентность, уровни владения английским языком, тестирование, будущие учителя.

Gavrilova L.

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, SHEE "Donbas State Pedagogical University"

Iaburova O.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, SHEE "Donbas State Pedagogical University"

MONITORING FORMATION OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES STUDENT COMPETENCE IN ENGLISH

This article is devoted to the actual problems of modern higher education in Ukraine, which are related to the involvement of future specialists in-depth study of English as the main language of international communication and finding ways to update methods of learning foreign languages. Actuality of the given problem is proved by the necessity of integration into the European educational area, changes in strategic directions of higher education development in Ukraine. The authors relies on the Ukrainian Government and the Ministry of Education regulations, in particular the President of Ukraine Decree on announcement the year 2016 to be the year of English in Ukraine and the "Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment". In the article it is dealt with and analyzed the test results of English proficiency levels of Donbas State Pedagogical University students as the initial stage of monitoring future teachers English competence.

Keywords: *monitoring, competence, level of English, testing, future teachers.*

УДК 378.011.3:62-028

Булах А.

*аспірантка, Академія педагогічних наук України,
Інститут професійно-технічної освіти,*

АВТОРСЬКИЙ СПЕЦКУРС «ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, МАРКЕТИНГУ, МЕНЕДЖМЕНТУ» ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПТНЗ ШВЕЙНОГО ПРОФІЛЮ

В даній статті автором детально розглянуто спецкурс «Онови підприємницької діяльності, маркетингу, менеджменту», розроблений для підготовки спеціалістів за фахом: 5.05160201 «Швейне виробництво», 5.05160203 «Моделювання та конструювання промислових виробів». Курс розглядається як педагогічна умова формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців. Представлено робочу програму курсу, визначено мету, предмет та завдання викладання спецкурсу.

© Булах А., 2016

Запропоновано комплекс необхідних знань, вмінь та навичок, якими повинні володіти учні в результаті вивчення даного спецкурсу. У перспективі рекомендовано впровадження даного курсу в навчальні плани інших професійно-технічних навчальних закладів, що займаються підготовкою фахівців швейного профілю.

Ключові слова: педагогічні умови, спецкурс, робоча програма, економічна компетентність, професійно-технічні навчальні заклади, економічні дисципліни, педагогічний процес.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Будь-яка педагогічна модель розробляється під конкретний педагогічний задум та являє собою ланцюг педагогічних дій, що мають відповідати цільовим настановам, конкретному очікуваному результату. У зв'язку з цим, розроблена нами модель формування підприємницької компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) швейного профілю вимагає застосування певних педагогічних впливів, які мають забезпечити ефективність зазначеного процесу. У педагогіці такими впливами є педагогічні умови.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У дослідженнях, присвячених проблемі професійної підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів, практично всі автори тією чи іншою мірою торкаються питань визначення педагогічних умов, необхідних для ефективного здійснення процесу їх підготовки до найрізноманітніших аспектів професійної діяльності. Так, розробці педагогічних умов підготовки учнів приділили увагу І. Рижкова, В. Андреев, В. Єлагіна, Г. Сериков, О. Нікітіна, Н. Яковлева, Г. Бухарова, Г. Дунаєва, О. Литвинова, О. Коваленко та ін. Науковці вказують, що сукупність педагогічних умов повинна відрізнятися гнучкістю й динамічністю, охоплювати всі сторони досліджуваного педагогічного явища й одночасно з цим урахувувати специфіку професійної підготовки учнів, своєчасно реагувати на можливі зміни в цьому процесі.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є обґрунтування необхідності впровадження авторського спецкурсу «Основи підприємницької діяльності, маркетингу, менеджменту» як педагогічної умови формування підприємницької компетентності учнів ПТНЗ швейного профілю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічний процес як педагогічна система не є чимось застиглим, вона може змінюватися й удосконалюватися під впливом соціально-економічних поступів суспільства, наукових досягнень і створених відповідних умов у межах дослідження. Тобто, ефективне формування підприємницької

компетентності учнів у професійній підготовці вимагає створення спеціальних педагогічних умов, які ми розуміємо як поєднання елементів змісту, організаційних форм навчання, методів та прийомів, що впливають на результативність цього процесу.

В. Андреев під педагогічними умовами розуміє підсумок цілеспрямованого відбору й застосування елементів, змісту, методів, а також організованих форм навчання для досягнення дидактичних цілей [1, с. 117]. Втім, як вважає І. Рижкова, педагогічні умови свідомо створюються в освітній практиці ВНЗ з урахуванням особливостей навчально-виховного процесу та очікуваного результату, і носять характер взаємопов'язаного та взаємообумовленого комплексу [4, с. 14].

Таким чином, аналіз підходів науковців та власні міркування дозволили у нашому дослідженні розглядати педагогічні умови як цілеспрямовано створені в освітньому середовищі ВНЗ обставини, які забезпечують ефективність професійного становлення майбутнього фахівця.

Говорячи про цілеспрямованість створення у навчально-виховному процесі педагогічних умов, науковці мають на увазі розвиток певних властивостей особистості, професійних якостей, знань, умінь й навичок, які забезпечать можливість майбутнього фахівця ефективно реалізувати себе в обраній сфері професійної діяльності, створять умови для соціалізації його у професійному середовищі, комунікативної взаємодії з оточенням [2, с. 127].

Ураховуючи наявні підходи науковців, результати аналізу стану формування досліджуваної нами проблеми у наявному навчальному процесі ПТНЗ, результати констатувального експерименту, а також власний досвід, ми припускаємо, що для формування підприємницької компетентності учнів ПТНЗ швейного профілю у навчальному процесі учбового закладу необхідно створити та забезпечити певні педагогічні умови. Ми висуваємо декілька педагогічних умов формування підприємницької компетентності. Однією з таких умов є формування економічних знань і вмінь як теоретичного підґрунтя становлення підприємницької компетентності в межах розробленого спецкурсу «Основи підприємницької діяльності, маркетингу, менеджменту» [3].

Даний спецкурс було розроблено для підготовки спеціалістів за фахом: 5.05160201 «Швейне виробництво», 5.05160203 «Моделювання та конструювання промислових виробів та апробовано у Миколаївському вищому професійно-технічному училищі технологій та дизайну.

Метою спецкурсу є – отримання учнями необхідних знань організації, форми, структури, функціонування та управління підприємницької діяльності в умовах ринкових економічних відносин, формування у учнів підприємницької компетентності, практично орієнтованих знань і навичок у сфері підприємництва, що має підготувати

їх до інтеграції в соціально-економічне середовище і допомогти уникнути при цьому найбільш типових помилок і безробіття.

Завданнями викладання курсу «Основи підприємницької діяльності, маркетингу, менеджменту» є:

1. Формування в учнів систематизованого уявлення про основи раціональної організації діяльності в галузі підприємництва.

2. Роз'яснення особливостей діяльності в малому і середньому бізнесі.

3. Усвідомлення вимог, що пред'являються цим типом діяльності, розуміння основних потреб у підприємницькій праці.

4. Ознайомлення з колом професій, які існують у сфері бізнесу, і зразковим змістом функцій фахівців даних професій.

5. Формування підприємницької компетентності на допрофесійному рівні (розробка бізнес-планів та проектів).

Предметом спецкурсу виступає підприємницька діяльність малого і середнього бізнесу.

Засвоєння основних положень курсу «Основи підприємництва, менеджменту та маркетингу» дає змогу створити повне уявлення про сутність, значення і місце підприємництва, маркетингу та менеджменту в системі ринкових відносин. Вчення і розуміння цих економічних понять необхідно для аналізу, правильної оцінки тих економічних процесів, які відбуваються в економіці в цілому та на швейних підприємствах зокрема.

Вивчений матеріал використовується для розкриття ряду важливих питань, що пов'язані з ефективністю функціонування ринкової економіки. Учні вивчають сутність підприємництва, його зміст і основні функції, основи маркетингу та менеджменту, вчаться класифікувати типи підприємницької діяльності, організаційно-правові форми бізнесу, цільові сегменти ринку, вчаться аналізувати рівень ефективності підприємницької діяльності, роль маркетингу, як провідної ланки просування товарів та послуг на ринок, функції менеджменту, як системи управління підприємств, організацій, швейних виробництв.

В рамках спецкурсу учні вивчають такі розділи:

1. Підприємець у системі управління виробництвом.
  2. Роль фінансів і кредиту у підприємницькій діяльності.
  3. Конкуренція – найважливіша властивість ринку.
  4. Ринок, як форма існування товарного виробництва.
  5. Управління трудовим колективом.
  6. Управлінські рішення.
  7. Управління конфліктами в колективі.
  8. Організація управлінської праці.
-

Курс розраховано на учнів неекономічних спеціальностей та побудований таким чином, що може вивчатися самостійно, не спираючись на паралельні курси основ економіки і права, бо містить в собі розділи економіки і права. В курсі всебічно висвітлено основні ідеї підприємницької діяльності в конкурентному середовищі, роль бізнесу і його організаційні форми, основи менеджменту та маркетингу, культура та етика підприємства.

Учні повинні знати: основні економічні концепції, на які спирається підприємницька діяльність, процедуру організації, реєстрації та ведення підприємницької діяльності, види підприємництва, організаційно-правові форми підприємництва, функції підприємця, правове регулювання підприємницької діяльності, структуру та зміст бізнес-плану, етапи бізнес-проекування, проведення маркетингового дослідження, показники ефективності підприємницької діяльності, види ризиків і страхування, варіанти інвестування капіталу, джерела фінансування підприємництва, механізм ділового спілкування.

Учні повинні вміти: висувати ділові творчі ідеї; працювати з інформацією і проводити маркетингові дослідження; визначити потреби споживачів і адекватно проектувати їх задоволення; вести чесний бізнес (по відношенню до споживачів, партнерів, суспільства, екології, законів); складати установчі документи; проектувати своє справу і приймати адекватні ситуації рішення; проводити рефлексивний аналіз своїх дій, аналізувати ситуацію на ринку, прогнозувати ситуацію на ринку; адекватно оцінювати свої ділові якості.

Програма спецкурсу «Основи підприємництва, менеджменту та маркетингу» містить 8 змістовних модулів, до складу яких включено 29 тем. Детальніше програму спецкурсу представлено у табл. 1.

Курс є міждисциплінарним та належить до блоку дисциплін циклу професійної підготовки. Зміст спецкурсу пов'язано з такими дисциплінами: економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, гроші та кредит, фінанси, бухгалтерський облік, банківська система, економіка праці й соціально-трудова відносина, бізнес-планування та прогнозування, страхування, організація та управління підприємством.

Вивчення спецкурсу здійснюється у формі лекційних, семінарських, практичних, самостійних, індивідуальних занять, тренінгів, ділових ігор, навчальних проектів в умовах навчально-виховного процесу професійно-технічного навчального закладу [3].

Таблиця 1

**Програма спецкурсу
«Основи підприємництва, менеджменту та маркетингу»**

№	Змістовні модулі та їх структура	Орієнтована кількість годин			
		загальна	лекції	Семінари (пр. зан.)	СРС
1	2	3	4	5	6
	МОДУЛЬ I. Підприємець у системі управління виробництвом				
1.1.	Вступ. Поняття підприємницької діяльності	3	2		1
1.2.	Основи та види підприємницької діяльності. Їх характеристика	3	2		1
1.3.	Організаційно-правові форми підприємства. Їх особливості та характеристика	3	2		1
1.4.	Державна реєстрація та ліцензування підприємницької діяльності	3	2		1
1.5.	Система планування підприємницької діяльності. Бізнес-план	3	2		1
1.6.	Оцінювання ефективності виробничо-господарської діяльності	3	2		1
1.7.	Підприємець у системі управління виробництвом	3		2	1
	МОДУЛЬ II. Роль фінансів і кредиту у підприємницькій діяльності				
2.1.	Суть фінансів і фінансової системи для розвитку суспільного виробництва	3	2		1
2.2.	Фінансовий ринок. Суб'єкти підприємницької діяльності фінансового ринку	3	2		1
2.3.	Роль та функції податкової системи. Формування підприємницького капіталу	3	2		1
2.4.	Роль фінансів і кредиту у підприємницькій діяльності	3		2	1
	МОДУЛЬ III. Ринок, як форма існування товарного виробництва				
3.1.	Основні поняття та сутність ринкової системи господарювання	3	2		1

<i>Продовж. табл.</i>					
3.2.	Закон попиту: сутність та роль в ринковій економіці	3	2		1
3.3.	Ринок, як форма існування товарного виробництва	3		2	1
МОДУЛЬ IV. Конкуренція – найважливіша властивість ринку					
4.1.	Поняття та значення конкуренції в умовах ринкової економіки	3	2		1
4.2.	Форми та види конкуренції в різних галузях	3	2		1
4.3.	Ціни на продукцію (послуги) на ринку досконалої конкуренції	3	2		1
4.4.	Конкуренція – найважливіша властивість ринку	3		2	1
МОДУЛЬ V. Управління трудовим колективом					
5.1.	Менеджмент як самостійний вид професійної діяльності	3	2		1
5.2.	Методи управління та шляхи підвищення продуктивності праці	3	2		1
5.3.	Управління трудовим колективом	3		2	1
МОДУЛЬ VI. Управління конфліктами в колективі					
6.1.	Конфлікти: сутність, природа, управління і шляхи подолання	3	2		1
6.2.	Вплив конфліктів на роботу організації та способи їх подолання	3	2		1
6.3.	Управління конфліктами в колективі	3		2	1
МОДУЛЬ VII. Управлінські рішення					
7.1.	Зміст та сутність управлінського рішення	5	4		1
7.2.	Класифікація управлінських рішень	3		2	1
МОДУЛЬ VIII. Організація управлінської праці					
8.1.	Історія виникнення та існування управлінської праці	3	2		1
8.2.	Характерні риси, цілі і завдання менеджменту	3	2		1
8.3.	Організація управлінської праці	3		2	1
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ ГОДИН		89	44	16	29

Висновки. Результати проведеного нами дослідження дозволяють зробити наступні висновки: авторський спецкурс «Основи підприємництва, менеджменту та маркетингу», розроблений для

підготовки спеціалістів за фахом: 5.05160201 «Швейне виробництво», 5.05160203 «Моделювання та конструювання промислових виробів», сприяє кращому засвоєнню в учнів економічних знань, формуванню базових професійно-економічних компетенцій, сприяє позитивній мотивації слухачів до вивчення економічних дисциплін, що в свою чергу сприяє підвищенню рівнів сформованості підприємницької компетентності. Спецкурс було апробовано у Миколаївському вищому професійно-технічному училищі технологій та дизайну. В перспективі рекомендується впровадження даного курсу в навчальні плани інших професійно-технічних навчальних закладів, котрі займаються підготовкою фахівців швейного профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности / В. И. Андреев. – М. : Высшая школа, 1991. – 240 с.
2. Коваленко О. В. Формування економічної культури студентів інженерно-педагогічних спеціальностей в процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Коваленко Олександр Вікторович. – Луганськ, 2014. – 248 с.
3. Методичні рекомендації до вивчення дисципліни із курсу «Основи підприємницької діяльності маркетингу, менеджменту» (для підготовки спеціалістів за фахом: 5.05160201 «Швейне виробництво» і 5.05160203 «Моделювання та конструювання промислових виробів») / Уклад. А.В. Булах. – Миколаїв : [Б. в.], 2013. – 34 с.
4. Рыжкова И. В. Совершенствование педагогической подготовки будущих преподавателей профессионального обучения в отраслевом вузе: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / Ирина Васильевна Рыжкова. – Саратов, 2009. – 22 с.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2016.

Булах А.

аспирант, Академия педагогических наук Украины,

Институт профессионально-технического образования

**АВТОРСКИЙ СПЕЦКУРС «ОСНОВЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, МАРКЕТИНГА, МЕНЕДЖМЕНТА» КАК
ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ
ПТУ ШВЕЙНОГО ПРОФИЛЯ**

В данной статье автором подробно рассмотрен спецкурс «Основы предпринимательской деятельности, маркетинга, менеджмента», который разработан для подготовки специалистов по специальности: 5.05160201 «Швейное производство», 5.05160203 «Моделирование и конструирование промышленных изделий». Курс рассматривается как педагогическое условие формирования предпринимательской компетентности будущих специалистов. Представлена рабочая программа курса, определены цели,

предмет и задачи преподавания спецкурса. Предложен комплекс необходимых знаний, умений и навыков, которыми должны обладать учащиеся в результате изучения данного спецкурса.

***Ключевые слова:** педагогические условия, спецкурс, рабочая программа, экономическая компетентность, профессионально-технические учебные заведения, экономические дисциплины, педагогический процесс.*

Bulakh A.

*Graduate Student, Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
Institute of Vocational Training*

**AUTHOR'S SPECIAL COURSE OF "BASIS OF BUSINESS ACTIVITY,
MARKETING, MANAGEMENT" AS PEDAGOGICAL CONDITION OF
FORMATION OF VOCATION EDUCATION OF SEWING PROFILE
PUPILS' ENTERPRISE COMPETENCE**

In this article the author has in detail considered a special course of "A basis of business activity, marketing, management" which is designed for training of specialists in the specialty: 5.05160201 "Sewing production", 5.05160203 "Modeling and designing of industrial products". The course is regarded as a pedagogical condition of formation of enterprise competence of future experts. The working program of the course is presented; purposes, the subject and the problems of teaching the special course are submitted. The complex of necessary knowledge, acquired habit, skills which are required for pupils as a result of studying of this special course have to possess are offered.

***Keywords:** pedagogical conditions, special course, working program, economic competence, professional educational institutions, economic disciplines, pedagogical process.*

УДК 378.147:664

Голопъоров І.

доцент кафедри хімічних та харчових технологій Навчально-наукового професійно-педагогічного інституту Української інженерно-педагогічної академії

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ХАРЧОВОГО ПРОФІЛЮ**

У статті розкриті психолого-педагогічні основи підготовки майбутніх інженерів-педагогів, розглянуті та проаналізовані різні підходи до формування виокремлених нами узагальнених професійних умінь. З'ясували особливості виробничої практики, що мають забезпечити формування в ході неї готовності до професійної діяльності майбутніх інженерів-педагогів харчового профілю.

© Голопъоров І., 2016

***Ключові слова:** професійна діяльність, інженери-педагоги, методологія, предметно-дидактична модель, харчовий профіль, виробнича практика, вікові особливості.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Головне завдання вищої освіти – створення оптимальних умов для формування фахівця-професіоналу із розкриттям й розвитком його професійних здатностей і талантів в оволодінні майбутньою спеціальністю. Виконання цього завдання значною мірою обумовлено умінням наставника організовувати діяльність студентів та управляти нею під час виробничої практики. Для здійснення такого управління педагогу важливі знання психолого-педагогічних закономірностей формування готовності до професійної діяльності майбутніх інженерів-педагогів харчового профілю у процесі виробничої практики, що містять досягнення психології, дидактики та методології навчання.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Впливу вікових особливостей на рівень засвоєння знань, умінь та навичок студентів присвячені роботи багатьох психологів. Так, В. А. Крутецький обґрунтував положення про психологічні резерви особистості, її здатності; Б. М. Теплов розглядав індивідуальні відмінності особистості; Л. І. Божович з'ясувала мотиваційні сфери особистості; А. О. Смирнов вивчав можливості пам'яті; Б. Г. Ананьєв досліджував питання уваги; О. М. Леонтьєв, В. О. Сухомлинський аналізували навчальну діяльність; Я. О. Пономарьов, Л. М. Попов вивчали психологію творчості особистості, П. Я. Гальперін, Н. Ф. Талізін розглядали питання поетапного формування розумових дій; Л. В. Занков, З.І. Калмикова обґрунтували психологічні та дидактичні принципи розвивального навчання.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – з'ясувати особливості виробничої практики, що мають забезпечити формування в ході неї готовності до професійної діяльності майбутніх інженерів-педагогів харчового профілю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вікова категорія юнацтва характеризується складністю становлення особистості та проаналізована у роботах І. В. Дубровиної, Б. С. Круглова, І. С. Кона, О. В. Коссаковськи, В. А. Крутецького, Б. Ф. Ломова, С. Л. Рубінштейна.

Аналіз цих досліджень показав, що загальні розумові здатності дитини формуються в основному по завершенню підліткового періоду. В період юнацтва ці здатності поліпшуються: збільшується науковий понятійний апарат, уможлиблюється процес інтелектуального міркування, розумова діяльність стає результативною. Розумові здатності проявляються як індивідуальні властивості сприйняття, пам'яті, мислення, уяви. Вони визначають індивідуальний стиль пізнавальної діяльності особистості та її продуктивність.

У період юнацтва навчальні дії трансформуються в методи наукового пізнання, а саме студентська молодь оволодіває елементами дослідницької діяльності – формулюванням гіпотез, планує контроль, прогнозує оцінку; розвитком певних розумових навичок, які становлять основу культури розумової праці.

Також, у цьому віці продовжується розвиток теоретичного мислення, розвивається здатність до зв'язного логічного міркування, до високого рівня узагальнення та систематизації знань; підвищується самостійність, гнучкість та продуктивність мислення, його рефлексивність. Крім того, у віці раннього юнацтва зростає продуктивність логічної пам'яті, що пов'язана з операційним мисленням, збільшується обсяг уваги, здатність до її концентрації, переключення. В той же час увага стає більш вибірковою: вона залежить від спрямування інтересів особистості, від її потреб. Саме такі можливості особистості є фундаментом для формування у студентів креативних, діяльнісних, організаційно-мотиваційних та дослідницьких умінь.

У цьому віці закріплюються такі риси, як цілеспрямованість, рішучість, самостійність, наполегливість, ініціатива. Крім того посилюється вміння володіти собою, збільшується зацікавленість моральними проблемами – мета, образ життя, людяність, вірність.

За міркуваннями В.С. Лозниці [3] особистість у цьому віці бентежить питання автономії від дорослих, що успадковане від підліткового віку. На цьому етапі перед студентами постають завдання самовизначення у майбутньому, пошуку свого місця в дорослому світі. При цьому, на думку психологів (Б. Г. Ананьєва, Л. І. Божович, З. І. Калмикової, О. А. Смирнова, Б. М. Теплова), у віці раннього юнацтва центральна нервова система знаходиться у стані збудження, що легко може викликати неадекватну реакцію на зовнішні подразники.

Б. Ф. Ломов [4] вважає, що в цьому віці особистість починає самостійно адекватно організувати своє життя. Така здатність особистості, за думкою С. Г. Рубінштейна [5], сприяє вибору особистого шляху самореалізації студента у майбутньому. За В. А. Крутецьким [2], ця ж риса проявляється в тому, що у віці раннього юнацтва особистість оцінює себе стосовно до майбутнього.

Але не слід забувати, що період раннього юнацтва пов'язаний з фізіологічними змінами в організмі юнацтва: в основному завершується фізичний розвиток організму, серцево-судинна система починає працювати гармонійно, уповільнюється темп росту тіла, помітно збільшується м'язова сила, зростає працездатність, закінчується формування й функціональний розвиток органів і тканин, що може супроводжуватися швидкою втомлюваністю, сонливістю.

Отже, розумовий розвиток студентської молоді полягає не тільки в накопиченні знань та вмінь, але й у формуванні розумових здатностей, індивідуального стилю розумової діяльності. Це застосування стійкої сукупності індивідуального підходу до засобів сприйняття, особливостей пам'яті, мислення, а також свідоме оволодіння прийомами та засобами продуктивної розумової праці. То ж, важливе завдання педагога полягає у врахуванні психологічних резервів юнацького віку під час формування у майбутніх інженерів-педагогів харчового профілю узагальнених професійних умінь в цілому.

Крім того, важливе місце у формуванні готовності до професійної діяльності майбутніх інженерів-педагогів харчового профілю в процесі виробничої практики займає методологія.

В.С. Журавський [1] визначає методологію як «вчення про принципи, методи, форми і процедури пізнання і перетворення педагогічної дійсності». А. В. Хуторський розуміє під методологією систему наукових методів пізнання у певній науці. За думкою В. А. Сластьоніна методологія – це «ключ до дослідження явищ і процесів вищої педагогічної освіти». В. В. Краєвський розглядає методологію не тільки як вчення, а й як галузь застосування пізнавальної діяльності. Більш широке тлумачення методології надають О. М. Новіков та Д. О. Новіков, які вважають, що методологія – це вчення про організацію діяльності.

З вищезазначених тверджень зрозуміло, що методологія передбачає застосування певних прийомів пізнання, вказує на можливість пошуку істини, з'ясовує шляхи та способи отримання знань, встановлює, за думкою А. В. Хуторського [6], структуру, зміст, організацію, систему конкретних методів і форм освітньої діяльності.

Зупинимось на цих компонентах більш детально, вказуючи на підходи, застосування яких сприятиме розв'язанню проблеми формування готовності до професійної діяльності майбутніх інженерів-педагогів харчового профілю.

Аналіз факторів, що сприяють розвитку особистості (А. М. Алексюк, В. О. Беліков, Г. Г. Граник, Г. Є. Гребенюк, А. О. Деркач, Е. Ф. Зеєр, Є. О. Клімов, Г. С. Костюк, Г.М. Сібаєва, Г.В. Суходольський [307], Н. Ф. Тализіна, А. Ф. Усова) та вікових особливостей студентів (С. Г. Рубінштейн, В. А. Крутецький, І. В. Дубровіна, І. С. Кон, А. Коссаковські, Б.Ф. Ломов) вказує на необхідність визначення педагогічних умов, що забезпечили б реалізацію системного підходу до формування готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців у процесі виробничої практики.

За визначенням Гиг Дж. Ван «системний підхід – це принцип дослідження, при якому розглядається система в цілому, а не окремі

підсистеми». Кожен компонент системи, за Я. А. Коменським, впливає на кінцевий результат навчання та обумовлює його цілі. Т. М. Сорочан вважала, що в процесі навчання викладач повинен здійснювати гармонійне поєднання засобів, технологій розв'язання конкретного завдання. Значення системного підходу у вищій школі висвітлено у дослідженнях С. І. Архангельського, С. П. Бондар, сутність системного підходу вказано в дослідженнях І. В. Блауберга, Е. Г. Юдіна, питанням психолого-педагогічного забезпечення освітніх систем, керування ними присвячені дослідження В. П. Беспалько, М. П. Бєрулава, Т. М. Сорочан.

Аналіз міркувань вищевказаних авторів підтвердив нашу думку про те, що реалізація системного підходу в процесі виробничої практики майбутніх інженерів-педагогів передбачає також застосування в ході неї загально-дидактичного принципу систематичності та послідовності. Цей принцип передбачає засвоєння студентами навчального матеріалу у визначеному навчальною програмою порядку таким чином, щоб наступний новий елемент її змісту логічно пов'язувався як з попереднім, так і з наступним його елементом. При цьому, створюється фундамент для засвоєння нових знань з інших дисциплін харчового профілю, що вивчаються на старших курсах.

Зокрема, велику увагу реалізації принципу систематичності й послідовності у навчанні приділяли як педагоги минулих століть (Ю. К. Бабанський, Я. А. Коменський, І. Г. Песталоцці, К. Д. Ушинський), так і сучасні дослідники (А. А. Бугерко І. А. Гриценко, О. Г. Дорошенко, А. І. Кузьминський, В. Л. Омеляненко та інші). Цей принцип враховувався нами під час складання навчальної програми з виробничої практики.

Врахування послідовності змісту виробничої практики, систематичне вивчення матеріалу студентами можливе за умов реалізації принципу ґрунтовності. Цей принцип реалізується завдяки впровадженню у навчання КМСОНП, що забезпечує рівномірно напружений навчальний процес із формуванням узагальнених професійних умінь, що лежить в основі формування готовності до професійної діяльності майбутнього інженера-педагога харчового профілю.

Наступний принцип, що враховує реалізацію системного підходу – принцип свідомості. Цей принцип базується на свідомому засвоєнні студентами знань і вмінь. Реалізація цього принципу можлива лише за умов тісного зв'язку теорії з практикою, що саме і застосовується в процесі виробничої практики. В процесі практичної підготовки діяльність студентів організована таким чином, що вони розуміють цінність і потребу в знаннях для майбутньої професійної діяльності. Шляхи реалізації цього принципу були розроблені І. Я. Лернером, І. П. Калошиною, О.

Е. Коваленко, Г. С. Костюком, М. І. Махмутовим, М. М. Скаткіним, С. О. Сисоєвою.

Цей принцип тісно пов'язаний з принципом розвивального навчання, що полягає в усвідомленні самого процесу.

Так, Є. О. Клімов зазначав, що рівень засвоєння знань, набуття вмінь залежить від індивідуальних здатностей особистості та відповідає її віковим особливостям. У цьому процесі, на думку В. І. Ковальова, важливі не тільки характеристика пізнавальних процесів, таких як пам'ять, сприйняття, мислення, а й особистісно-типологічні особливості та мотивація особистості.

Таким чином, кінцевою метою навчання є формування способу дій та відповідних розумових дій, застосування яких неможливе без засвоєння певних знань. Тому первинними з точки зору цілей навчання є діяльність, що лежить в основі діяльнісного підходу.

Діяльнісний підхід в процесі виробничої практики передбачає застосування принципу науковості (відповідність змісту навчання сучасним досягненням науки та техніки), систематичності та послідовності (систематичне та послідовне опрацювання матеріалу), активності й самостійності (створення умов щодо організації самостійної роботи студентів, їх інтелектуального розвитку), ґрунтовності (надбання студентами міцних знань), єдності свідомості та діяльності. Діяльність, в свою чергу, забезпечує взаємозв'язок таких елементів: мета – зміст – методи – форми – результат. За таких умов, мета та зміст виробничої практики, потребують впровадження методів і форм проблемного навчання студентів у ході формування їхньої готовності до професійної діяльності.

Діяльнісний підхід передбачає створення спеціальних умов для самостійної роботи студентів. Це, насамперед, спрямованість на професійну діяльність, практичне застосування отриманих знань, що передбачає виконання студентами технологічних операції приготування страв та кулінарних виробів за поданим викладачем алгоритмом, багаторазове їх повторення за різних виробничих умов.

Крім того, діяльнісний підхід до навчання забезпечує набуття не тільки організаційно-мотиваційних, а й діяльнісних та дослідницьких умінь.

Виходячи з вищезазначеного, умовою досягнення високого рівня сформованості узагальнених професійних умінь, які лежать в основі готовності до професійної діяльності майбутніх інженерів-педагогів харчового профілю в процесі виробничої практики є застосування діяльнісного підходу.

Також, важливим для формування узагальнених професійних умінь майбутніх фахівців є особистісно орієнтований підхід, який передбачає

концентрацію уваги викладача на особистості студента, його інтелектуальному, моральному громадянському розвитку та засновується на дидактичних принципах спрямованої діяльності на самоорганізацію складних систем, що вивчали С. І. Подмазін, Г. К. Селевко; діалогічної взаємодії, яку розглядали С. І. Подмазін, О. Я. Савченко; особистісного цілевизначення, індивідуальної освітньої траєкторії, навчальної рефлексії, що обґрунтував А. В. Хуторський; гуманізму, співробітництва, що розглядали С. І. Подмазін, Г. К. Селевко, О. Я. Савченко, А. В. Хуторський.

І.С. Якиманська виокремлює три моделі особистісно орієнтованого підходу до навчання: соціально-педагогічну, предметно-дидактичну та психологічну.

Нами застосовується предметно-дидактична модель, що передбачає предметну диференціацію та сприяє індивідуальному підходу у навчанні, враховуючи можливості особистості. Задля цього в процесі виробничої практики ми використовуємо інформаційно-комунікативних технологій, а саме тестувальні програми, інтелектуальну гру «Кулінар», тренажер «Практикант».

Також в основі індивідуального підходу до студентів під час виробничої практики лежать принципи евристичного навчання, які обґрунтував А. В. Хуторський: особистісного цілепокладання, що передбачає здатність особистості визначити цілі своєї діяльності; ситуативності навчання, в основі якого лежить створення викладачем виробничих ситуацій (їх метою є виклик мотивації майбутніх фахівців та направлення їхньої діяльності у напрямі пізнання виробничих об'єктів і розв'язання пов'язаних з ними проблем); продуктивності навчання, що полягає у створенні нових невідомих раніше продуктів навчання, спираючись на теоретичні знання дисциплін харчового профілю та останні досягнення науки й техніки.

Таким чином, будь-яка виробнича ситуація стає підставою для початкового цілепокладання студента, що відображує професійну спрямованість його дій. У майбутніх фахівців формується здатність реально оцінювати свої можливості, їх відповідність умовам поставлених задач. Це сприяє формуванню в студентів діяльнісних, організаційно-мотиваційних та дослідницьких умінь.

Розвиток таких умінь у студента уможливорює його вибір власної освітньої траєкторії із поступовим вибором основних компонентів навчання. Реалізація такого підходу можливе за умов застосування методу проектів.

Так, в процесі створення творчих проектів під час виробничої практики студент самостійно обирає шляхи досягнення цілей, обираючи

особисті форми виконання цієї роботи, створює та розглядає можливі варіанти розв'язання завдань проекту, обирає самий раціональний, на його погляд, обґрунтовує та оцінює його. При цьому завдання викладача полягає у підтримці та стимуляції дій студента.

Творче проектування майбутніх фахівців харчової галузі не можливо без застосування ними узагальнених професійних умінь з усіх предметів професійної спрямованості, формування яких лежать в основі компетентнісного підходу, що тісно пов'язаний з особистісно орієнтованим та діяльнісним.

Компетентнісний підхід, на думку В. О. Болотова, Дж. Равена, А. Н. Дахіна, Е. Ф. Зеєра, А. О. Деркач та ін. дослідників, припускає перехід від знанієво орієнтованого компонента змісту освіти до практичного. Зокрема В. О. Болотов вважає, що компетентнісний підхід «припускає цілісний досвід рішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, компетенцій».

Зміст виробничої практики сприяє оволодінню студентами професійними способами діяльності та професійними якостями, формування яких є метою компетентнісного підходу.

Цей підхід враховує загальнодидактичні принципи навчання: науковості (зміст виробничої практики відповідає останнім досягненням науки та техніки); системності та доступності (зміст виробничої практики побудований послідовно, викладається логічно і послідовно); активності й самостійності (полягає в організації самостійної роботи студентів, їх інтелектуальному розвитку); наочності (використання всіх видів наочності); ґрунтовності (отримання глибоких знань на основі останніх наукових досягнень). Крім того, компетентнісний підхід реалізується за допомогою принципів особистісно орієнтованого, діяльнісного підходів до навчання, які описані вище.

Висновки. Отже, аналізуючи різні підходи до формування виокремлених нами узагальнених професійних умінь, зазначимо, що завдання педагогічних технологій, що сприяють цьому процесу, зводяться до того, щоб розроблені в дидактиці закони і принципи перетворити на ефективні та оптимальні методи викладання і навчання. А для цього необхідне з'ясування особливостей виробничої практики, що мають забезпечити формування в ході неї готовності до професійної діяльності майбутніх інженерів-педагогів харчового профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Журавський В. С. Болонський процес : головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти / В. С. Журавський, М. З. Згуровський. – К. : ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2003. – 200 с.

2. Крутецкий В. А. Психология : Учеб. для учащихся пед. училищ / В. А. Крутецкий // 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1986. – 336с.
3. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни / В. С. Лозниця. – К. : «ЕксОб», 2001. – 304 с.
4. Ломов Б. Ф. Системность в психологии : Избранные психологические труды / В. А. Барабанщиков (ред.). – М. : Институт практ. психологии, 1996. – 384с.
5. Рубинштейн С. Г. Основы общей психологии / С. Г. Рубинштейн – СПб. : Питер Ком, 1998. – 688 с.
6. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения / А. В. Хуторской – СПб и др. : ПИТЕР, 2004. – 540 с.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016.

Голоперов И.

доцент кафедры химических и пищевых технологий Учебно-научного профессионально-педагогического института Украинской инженерно-педагогической академии

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПИЩЕВОГО ПРОФИЛЯ

В статье раскрыты психолого-педагогические основы подготовки будущих инженеров-педагогов, рассмотрены та проанализированы разные подходы формирования выделенных нами профессиональных умений. Выяснили особенности производственной практики, что обеспечивает формирование входе нее готовности к профессиональной деятельности будущих инженеров-педагогов пищевого профиля.

Ключевые слова: *профессиональная деятельность, инженеры-педагоги, методология, предметно-дидактическая модель, пищевой профиль, производственная практика, возрастные особенности.*

Holoprov I.

associate professor of chemical and food technologies department of Training and research professional and pedagogical Institute of Ukrainian engineering and pedagogical Academy

PSYCHOLOGICAL, PEDAGOGICAL AND METHODOLOGICAL TRAINING FOUNDATIONS OF FUTURE FOOD PROFILE SPECIALISTS

Psychological and pedagogical training foundations of future engineers-teachers were revealed in the article; various approaches to the formation of generalized professional skills singled out by us were considered and analyzed. The peculiarities of practical training which should ensure during it the formation of the readiness for professional activity of future food profile engineers-teachers were defined.

Keywords: *professional activity, engineers-teachers, methodology, subject and didactic model, food profile, practical training, age-related peculiarities.*

УДК 37.035: [355.016172.15]

Гончаренко О.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Донбаського державного педагогічного університету

Кордонець О.

учитель вищої категорії ЗОШ №10 м. Слов'янськ

Кльок К.

студентка II курсу філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

ЗНАЧЕННЯ ДУХОВНОГО ФАКТОРУ У ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті проаналізовано основні підходи щодо формування з одного боку колективної особистості, а з іншого, зберігаючи її індивідуальні особливості, – як молодій людині. Автори статті розглядають вплив духовного фактору на патріотичне виховання молоді, як майбутніх захисників Вітчизни. Відомо, що військово-патріотичне виховання передбачає формування мілітарної культури, заснованої на єдності загальнолюдських цінностей, національних військових традицій і цивільного, зокрема педагогічного, обґрунтування складових цієї культури: усвідомлення потреби у військовому захисті нації та життєвих інтересів України; переконання в необхідності постійної готовності до її захисту, відчуття відповідальності за безпеку держави.

Ключові слова: *духовний фактор, військово-патріотичне виховання, суспільна свідомість, Збройні Сили України.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах необ'явленої війни на Сході України, для нашої країни постало нагальне питання – за короткий термін підготувати юнаків до Українського війська. Якщо раніш на підготовку та переозброєння своєї армії країни витрачали десятки років, то нам відводилися лише місяці. Останнім часом в країні відбулися кардинальні зміни щодо орієнтації в системі цінностей. Усе це не могло не вплинути на моральні принципи молодих людей. З огляду на те, що набуває особливого значення формування творчої особистості, зростає і роль культури, оскільки завдяки їй особистість здатна само виявлятися, проявляти розуміння, розвивати аналітичні здібності, демонструвати здатність експериментувати, робити правильні логічні висновки.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Над проблемою значення духовного фактору в сучасному українському суспільстві працювали і працюють В. Борисов, М. Євтух, Д. Тхоржевський, Г. Філіпчук, Г. Шевченко, в сучасній українській армії працюють науковці В. Алещенко, В. Баранівський, І. Грязнов та інші.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – розкрити вплив духовного фактору на формування особистості молодого людини, як патріота і майбутнього захисника Вітчизни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в умовах модернізації та глобалізації суспільства особливої актуальності набуває унікальність особистості, а значної ваги – питання, як сформувати особистість, яка, з одного боку, збереже відповідальність за колектив, з іншого – свою унікальність. Це повною мірою стосується Збройних Сил України.

Армія, як і держава, – це перш за все люди, а не тільки боєприпаси та озброєння. Які люди – така і держава, яка держава – така і армія. Але можна стверджувати і протилежне: яка армія – така й держава, бо армія об'єднує в собі людей, які відрізняються волею, цілеспрямованістю та дисциплінованістю, а тому суттєво впливає на дух держави [4].

Дух держави, про який зараз так багато говориться, відображається в її ідеології. Держава без ідеології, без могутності духу, без духовності, яка не має своїх цінностей, стає "бездушною" і, втративши свій дух, умирає, як людський організм. А тому найголовнішим завданням держави є піклування про свою ідеологію, яка сприяє піднесенню духа, духовності, стає основою людського духу держави в цілому [1].

Отже, особливе значення в армії належить ідеології, оскільки вона визначає не просто дух, а той бойовий дух армії, від якого залежить її боєздатність. Дійсно: що є визначальним у перемозі однієї армії над іншою? Відповідаючи на це питання, насамперед, приходять на думку такі аспекти військового протистояння, як чисельність і навченість військ, їх дисципліна, стратегія та тактика командування, кількість і якість озброєння, тилове забезпечення армії, економічні ресурси держави, що веде війну, ефективність розвідки, навіть рівень фізичної підготовки.

Однак починати треба з головного – стану духу та рівня фізичної підготовленості, оскільки в усі часи військова перемога в першу чергу залежала від результатів у духовній битві. Трагічні обставини військового часу, коли доводиться щогодини вибирати між життям і смертю, роблять цю істину гранично наочною.

Духовний фактор – це специфічний прояв суспільної свідомості, що відбиває ступінь готовності й здатності вирішувати конкретні соціальні, економічні, політичні й військові завдання [3, с. 233]. Відомо, що вплив

духовного фактору в армії досить високий. За словами Б. Наполеона, – це три чверті її сили.

Духовний фактор – величина динамічна. Зміни в ньому залежать від багатьох причин. Крім головних – соціально-економічних, політичних, ідеологічних – великий вплив на духовний фактор у мирний час має економічний стан держави, рівень бойової підготовки, матеріальне забезпечення армії, соціальна захищеність, згуртованість військових колективів тощо. А під час війни на успіхи або поразки армії впливають такі фактори: бойовий досвід, якість бойової техніки і зброї, здатність протистояти психологічному впливу супротивника. Тому для глибокої характеристики духовного фактору армії важливо знати його реальний стан. Свого часу це питання активно вивчалось військовими педагогами і психологами. Так В. Крисько досліджував психологічний стан вояків ОАР і їх здатність до прийняття виважених рішень під час бойових зіткнень.

Під духовним фактором розуміється сукупність конкретних ідей, поглядів, почуттів, які домінують у свідомості в цей момент, які зумовлюють певний якісний рівень духовних можливостей людей. У конкретному стані духовний фактор – це виражений ступінь його ефективності й активності у вирішенні соціальних, економічних, політичних і бойових завдань [3, с. 237].

Формування духовної складової армії відбувається в процесі самоусвідомлення військовослужбовцем особистісного виміру власного буття і формуванням в людини ставлення до самої себе. Цим визначається прагнення до розпізнання та розкриття індивідуальних якостей кожної особи, з якою налаштовуються стосунки. Високі ідеали, за словами В. О. Сухомлинського, не можуть бути доступними людині безсердечній, не здатній до переживань. Безсердечність породжує байдужість до людей, байдужість спричиняє егоїзм, а егоїзм – жорстокість [4, с. 112].

Тому в будівництві сучасних Збройних Сил України має постати мета формування ідеалу вірного та відданого українській нації воїна, якому притаманні розвинений інтелект, досконалий професіоналізм, здатність ефективно вести бойові дії, непохитність духу, патріотизм, дисциплінованість, вірність кращим бойовим традиціям, психологічна стійкість, висока фізична підготовка. Він має шанувати національні святині й символи, вітчизняну історію та культуру [2, с.20].

Формування у молоді позитивного ставлення до Збройних Сил України не можливе без урахування сучасного духовного стану Збройних Сил і досвіду, накопиченого національними організаціями в підготовці молоді до військової справи.

Сьогодні ми маємо визнати, що ставлення до армії поступово змінюється.

Стан аномії – коли відкидаються попередні духовні цінності за відсутності нових – досить небезпечний як для суспільства, так і для армії. Намагання повернутися до старих ідеологічних догм і зберегти їх лише посилюють кризу суспільства та збройних сил, що ми зараз і спостерігаємо. Суспільство не має згоди, щодо оцінки дій вояків УПА і Радянських військ на території України під час Другої світової війни. Відсутні чіткі орієнтири у формуванні національної злагоди та примирення. В Іспанії, наприклад, суспільство після громадянської війни знайшло сили для національного єднання, символом якого став монумент всім полеглим у тій війні, де кожен відстоював свою волю і правду.

Ми сьогодні ще не навчилися дивитися на наше військо крізь призму моральності, філософії, науки, а тим більше етики та естетики. Але саме відсутність в армії цих складових духовності гальмує її перебудову.

Зрозуміло, що залучення до духовної культури не є головним призначенням Збройних Сил України, однак людина в армії не повинна деградувати. У частинах і підрозділах не повинні формуватися дикуни, які відриваються від суспільства та складають специфічну субкультуру. Культура й освіта мають повсюдно набувати пріоритет, без якого неможливо побудувати сучасну боєздатну армію, армію демократичного суспільства.

Висновок. Вкрай важливо, щоб молоді люди, повертаючись після служби в Збройних Силах України, особливо з зон АТО, не втратили загальнолюдські цінності: любов до близьких, милосердя та співчуття, поважали цінність людського життя, мали можливість як найшвидше інтегруватися до мирного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алещенко В.І. Проблеми реалізації духовного потенціалу на сучасному етапі розвитку Збройних Сил України / В. І. Алещенко // Наука і оборона. – 2005. - №4. – С. 19 – 24.
2. Борисов В. В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді : авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Борисов В'ячеслав Вікторович; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006 – 40 с.
3. Волкогонов Д. А., Миловидов А. С., Тюшкевич С. А. Война и армия. Философско-социологический очерк / Под. Ред. Д. А. Волкогонова, А. С. Миловидова и С. А. Тюшкевича. – М., Воениздат, 1977. – 415 с.
4. Сухомлинский В. А. Потребность человека в человеке . / В.А. Сухомлинский - М.: Молодая гвардия, 1971. – 187 с.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016.

Гончаренко О.

кандидат педагогических наук, доцент кафедры здоровья человека и физического воспитания Донбасского государственного педагогического университета

Кордонец О.

учитель высшей категории ООШ №10 г. Славянск

Клёк К.

студентка II курса филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

ЗНАЧЕНИЕ ДУХОВНОГО ФАКТОРА В ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ШКОЛЬНОЙ И СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЁЖИ

В статье проанализированы основные подходы при формировании с одной стороны коллективной личности, а с другой сохраняя его индивидуальные особенности, как молодого человека. Авторы статьи придают особое значение духовного фактора в патриотическом воспитании молодёжи, как будущих защитников Отечества. Поэтому военно-патриотическое воспитание предполагает формирование военной культуры, основанной на единстве общечеловеческих ценностей, национальных военных традициях и гражданского, в частности педагогического, обоснования элементов этой культуры: осознание потребности в военной защите нации и жизненных интересов Украины; убеждённость в необходимости постоянной готовности к её защите, чувство ответственности за безопасность страны.

Ключевые слова: *духовный фактор, военно-патриотическое воспитание, общественное сознание, Вооружённые Силы Украины.*

Honcharenko O.

Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor of the Chair of Human Health and Physical Education, Donbas State Pedagogical University

Kordonets O.

Teacher of the Highest Category of Secondary Educational School №10, Slovyansk

Klyok K.

Student of the Second Year of Study of the Philological Faculty, Donbas State Pedagogical University

IMPORTANCE OF SPIRITUAL FACTOR ON MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION OF SCHOOL AND STUDENT YOUTH

In the article there are analyzed the basic approaches while forming, on the one hand, the collective personality, on the other hand, and keeping his individual peculiarities as a youth. The authors of the article investigate the peculiar importance of the spiritual factor on military-patriotic education of

youth as the future defender of the motherland. that is why military-patriotic education presupposes the formation of military culture based on the unity of the general human values, national traditions and civic, in particular, pedagogical; the grounding of the elements of this culture: awareness of the need in the military defence of the nation and life interests of Ukraine; the conviction in the necessity of the constant readiness to its defence, the feeling of responsibility for the security of the country.

Key words: *spiritual factor, military-patriotic education, public consciousness, Armed Forces of Ukraine.*

УДК 372.878:7.071.4

Зайцева А.

кандидат педагогічних наук, доцент, Інститут мистецтв Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ГУМАНІСТИЧНІ ВИМІРИ ХУДОЖНЬО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті розкривається сутність художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики на основі сучасної гуманістичної духовно-діалогічної парадигми, здійснюється порівняльний аналіз таких категорій, як: «культура», «комунікація», «спілкування», «художність».

Автор зосереджує увагу на гуманістичному векторі становлення «особистісних смислів» і творчої взаємодії викладача і студента у процесі спілкування з музичним мистецтвом, як важливої педагогічної умови формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики.

Ключові слова: *культура, комунікація, спілкування, художність, майбутній вчитель музики.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Гуманітаризація освіти нерозривно пов'язана із спрямуванням на формування людини культури, зміни її свідомості і діяльності. Знайти вірну стратегію і тактику спілкування, осмислено проникнути в культуру співрозмовника (учня), зберігши при цьому свою самобутність, знайти спільну мову і ключ до вирішення комунікативних проблем може тільки той педагог, який опанував як елементами комунікативності, так і досяг високого рівня розвитку самосвідомості, який використовує не метод «проб і помилок», а спирається на певну стратегію педагогічного спілкування.

Формування цілей статті (постановка завдання). У зв'язку з актуальністю цієї проблеми, **метою** статті є висвітлення особистісного виміру становлення художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики з позицій сучасних гуманістичних парадигм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модернізація вищої освіти характеризується змінами пріоритетів у змісті навчання і виховання, стверджуючи пріоритети гуманізації, гуманітаризації та демократизації. У контексті гуманізації сучасної музично-педагогічної освіти особливої актуальності набувають нові ціннісно-сміслові концепції, що базуються на відкриттях концепції діалогу культур і визначають сутність розвитку культури особистості через відношення до іншого як до самоцінності (Б.С. Братусь і В.П. Зінченко). Для виявлення сутності поняття «художньо-комунікативна культура» вважаємо за доцільне звернутися до аналізу таких категорій, як: «культура», «комунікація», «спілкування».

Сучасне розуміння культури склалося у рамках екзистенціальної філософії (М.Вебер, Г.Гадамер, Е.Гуссерль, В.Дільтей, Е. Кассіер, М.Коул, Г. Ріккерт, М.Хайдеггер, М.Шелер, О.Шпенглер та ін..) і духовно-діалогічної культурології (М.Бахтін, М.Бердяєв, В.Біблер, М.Бубер, О.Лосєв, М.Мамардашвілі та ін..). У сучасній словниковій літературі поняття «культура» етимологічно є багаторівневим, має декілька значень: рівень розвитку суспільства, рівень розвитку в певній галузі знань або діяльності; характеристика певних історичних епох, народів, націй, країн; рівень виховання та розумового розвитку особи. Культуру тлумачать як штучний, створений людьми світ, результат їх дій і вчинків (І. Кант); як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людиною в його історичному розвитку (Ю. Борєв, В. Стьопін); як сферу реалізації людських цінностей (Г. Сікорська); як весь масив людського буття (Є.Бистрицький); як універсально-творчий спосіб світовідношення (В. Малахов, І. Зязюн, О. Рудницька); як удосконалення та самовдосконалення людини і суспільства, творча діяльність, спрямована на створення, збереження, розповсюдження, обмін і використання сукупності матеріальних і духовних цінностей суспільства, які служать усебічному розвитку самої особистості (В.Біблер, Г.Васянович, С.Гессен, І.Зязюн, М.Каган, О.Лосєв, Ж.Марітен, Ж.Сартр та ін..), єдність духовних і матеріальних ідей, норм, цінностей, явищ, накопичених людьми століттями (В. Стьопін); як генетичний код, «базу даних» людського досвіду (Л. Моїсеєва); як символічну систему (Е. Кассіер, Л. Лангер, Д. Шнайдер) та ін. При цьому спільною думкою науковців є те, що культура – це сфера вільної самореалізації особистості, сфера творчості; ціннісне ставлення до реальності; штучний, створений думкою, духом і руками людини світ, відмінний від «натури» (природи).

Доречно зазначити, що незважаючи на значну кількість наукових інтерпретацій, різноманітність дефініцій культури, численні підходи до її аналізу, синтезуючим ядром, що поєднує різні наукові позиції є визначення дефініції «культура» (від лат. cultura) як обробіток, вирощування, догляд, покращення, ушляхетнення тілесно-душевно-духовних здібностей людини; рівень, ступінь розвитку, який досягнутий в певній галузі знання або діяльності. З позицій сучасності латинське слово «cultura» набуло більш широкого тлумачення, оскільки поліпшувати можна не тільки землю, але й духовний світ людини, його внутрішню суб'єктивність, яка є результатом виховання, освіти, творчого саморозвитку. На думку В.Біблера, «...культура є лише тоді культурою, коли вона проаналізована, як особистість, коли спілкування культур актуалізується у спілкування особистостей» [2 , с.8].

У критичних оглядах категорії «культура» існують різноманітні наукові підходи до визначення цього феномена, серед них: аксіологічний, антропологічний, психологічний, особистісний, нормативний, синергетичний, соціологічний тощо. У сучасних наукових дослідженнях можна виокремити три основних підходи до визначення культури: ціннісний (аксіологічний), діяльнісний та особистісний.

Ціннісна концепція культури підкреслює роль і значення ідеальної моделі. Тут діє механізм інтеріоризації культурних цінностей у внутрішній світ особистості. Слушною вважаємо позицію М.Мамардашвілі, який критикував розуміння культури як сукупності цінностей, що знаходяться поза людиною: «культура не є сукупністю високих понять чи високих цінностей. Вона не є цим хоча б тому, що ніякі цінності, ніякі досягнення і ніякі механізми не є...гарантією. З будь-яких вершин культури завжди можна зірватися у безодню» [6, с. 144].

Діяльнісна концепція розглядає культуру як специфічний (культурний) спосіб діяльності, який ґрунтується на механізмі екстеріоризації – перетворення людських сил і здібностей в об'єктивні соціально-значущі продукти діяльності і цінності. З цього приводу Г.Радчук зауважує, що «саме у вітчизняній традиції культурний розвиток досить часто розглядається з точки зору розвитку діяльності. Проте гіпертрофована апеляція до діяльності як до субстанції розвитку приводить до редукування цілісного розвитку особистості, до розвитку виключно інтелектуальних структур» [10]. Згідно думки О.Старовойтенко, особистість виступає в таких підходах «моделлю усередненого носія культури», при цьому «особлива увага приділяється об'єктивній детермінації культурного становлення свідомості, проєктивних систем і поведінки людини на шкоду суб'єктивній, ціннісно-смісловій самодетермінації» [14, с. 233].

В особистісній концепції під культурою розуміють усі прояви людської суб'єктивності, властивості та якості, що характеризують ступінь культурності суспільства: рівень свободи, освіченості, моральності, духовності людей, їх здатності до культурного розвитку тощо. Культура виступає тут як середовище, яке вирощує і живить розвиток особистості.

Таким чином, з вищезазначених наукових підходів до розуміння культури (аксіологічного, діяльнісного та особистісного), можна виокремити такі її складові, які корелюють з поняттям «комунікативна культура» вчителя музики: духовні і моральні пріоритети, етичні норми; комунікативна компетентність; особистісні якості, здібності, ціннісне ставлення до себе й до іншого. У цьому контексті доречно навести думку Є. Бондаревської, яка вважає, що особистісні цінності людини ґрунтуються на «ціннісній ієрархії потреб» А.Маслоу, а також трьох універсаліях В.Франкла: цінності творчості (в тому числі і праці), цінності переживань, цінності взаємодій (у нашому випадку педагогічної) [3]. Обґрунтовуючи культурологічний підхід в освіті, дослідниця наголошує на ролі педагога як «посередника між дитиною і культурою, який зможе ввести її у світ культури і підтримати особистість учня в її індивідуальному самовизначенні у світі культурних цінностей; ставленні до освіти як до культурного процесу, рушійними силами якого є особистісні смисли, діалог і співпраця її учасників у досягненні цілей культурного саморозвитку; ставленні до школи як до цілісного культурно-освітнього простору, де живуть і відтворюються культурні зразки життя дітей і дорослих, відбуваються культурні події, здійснюється творення культури і виховання людини культури» [3, с. 117-118].

У наш час комунікація-спілкування стає метою і завданням філософії, а міра комунікативності – критерієм оцінки і вибору тієї чи іншої філософської системи [1, с. 354]. У науковій літературі термін «комунікація» з'явився на початку ХХ століття в працях американського соціолога С.Кулі, який розглядав комунікацію як засіб спілкування між людьми, передачу в просторі та у часі «всіх символів розуму». Комунікація (від лат. *communicatio* – зв'язок) – багатоаспектний і багатогранний процес духовно-психологічного зв'язку, який виникає в процесі спілкування між людьми. У словниковій літературі термін «комунікація» тлумачиться як «шлях повідомлення, спілкування», зв'язок між двома або більше індивідами, що ґрунтується на взаєморозумінні [10]. Феноменологічне трактування комунікації належить працям таких вчених, як: Е.Гуссерль, М.Мерло-Понті, А.Шюц, П.Бергер і Т.Лукман, Е.Левінас; комунікація у філософії екзистенціалізму була у полі зору: К. Ясперса, Ж.П.Сартра, А.Камю, Х.Ортега-і-Гассета; герменевтичні аспекти комунікації вивчали: Г.-Г.Гадамер, П.Рікерт; комунікацію як символічний інтеракціонізм

досліджували: Дж. Г.Мід, Т.Блумер; комунікації як діалогу присвятили свої праці: М.Бахтін, М.Бубер; «теорія комунікативної дії» належить Ю.Хабермасу і К.-О.Апелю.

Значення педагогічної комунікації розглядається у наукових працях з педагогіки і психології щодо: сучасних вимог до підготовки майбутніх учителів (С.Гончаренко, І.Зязюн, В.Лозова, Н.Ничкало, С.Сисоева та ін.); комунікативної діяльності педагогів (Н.Бутенко, Н.Волкова, О.Леонтьєв, І.Цимбалюк та ін.) тощо.

Праці у галузі мистецької педагогіки (О.Апраксіна, Л.Арчажникова, Н.Гуральник, О.Єременко, Б.Ліхачов, О.Отіч, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Хижна, О.Шевнюк, О.Щолокова та ін.) висвітлюють широкий спектр проблем, пов'язаних з пошуком оптимальних шляхів для налагодження міжособистісних взаємин у системі «викладач-студент», «вчитель-учень». В процесі такої взаємодії відбувається прийняття студентом-учнем загальнокультурних зразків діяльності і поведінки, усвідомлення необхідності виходу за межі рольових відносин на духовний вимір спів-буття у процесі художньої комунікації. На думку науковців, повноцінна художня комунікація здійснюється через механізми переживання (психологічний аспект), співчуття (морально-естетичний аспект), жанрово-стильового осмислення (художній аспект).

Близьким для ідей нашого дослідження є тлумачення в науковій літературі терміну «комунікація» як міжособистісного спілкування, що дозволяє досягнути найбільш високого рівня співчуття, співучасті, співпереживання та взаєморозуміння між суб'єктами взаємодії. При цьому спілкування уявляє собою не тільки акт усвідомленого, раціонально оформленого мовленнєвого обміну інформацією, але й безпосередній емоційний контакт між людьми (Б. Паригін).

Зазначимо, що у словниковій літературі термін спілкування тлумачиться як складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, обумовлений потребами їх спільної діяльності, що включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини [10] .

Сучасні філософські дослідження розглядають спілкування як «спосіб буття культури» (І.Ільєва, М.Каган), як «універсальну умову людського буття» (Е.Маркарян). Оцінюючи культуру спілкування як «специфічний людський спосіб поведінки, який забезпечує протікання процесу спілкування між людьми» (М.Каган), вчені підкреслюють важливість етичного підґрунтя цього поняття (Л.Коган, Д.Ліхачов, В.Межуєв та ін). Ряд філософів звертають увагу на те, що у міру включеності особистості у культурний контекст відбувається розвиток комунікативних здібностей особистості, які надають можливість

користуватися культурними засобами спілкування і виступають особистісною, персоніфікованою формою культури спілкування (І.Льяєва, М.Каган, Е.Маркарян та ін). Зокрема, Г.Васянович наголошує, що саме у спілкуванні «формується не лише пізнавальні здатності людини, а й інтегральні складові психічного життя: самооцінка, усвідомлення власного «Я» і відчуття тотожності в будь-яких життєвих ситуаціях, засвоюються прийоми протидії зовнішньому тискові, виробляються критерії ставлення до інших людей» [4].

На важливість розвитку здатності відчувати ціннісні орієнтації іншої людини у процесі спілкування звертає увагу В.Сухомлинський: «умій відчувати поруч із собою людину, вмій розуміти його душу, бачити в його очах складний духовний світ» [15].

Слід зазначити, що проведений аналіз наукової літератури свідчить про відсутність єдності щодо розуміння дослідниками понять «спілкування» і «комунікація». У працях філософів школи діалогізму М.Бахтіна, М.Бубера, В.Біблера спілкування розглядається як синонім поняттю комунікація. Прихильниками єдності в тлумаченні вищезазначених понять є Л. Виготський, І. Зимова, О.Леонтьєв, М. Лісіна, М.Рудь та ін.. На думку науковців, комунікація перманентно має діяльнісний, діалогічний характер. Ці ж риси притаманні і спілкуванню. М.Каган визначає головні відмінності термінів «комунікація» і «спілкування» таким чином: спілкування має і практичний, і духовний характер, тоді як комунікація є суто інформаційним процесом; спілкування є міжсуб'єктною взаємодією, і структура його діалогічна, в той час як комунікація - це інформаційний зв'язок суб'єкта з іншим об'єктом [5].

У зв'язку з тим, що головним інструментом професійно-педагогічної діяльності вчителя музики є педагогічне спілкування, успіх цієї діяльності буде залежати від рівня культури його педагогічного спілкування. Тому, вживаючи термін «комунікативна культура вчителя музики», ми маємо на увазі культуру педагогічного спілкування і свідомо вживаємо термін «комунікація» в широкому сенсі слова, ставимо знак рівності між поняттями «комунікація» і «спілкування», а, отже, комунікативна культура вчителя музики – це культура його педагогічного спілкування.

З початку 90-х років ХХ століття у дослідженнях з проблем педагогічного спілкування почав виокремлюватися культурологічний аспект комунікації (В.Біблер, С.Курдюмов, С.Курганов) і до наукового обігу залучилося нове поняття – «комунікативна культура». У деяких філософських концепціях феномен комунікативної культури особистості розглядається як становлення і розвиток контактів між людьми, що включають у себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприймання і розуміння іншої людини, розвиток взаємовідносин

«Я» та «Інший» або «Я» і «ТИ» (М.Бахтін, М.Бердяєв, Г.Батищев, М.Каган, В.Соловйов, С.Франк та ін.). Аналізу філософських концепцій формування комунікативної культури особистості присвячені праці сучасних українських філософів: Г. Горака, В. Горського, С. Кримського, В. Ляха, М. Мокляка, В. Малахова, С.Сарновської, Л.Ситниченко, В. Шинкарука тощо. Вперше у вітчизняній соціально-філософській теорії С.Сарновською феномен спілкування досліджується як поняття та об'єктивне явище комунікативної культури. С.Сарновська розуміє поняття «комунікативна культура» як специфічний прояв суспільної культури з якою вона пов'язана генетично, змістовно, ієрархічно. Комунікативна культура характеризується, на думку вченої, «людським виміром» соціальних, у тому числі і міжсуб'єктних відносин, переслідує мету взаємозбагачення індивідів засобами інформаційного обміну, взаємотрансляції знань, розповсюдження позитивно значущого «діалогічного» життєвого досвіду спільного існування. Сама ж культура при цьому розглядається як динамічна і цілісна система функціонування соціальної інформації, із чого випливає розуміння комунікації як специфічно культурної форми духовного спілкування. Дослідниця вважає, що стрижнем сучасної культури спілкування є комунікативна етика з її принципами визнання значущості інших ціннісних світів, поважання гідності інших суб'єктів взаємодії.

Психологічні основи становлення комунікативної культури особистості відображені у працях Б.Ананьєва, О.Бодальова, С. Братченко, Л.Виготського, П. Гальперіна, І.Зимньої, В.Кан-Каліка, М.Левіна, О.Леонтьєва, Б.Паригіна, Є.Рогова, І.Страхова, Ю.Шерковіна та ін.

Як складова професійно-педагогічної діяльності та обов'язкова умова успішності процесів формування і розвитку особистості вчителя і учня розглядається цей феномен у дослідженнях (І.Мазаєвої, А.Мудрика, В.Сморчкової, В.Соколової); досліджується, зокрема, культура педагогічного спілкування й комунікативна майстерність учителя (Л.Виготський, І.Зязюн, А.Макаренко, В.Сухомлинський, К. Ушинський та ін.); комунікативні вміння вчителя та їх структурні компоненти (В.Абрамян, О.Бодальов, Н.Бутенко, А.Годлевська, В.Кан-Калік, А.Капська, О.Леонтьєв, Л.Савенкова, Т.Фатихова та ін). Спілкування як комунікативну діяльність характеризують Г. Андреєва, О.Леонтьєв, М. Лісіна, І. Риданова і багато інших дослідників. На їх думку, аспектами спілкування є: *комунікативний*, що вбирає у себе обмін інформацією; *інтерактивний*, що передбачає організацію взаємодії; *перцептивний*, що віддзеркалює процеси сприйняття та формування образу «іншого» та процес взаємодії. Комунікативна культура як компонент професійної культури особистості майбутнього фахівця, за визначенням А. Мудрика, є

« системою знань, норм, цінностей і зразків поведінки, прийнятих в суспільстві і вміння органічно, природно і невимушено реалізувати їх в діловому й емоційному спілкуванні » [8].

Праці у галузі мистецької педагогіки (О.Апраксіна, Л.Арчажникова, Н.Гуральник, О.Єременко, Б.Ліхачов, В.Орлов, О.Отіч, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Хижна, О.Шевнюк, О.Щолокова та ін.) висвітлюють широкий спектр проблем, пов'язаних з пошуком оптимальних шляхів для налагодження міжособистісних взаємин у діаді «викладач-студент». В процесі такої взаємодії відбувається прийняття студентом загальнокультурних зразків діяльності і поведінки, усвідомлення необхідності виходу за межі рольових відносин на духовно-екзистенційний рівень художньої комунікації у навчально-виховному процесі. Підґрунтям формування комунікативної культури є, на думку вчених, високий рівень розвитку загальної культури студента, що віддзеркалюється в системі його художньо-комунікативних потреб, комунікативних якостей, в стилі діяльності і поведінки. Тому, в значній мірі комунікативна культура вбирає у себе такі сутнісні особистісні характеристики, як здібності, знання, уміння, навички, ціннісні орієнтації, установки, розвинуті психологічні якості, які виступають складовими комунікативної компетентності майбутнього фахівця. До них відносяться педагогічний такт, педагогічна емпатія, педагогічна комунікабельність, педагогічна етика тощо.

Художність в контексті дефініції «комунікативна культура» майбутнього вчителя музики розуміється науковцями як якість, що забезпечує спільне переживання художніх образів, вбирає в себе емоційно-естетичне ототожнення з художнім світом (з художнім «Я» за В.Медушевським) музичного твору у процесі його сприймання, пізнання, оцінки та творення. Художній образ є центром інтерпретаційних підходів, тлумачень, котрий регулює і визначає вектор особистісно-професійних взаємин викладача і студента. Такі комунікативні ситуації можуть або виявляти «консонанс» узгодженість їхніх художньо-аксіологічних пріоритетів, естетичних смаків, або вносити елементи «дисонансу» у взаємодію суб'єктів комунікації. «Художнє пізнання обов'язково передбачає врахування особливостей внутрішнього світу кожного суб'єкта взаємодії, повагу до його позиції як співрозмовника і партнера по спілкуванню, тобто установку на діалогічність» [9 ,64].

На думку О.Рудницької, «художнє спілкування» пов'язане з «втручанням» свідомості у спонтанний потік естетичних переживань індивіда, зі своєрідною вербалізацією чуттєвого досвіду, його упорядкуванням та вираженням у певних словах і поняттях [12, 63]. Причому, таке спілкування розуміється не тільки як передача інформації, в

якій зворотного зв'язку може і не бути, а як складний багатогранний процес, що охоплює взаємодію суб'єктів, обмін інформацією між ними, виникнення і ствердження близької для обох учасників позиції, вираження ставлення один до одного, взаємовплив та взаєморозуміння.

Висновки. Таким чином, з позицій сучасної духовно-діалогічної парадигми сутність художньо-комунікативної культури є віддзеркаленням внутрішнього світу особистості, багатства його змісту, що відображає життєві ідеали, спрямованість особистості на культуру її життєвого самовизначення. Від «хочу» і «ціную» залежить освоєння, привласнення культурного контексту, якості відбору культурних зразків взаємодії, які складають особливість будь-якого культурного феномена. Саме формування мотивів діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій, привласнення і освоєння базових художньо-комунікативних компетенцій, здатності до оцінки і рефлексії свідчать про сформованість художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики, як динамічного процесу, що визначає вектор його гуманістичної спрямованості на взаємодію з учнем, усвідомлену потребу у творчій взаємодії як результату власного самопізнання і самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. Духовна сутність освіти / В.Андрущенко // Вища освіта України. – 2007. – №1. – С.5-10.
2. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – М., 1991. – 410 с.
3. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е.В. Бондаревская // Личностно-ориентированное обучение: Хрестоматия: Для студентов гуманитарных факультетов высших учебных заведений / [сост. Е.О. Иванова, И.М. Осмоловская]. – М.: СГУ, 2005. – С. 116-162.
4. Васянович Г.П. Філософія: навч. посіб./ Г.П.Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 216 с.
5. Каган М.С. Системно-синергетический подход к построению современной педагогической теории / М.С. Каган // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс–Традиция, 2007. – С. 212-245.
6. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию / М.К. Мамардашвили. – М.: Культура, 1992. – 365 с.
7. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / А.Г.Маслоу / Пер. с англ. А.М.Талдыдаевой; Науч. Ред., вступ. Стат. И комментарий. Н.Н.Акулиной. – СПб.: Изд. Группа «Евразия», 1997. – 430 с.
8. Мудрик А. В. Общение в процессе воспитания: Учебное пособие для ВУЗов / Анатолий Викторович Мудрик – М: Педагогическое общество России, 2001. – 320 с.
9. Падалка Г.М. Розвивальний потенціал мистецької діяльності та педагогічні умови його реалізації // Наукові записки Тернопільського національного пед. університету. Серія: Педагогіка. – 2006. - №5. – С.7-11.

10. Педагогическая энциклопедия: словарь / гл. ред. Б.М.Бим-Бад; редкол. М.М.Безруких, В.А.Болотов, Л.С.Глебова и др.. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.
11. Радчук Г.К. Ціннісні виміри підготовки фахівців гуманітарного профілю / Г.К. Радчук // Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні. Збірник матеріалів Другої Міжнародної науково-практичної конференції. – Дрогобич, „Коло» 2005.– С. 230-232.
12. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посібник / О. Рудницька. – К., 2002. – 270 с.
13. Словник іншомовних слів / [уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапуца]. – К.: Наук. Думка, 2000. – 680 с.
14. Старовойтенко О.Б. Проблема суб'єкта в культурній психології особистості / О.Б. Старовойтенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / [за заг. ред. В.О. Татенка]. – К.: Либідь, 2006. – С. 230-257.
15. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю /Василий Александрович Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1984. – 254 с.
16. Франкл В. Критика чистого «общения»: насколько гуманистична «Гуманистическая психология» / В. Франкл // Гуманистическая и трансперсональная психология. Хрестоматия / [сост. К.В. Сельченко]. – М.:Харвест, М.: АСТ, 2000.– С. 211-241.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2016.

Зайцева А.

*кандидат педагогических наук, доцент, Институт искусств
Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова*

ГУМАНИСТИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННО- КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ

В статье раскрывается сущность художественно-коммуникативной культуры будущего учителя музыки на основе современной гуманистической духовно-диалогической парадигмы, проводится сравнительный анализ таких категорий, как: «культура», «коммуникация», «общение», «художественность». Автор акцентирует внимание на гуманистическом векторе становления «личностных смыслов» и творческого взаимодействия преподавателя и студента в процессе общения с музыкальным искусством, как важном педагогическом условии формирования художественно-коммуникативной культуры будущего учителя музыки.

Ключевые слова: *культура, коммуникация, общение, художественность, будущий учитель музыки.*

Zaitseva A.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the
Art Institute of National Pedagogical Dragomanov University*

HUMANISTIC MEASUREMENT OF ART-COMMUNICATIVE CULTURE OF FUTURE MUSIC TEACHERS

The article reveals the essence of the artistic-communicative culture of a future teacher of music on the basis of modern humanistic spiritual and dialogical paradigms, comparative analysis of categories such as «culture», «communication», «artistry». The author focuses on the humanist vector of the formation of «personal meaning» and the creative interaction of a teacher and student in the process of communication with art, as an important pedagogical condition of forming of artistic and communicative culture of a future teacher of music.

Key words: *culture, communication, artistry, the future teacher of music.*

УДК 378.147

Золотарьова О.

старший викладач кафедри хімічних та харчових технологій Навчально-наукового професійно-педагогічного інституту Української інженерно-педагогічної академії

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ПІД ЧАС ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ

У статті розкриті особливості виробничої практики майбутніх інженерів-педагогів харчового профілю, що мають забезпечити формування в ході неї готовності до професійної діяльності майбутніх інженерів-педагогів харчового профілю. Розглянуті сучасні харчові галузі, технологічний процес приготування страв і кулінарних виробів, кваліфікаційні характеристики та посадові інструкції.

Ключові слова: *професійна діяльність, інженери-педагоги, харчова галузь, виробнича практика, харчовий профіль, кваліфікаційна характеристика.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

На етапі євроінтеграції нашої держави суспільство покладає на систему вищої освіти значні сподівання та водночас висуває великі вимоги щодо рівня підготовки фахівців – інженерів-педагогів харчового профілю.

Вищі інженерно-педагогічні та інженерні харчові навчальні заклади здійснюють підготовку спеціалістів харчового профілю, які повинні мати відповідні знання, уміння з технології приготування їжі на високому

© Золотарьова О., 2016

професійному рівні, при цьому володіти високим обсягом практичних умінь з обробки продуктів харчування з використанням сучасних технологій під час нестандартного розв'язування будь-яких технологічних завдань.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Професійне навчання фахівців кулінарного профілю досліджували у своїх працях М. І. Пальчук, Л. М. Сергеева, Л. Я. Старовойт.

Такі дослідники, як І. Л. Лікарчук, С. О. Нікитчина, Н. О. Падун, О. І. Щербак вивчали історико-педагогічні аспекти підготовки кваліфікованих робітників різних сфер діяльності. Н. В. Абашкіна, Т. М. Десятов, А. В. Каплун зробили порівняльно-педагогічний аналіз професійної освіти України та зарубіжних країн.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – з'ясувати особливості виробничої практики, під час якої мають забезпечити формування у майбутніх інженерів-педагогів харчового профілю готовності до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед істотних передумов, що сприяють формуванню професійних здібностей студентів під час виробничої практики, більшість учених називають реалізацію системного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого підходів у навчанні.

Ми погоджуємося з тим, що системний, діяльнісний та особистісно-орієнтований підходи у навчанні студентів сприяють розвитку їхніх професійних дій, але при цьому зазначаємо, що формування готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців вимагає пошуку інших підходів, застосування яких уможливило б ефективну діяльність випускників, спрямовану на досягнення певних стандартів у будь-якій професійній галузі. Це означає, що формування висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців не можливо здійснити без застосування студентами теоретичних знань з усіх дисциплін професійної спрямованості в цілому. Оволодінню комплексом знань, на думку Т. М. Десятова [2], сприяє використання компетентнісного підходу в навчальному процесі.

Однак, поза увагою дослідників залишилася проблема застосування компетентнісного підходу в процесі формування готовності до професійної діяльності майбутніх інженерів-педагогів харчового профілю під час виробничої практики.

Так, О.Е. Коваленко [3] зазначає, що «ситуація в економіці вимагає сьогодні неординарних, абсолютно нових підходів до формування трудового потенціалу, змісту професійно-технічної освіти, нових методів і засобів навчання в цій системі, безперервних, тісних зв'язків навчальних закладів із працедавцями». Крім того, дослідниця наголошує на

необхідності формування працівника нового типу, якому притаманні глибокі професійні знання з інтегрованих професій, здатність до технічної творчості, самоствердження, готовність до професійної діяльності в умовах високої конкуренції.

Ми повністю погоджуємося з тим, що інженерно-педагогічна освіта інтегрує в собі інженерну та педагогічну діяльність і стає актуальною у розвитку вищої освіти України. То ж, очевидно, що інженер-педагог поєднує в собі дві функції: інженера-технолога та викладача дисциплін у галузі харчової промисловості.

Отримання такої освіти можливе лише за умов гармонійного поєднання теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців харчового профілю в процесі виробничої практики, що становить основу формування знань, умінь і навичок як інженера, так і педагога. То ж, до однієї з особливостей виробничої практики належить те, що вона об'єднує в собі всі види практик інженерної підготовки студентів, передбачених навчальними планами. Перша та друга виробничі практики проходять відповідно після першого та другого курсів і тривають упродовж двох тижнів кожна. Технологічна практика проводиться після третього курсу та триває чотири тижня. Під час практик у студентів поступово формуються вміння та навички, що необхідні для майбутньої професійної діяльності інженерів-педагогів. При цьому кожна попередня практика забезпечує наступну. Крім того, виробнича практика проводиться в умовах реального виробництва з метою адаптації студентів до майбутнього робочого місця, ознайомлення з кращим досвідом, надбання практичних та організаторських умінь і навичок ефективного виконання функціональних обов'язків фахівця.

Така інтеграція виробничої практики уможливорює подолання проблем, що перешкоджають її належний рівень організації та проведення в нових умовах господарювання, а саме: слабкий рівень матеріально-технічної бази ВНЗ, відсутність гармонізації змісту виробничої практики з реальним виробництвом, і як наслідок, порушення налагодженої взаємодії у системі «ВНЗ» – «підприємство», що, в свою чергу, зменшує зацікавленість підприємств-роботодавців у майбутніх фахівцях ВНЗ.

Для розв'язання цих проблем нам необхідно, насамперед, з'ясувати вимоги до майбутніх інженерів-педагогів харчового профілю в умовах сучасного економічного розвитку нашої країни.

Сучасна харчова галузь представлена підприємствами різної форми власності з цехами, що виконують певні операції технологічного процесу виготовлення харчової продукції. Серед функцій підприємств ресторанного господарства та підприємств харчової галузі передбачено задоволення потреб населення в готовій кулінарній продукції за місцем

роботи, навчання, проживання та відпочинку. Харчування населення в сучасних умовах забезпечується функціонуванням підприємств малого та середнього бізнесу, представниками яких є кафе, бари, закусочні, ресторани тощо.

Технологічний процес приготування страв і кулінарних виробів на цих підприємствах включає декілька послідовних етапів: виготовлення напівфабрикатів, приготування страв і кулінарних виробів, відпускання готової продукції та організація споживання на місці.

Перший етап – механічна кулінарна обробка сировини – процес, результатом якого є виготовлення напівфабрикатів, які потребують у подальшому теплової обробки. Механічна обробка сировини здійснюється в заготівельних цехах і передбачає калібрування, сортування, миття, обчищення, нарізання, виготовлення напівфабрикатів та їх короткочасне зберігання до теплової обробки.

Другий етап технологічного процесу характеризується доведенням напівфабрикатів до кулінарного ступеня готовності шляхом їхньої теплової обробки. До прийомів теплової обробки напівфабрикатів належить варіння, смаження, нагрівання, охолодження тощо.

Третій етап технологічного процесу – підготовка виробленої продукції до відпускання, тобто порціювання, оформлення та подавання страви або кулінарного виробу.

Усі зазначені етапи дуже важливі в процесі обслуговування відвідувачів у закладах ресторанного господарства та вимагають такого креативного підходу від фахівця, завдяки якому відроджується здорова конкуренція за споживача на ринку ресторанного господарства. Тому особливістю виробничої практики є те, що вона повинна відображати виробничий процес для усвідомленого розуміння охарактеризованих етапів студентом, який навчається за харчовою спеціалізацією.

Підготовку фахівців сучасних підприємств харчової галузі здійснюють вищі технічні навчальні заклади, коледжі та професійно-технічні навчальні заклади відповідної спеціалізації. В. С. Блах [1] зазначає, що «кваліфікація фахівця визначається комплексом ознак, що вказують на ступінь його підготовки до якісного виконання робіт певної складності». Враховуючи розумний розподіл праці під час виконання технологічних операцій приготування страв і кулінарних виробів, керівниками підприємств складаються посадові інструкції на працівників, які базуються на основі кваліфікаційних характеристик.

Кваліфікаційні характеристики, зазвичай, розробляються на базі аналітичного співставлення функцій різних фахівців. Складність їх праці на підприємствах харчової галузі залежить від трудомісткості завдань, що

виконують працівники, рівня їхньої відповідальності за результати цієї роботи, самостійності, присутності керівних елементів.

Аналіз функціональних обов'язків фахівців, вивчення відповідних навчальних програм підготовки інженерів-педагогів харчового профілю дають можливість зробити висновки, що постійні зміни до вимог кваліфікаційних характеристик у повному обсязі повинні знайти своє відображення у програмі виробничої практики. Це означає, що однією з особливостей виробничої практики є швидке реагування на зміни усіх документів, які її супроводжують, оскільки виробництво – динамічний, стрімкий процес, який постійно знаходиться у розвитку.

Сучасні технології виробництва досить гнучкі, швидко реагують на коливання ринку та легко змінюються. Крім того, наша країна є членом Всесвітньої торгівельної організації (WTO) й продукція повинна відповідати її вимогам.

Враховуючи це, виникають суперечки між вимогами до фахівця та якістю його підготовки, які зазначені у кваліфікаційних характеристиках. Це потребує підготування фахівців за випереджувальними програмами, перегляду й корегування кваліфікаційних характеристик з урахуванням змін, що відбуваються у виробництві та формування в майбутніх інженерів-педагогів творчого підходу до розв'язування виробничих ситуацій, дивергентного і евристичного мислення, творчої активності, дослідницької діяльності.

Вимоги до інженера-технолога підприємств харчової галузі наводяться у кваліфікаційному довіднику керівників, спеціалістів та службовців, що виданий у 1993 році. Посадові обов'язки, що зазначені у цьому довіднику, дублюють вимоги попереднього аналогічного збірника, що був виданий у 1989 році. З того часу вимоги до фахівців харчової галузі не переглядалися.

Порівняльний аналіз діючих кваліфікаційних характеристик інженерів-технологів харчової спеціалізації показав, що продовж останніх 30 років основні положення цих документів не корегувалися, не зважаючи на зростаючі вимоги суспільства до цієї галузі. Деякі з вимог В. С. Блах [1] вважає морально застарілими.

Аналіз освітньо-кваліфікаційних характеристик майбутнього інженера-педагога вказує на те, що вони не орієнтовані на випереджувальне навчання, тому не адаптовані до миттєвих змін у суспільстві, науці та техніці, на ринку праці.

Досліджуючи кваліфікаційні характеристики інженера-технолога підприємств харчування та інженера-педагога, ми з'ясували, що в них бракує вимог щодо формування готовності до професійної діяльності майбутнього інженера-педагога нового покоління. Такі вимоги повинні

передбачати розвиток у майбутніх фахівців нестандартного, творчого підходу до закріплення знань, які вони отримують під час навчання, розвиток глибокого розуміння в окремих групах страв, спеціальних умінь і навичок у засвоєнні технологічних процесів обробки сировини, приготування страв і кулінарних виробів, креативного підходу на всіх стадіях технологічного процесу виробництва готової продукції, творчого підходу до оформлення та відпуску кулінарної продукції, оцінки її якості та безпеки.

Для досягнення поставленої мети необхідне створення педагогічних умов, що сприятимуть формуванню готовності до професійної діяльності студентів харчового профілю. Під час впровадження таких умов, як вказується в ряді досліджень, провідну роль важливо надати інноваційним технологіям [4].

До особливостей виробничої практики належить також те, що студенти в її процесі починають опрацьовувати прийоми технологічного процесу обробки сировини якомога оптимальнішим способом. Задача, що стоїть перед керівниками практики, полягає у застосуванні таких технологій навчання, які б допомогли студентам логічно уявити весь технологічний процес первинної обробки з максимальним виходом напівфабрикату та найменшою кількістю відходів, що в свою чергу, передбачає глибокі знання технологічного процесу, творчий компетентний підхід до обробки сировини.

Виробничу практику забезпечують навчальні дисципліни: «Органічна хімія», «Фізика», «Математика», «Вступ до фаху», «Основи професійної майстерності», «Біохімія та фізіологія харчування», «Дидактичні основи професійної освіти», «Технологія виробництва продукції ресторанного господарства», «Обладнання підприємств харчової галузі», «Організація виробництва та обслуговування на підприємствах ресторанного господарства», «Основи охорони праці», «Бухоблік та аудит», «Товарознавство», «Харчові технології», тобто дисципліни, вивчення яких формує уявлення про: фізико-хімічні процеси, які відбуваються у продуктах під час їх первинної та теплової обробки; основні закономірності технологічних процесів виробництва кулінарної продукції; особливості складу й властивості продовольчої сировини як об'єкту виробництва; методи обробки сировини та їх вплив на хімічний склад і властивості готової продукції; дотримання правил відпускання страв та обслуговування відвідувачів; дотримання вимог санітарії та гігієни на виробництві та правил протипожежної та виробничої безпеки; функції викладача, його професійну діяльність. Крім того, фундаментом практики є виробниче навчання, що забезпечує отримання студентами робочої професії як додаткової освітньої послуги.

Це зумовлює важливість фундаментальної підготовки майбутніх інженерів-педагогів харчового профілю та необхідність врахування її основних положень під час складання наскрізної програми з практик. Відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) фахівців та з врахуванням кваліфікаційних вимог до них нами розроблено наскрізну програму з практик. Програма побудована в такий спосіб, що відпрацювання прийомів первинної обробки сировини, виготовлення напівфабрикатів, готових кулінарних страв і виробів спирається на теоретичні знання значення харчових продуктів у харчуванні людини, їх класифікацію та біологічну цінність, технологічного процесу виготовлення продукції ресторанного господарства та забезпечує організацію та управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів через розвиток їхніх базових компетенцій. Усе це вказує на те, що формування компетентних фахівців харчової галузі має розглядатись як складова фундаментальної, зокрема виробничої підготовки.

Саме вивчення значення харчових продуктів у житті людини, їх вплив на організм людини, харчова та біологічна цінність продуктів дозволяють знаходити оптимальні та найменш відхідні методи виготовлення напівфабрикатів, приготування готових страв і кулінарних виробів, що уможливорює конструкторську діяльність та успішну педагогічну працю.

Важливість сформованості в студентів окреслених нами знань і вмінь підтверджується ще й тим, що все частіше в наше повсякденне життя входять нові, нетрадиційні види сировини, технологічне призначення якої – удосконалення рецептурного складу готової продукції, все частіше використовуються у приготуванні страв і кулінарних виробів екзотичні фрукти, приправи, збільшується асортимент сирів, морепродуктів, м'ясної сировини та субпродуктів. Більшість підручників, особливо до 2000 року видання не надають інформацію про застосування цих видів сировини, їх обробку та правила приготування страв з їх використанням. Отже, більшість фахівців не мають уявлення про роботу з такою сировиною, і як результат – не мають попиту на ринку праці, оскільки не відповідають вимогам роботодавців.

Висновки. Виробнича практика, врахування її особливостей має забезпечити відповідну професійну підготовку майбутніх фахівців й уможливити формування у них готовності до професійної діяльності. Однак існуючий стан організації та проведення практичної підготовки у повній мірі не відповідає комплексному характеру практики і наявності у структурі професійної діяльності її об'єктів реальної дійсності (харчових продуктів), соціальній значимості знань, умінь і способів діяльності по відношенню до об'єкта (можливість створення нового, невідомого раніше

суспільно корисного виробу на основі теоретичних знань), особистісної значущості для студента процесу практичної підготовки (бажання бути конкурентоспроможним на вітчизняному та закордонному ринку праці).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Блах В. С. Наукове обґрунтування змісту та методики викладання курсу "Обладнання для обробки харчових продуктів": автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 «Теорія та методика навчання (технічні дисципліни)» / В. С. Блах // Херсонський держ. пед. ун-т. – Херсон, 2002. – 230 с.
2. Десятков Т. М. Непрерывное профессиональное образование в переходный период развития в странах Центральной Европы / Т. М. Десятков // Материалы международной конференции „Проблемы непрерывного технического и профессионального образования в начале XXI века”. Сб. науч. докл. и тезисов. – М. : ИТОРАО, МЦОС. – 2003. – С. 49–54.
3. Коваленко О. Е. Інженерно-педагогічні кадри вирішують усе. Або майже все... / О. Е. Коваленко // Вища школа. – 2006. – № 3. – С. 15–25.
4. Лозинська Н. Б. До проблеми адаптації молоді людини на виробництві / Н. Б. Лозинська // Науково-методичне забезпечення діяльності сучасної професійної школи: матеріали міжнар. наук.- практ. конф., 11–14 трав. 1994 р., м. Львів : У 2 ч. – К., 1994. – Ч. 2. – С. 183.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2016.

Золотарева Е.

*старший преподаватель кафедры химических и пищевых технологий
Учебно-научного профессионально-педагогического института
Украинской инженерно-педагогической академии*

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ-ПЕДАГОГОВ ВО ВРЕМЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ПРАКТИКИ

В статье раскрыты особенности производственной практики будущих инженеров-педагогов пищевого профиля, которые должны обеспечить формирование в ходе нее готовности к профессиональной деятельности будущих инженеров-педагогов пищевого профиля. Рассмотрены современные пищевые отрасли, технологический процесс приготовления блюд и кулинарных изделий, квалификационные характеристики и должностные инструкции.

Ключевые слова: *профессиональная деятельность, инженеры-педагоги, пищевая отрасль, производственная практика, пищевой профиль, квалификационная характеристика.*

Zolotariova O.

*assistant professor of Training and research professional and pedagogical
Institute of Ukrainian engineering and pedagogical Academy*

**FORMATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE
ENGINEERS-TEACHERS IN THE COURSE OF PRACTICAL
TRAINING**

The practical training peculiarities of future food profile engineers-teachers which have to ensure in the course of it the formation of the readiness for professional activity of future food profile engineers-teachers were revealed in the article. The modern food branches, technological process of cooking of dishes and culinary products, qualification characteristics and job descriptions were considered.

Key words: *professional activity, engineers-teachers, food branch, practical training, food profile, qualification characteristics.*

УДК 37.013:377. 5:378

Коваленко С.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інженерної педагогіки та психології Навчально-наукового професійно-педагогічного інституту Української інженерно-педагогічної академії.

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ДО
ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПТНЗ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО
ПРАЦІ: МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ РЕАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ
ПРОЦЕСУ**

В статті розглядається розроблена автором методика діагностики рівня підготовки майбутніх інженерів-педагогів до формування в учнів ПТНЗ ціннісного ставлення до праці, яка має прикладне значення й може бути застосована з метою виявлення якості освіти фахівців цього профілю.

Ключові слова: *трудове виховання учнів ПТНЗ, ціннісне ставлення до праці, діагностика процесу підготовки майбутніх інженерів-педагогів.*

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що відбуваються в соціально-економічному житті України, перехід до ринкової економіки, соціальне розшарування населення призвело до прагматизації життєвих намагань молодих людей, у тому числі і студентів, втраті ними багатьох моральних цінностей, серед яких і цінності праці.

Невідповідність організації трудового виховання та навчання в умовах університетської освіти сучасним вимогам призвели до домінування функціонального підходу по відношенню до праці серед студентів, що виявляється в їх ставленні до праці як інструментальної
© Коваленко С., 2016

цінності. Це доводить неможливість формування майбутніми інженерами-педагогами ціннісного ставлення до праці в учнів ПТНЗ, тож на порядок денний виходять проблеми організації підготовки, спрямованої на розвиток професійних якостей фахівця, здатного до успішної трудової соціалізації в суспільстві й активної адаптації на ринку праці, який визнає сенс праці як основу життєдіяльності, вміє співвідносити і погоджувати власні інтереси з інтересами інших людей на благо своєї країни, відповідно, виховувати провідні економічно значущі якості, пріоритетні в умовах ринкової економіки, в учнів ПТНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою розв'язання проблеми професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів є науковий доробок О. Авер'янової, М. Васильєвої, О. Кондратюка, О. Коберника, Д. Тхоржевського (зміст, форми і методи виховної роботи в закладах профтехосвіти); А. Ашерова, С. Батишева, Н. Брюханової, О. Зеєра, О. Коваленко, М. Лазарева, Н. Ничкало, О. Новикова (професійна підготовка інженерно-педагогічних кадрів для ПТНЗ); О. Абдулліної, І. Зязюна, О. Дубасенюка, Н. Кузьміної, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна (професійне ставлення майбутніх фахівців педагогічного профілю).

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розробка ефективної методики діагностики процесу підготовки майбутніх інженерів-педагогів до формування в учнів ПТНЗ ціннісного ставлення до праці.

Виклад основного матеріалу. Якість процесу професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів до формування в учнів ПТНЗ ціннісного ставлення до праці також залежить і від того, чи сформовані відповідні цінності в самих студентів, тобто потрібна ефективна методика діагностики цього процесу.

Для проведення такої діагностики нами був розроблений опитувальник „Методика реальної практики підготовки майбутніх інженерів-педагогів до формування в учнів ПТНЗ ціннісного ставлення до праці” (див. Додаток А). Складаючи анкету, ми врахували той факт, що кожному з критеріїв (*когнітивно-пізнавальний, мотиваційно-ціннісний, креативно-діяльнісний*) відповідає певний набір показників. У зв'язку з цим питання анкети побудовані у такий спосіб, щоб вони відповідали не тільки розробленим автором критеріям, але й урахували їх показники. Адже ми повинні брати до уваги можливість віднесення одних і тих самих даних до різних критеріїв, що зумовлюється їх нерозривною єдністю.

Перш за все нас цікавило знання емпіричного матеріалу, бо саме це надає нам можливість визначити рівень опитуваних студентів за *когнітивно-пізнавальним критерієм*, який висвітлює їх економічну та

політехнічну освіченість (як інженерів та майстрів виробничого навчання), тобто відображає їх знання в галузі економіки, виробничої діяльності та трудових відносин. Нові соціально-економічні умови, динамічність і розвиток ринкової економіки, рухомість структури виробництва та мінливість потреб суспільства вимагають від сучасних студентів, майбутніх інженерів-педагогів, з одного боку, здатності протистояти економічній системі, а з іншого – вміння активно до неї залучатися, тобто орієнтуватися в економічних реаліях сучасності, чітко володіти основами економічної теорії та принципами економіки для успішної продуктивної діяльності, що потребує формування творчої професійно спрямованої особистості (Додаток А, п.1–6).

Важливим показником, що характеризує сформованість студентських орієнтацій на цінності праці як за когнітивно-пізнавальним, так і за аксіологічним критеріями вважаємо виявлення рівня розуміння студентами сутності ціннісного ставлення до праці, що відповідно висвітлює і ставлення їх до цієї проблеми.

Студентам пропонувалось визначитися, у чому, на їхню думку, полягає сутність ціннісного ставлення до праці (Додаток А, п. 6). При цьому питання анкети припускає можливість вибору від одного до трьох варіантів відповідей.

В умовах ринкової економіки фактор „матеріального забезпечення” відіграє значну роль в житті як окремого індивіда, так і цілого суспільства, тож сучасній молодій людині все більш притаманний прагматичний підхід до життя. Ми не можемо в цьому разі докоряти опитуваним у через мірному прагматизмі, тож розглядаємо їх позицію як прояв тверезого погляду на життя. Але, з іншого боку, ми не можемо забувати, що ставлення до праці лише як засобу творення світу речей і матеріального задоволення власних потреб призводить до „споживчого фетишизму”, коли речі керують людиною, а не навпаки. Важливо, щоб „матеріальне забезпечення” не зайняло місце термінальної цінності і не перетворилося в самоціль для сучасної молоді. Ця небезпека реально існує. Безумовно, соціалізація сучасної молоді відбувається в умовах кризи економіки, що призводить до загрозливо низького достатку більшості населення, і в результаті відображається на всіх сторонах життєдіяльності суспільства, у тому числі і системі цінностей [1]. Не виключаємо, що на установки опитуваних впливають як нестабільне політичне життя суспільства, так і сучасні ринкові реалії, про що ми вже говорили вище.

Логічним, на нашу думку, постає наступне запитання, яким ми намагалися визначити ступень усвідомлення студентами необхідності працювати на користь власної держави (Додаток А, п.7).

Наступне питання передбачало виявити потребу студентів у набутті знань щодо формування ціннісного ставлення до праці в учнів ПТНЗ (Додаток А, п. 8). Вважається, що трансформаційні процеси, що відбуваються в системі економіки країни та нові ринкові економічні відносини знімають проблему трудового виховання, бо мобільність робочої сили, страх лишитися без роботи створюють усі підстави для сумлінної праці. Але звернення до наукової літератури, яка висвітлює сучасні ціннісні орієнтації молоді, їх термінальний або інструментальний статус [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10], дозволило зробити висновок, що з початку ліберальних реформ ставлення до праці стало мати інструментальний тип, бо більшість молодих людей розглядають його як засіб заробити гроші, забезпечити власний матеріальний добробут.

З показниками рівня потреби студентів у набутті знань із формування в учнів ПТНЗ ціннісного ставлення до праці взаємозалежний і ступінь ставлення до цього виду діяльності майбутніх інженерів-педагогів (див. Додаток А, п. 9), сутнісні характеристики якого дають нам уявлення як про спрямованість майбутніх інженерів-педагогів на працю як на цінність, так і про оцінку значимості формування в учнів ПТНЗ ціннісного ставлення до праці.

Відзначимо, що формування ціннісного ставлення до праці – це процес, спрямований не тільки на усвідомлення праці як цінності, але й виховання потреби у праці як показника сформованого ставлення людини до неї як цінності. Тому наступні два питання в анкеті (Додаток А, п.п. 10 і 11) мали на меті виявити власні позиції студентів щодо праці за **мотиваційно-ціннісним критерієм**.

Для того, щоб визначити мотивацію до праці у студентів, тобто виявити ті смисли, що вкладають вони в працю як життєву цінність, незалежно від характеру конкретної роботи, ми пропонуємо їм шерегу суджень й пропонуємо обрати не більше трьох із них (Додаток А, п. 10). Умовно ми поділили їх на групи, які характеризують працю: як засіб задоволення власних матеріальних потреб („можливість отримувати високу зарплатню”; „засіб забезпечення власних матеріальних потреб”); як спосіб реалізації власних можливостей („перспектива зробити кар’єру”; „шлях до самовдосконалення і самореалізації”; „цікава робота”; „духовна потреба, джерело людської гідності”; „основа розвитку особистісних і професійних якостей”); як суспільно-корисну діяльність („моральний обов’язок, який повинен виконувати кожен член суспільства”; „джерело добробуту і економічного розвитку суспільства”; „досягнення гарантованої якості світового життя”; „систематична діяльність на благо суспільства”); як до вимушеної діяльності („важкий тягар і жорстка необхідність”, „необхідна умова існування людини”.

Наступне питання, як ми вже зазначали вище, тісно пов'язане з попереднім. Ставлячи його, ми намагаємося виявити ставлення студентів до праці як інструментальної або термінальної цінності.

Респондентам пропонувалося узгодити свою позицію, обравши один із варіантів, із трьома судженнями про працю, які характеризують ставлення респондентів до праці за інструментальним типом (праця – як засіб задоволення матеріальних потреб, що є за межами сфери праці) – перше судження, або за термінальним (праця – як сенс життя, засіб самореалізації, без потреби у матеріальному нагородженні) – друге та третє судження (Додаток А, п. 11). При цьому варіанти містять позиції „абсолютно згоден”, „скоріше згоден”, „частково згоден, частково не згоден”, „скоріше не згоден”, „абсолютно не згоден”.

Дослідження ставлення до праці студентів як до інструментальної або термінальної цінності стало підставою для вивчення їх соціальних цінностей і визначення того місця, яке займає праця в цій ієрархії. Тож, на розгляд студентів ми надали 12 соціальних цінностей і запропонували їм поставити ці цінності в порядку значущості їх для себе від найважливішої – 1 і далі по мірі зниження значущості 2, 3 ... до 12 (див. Додаток А, п.12). Для визначення ієрархії цінностей ми взяли за основу техніку оцінювання задоволення основних потреб (на основі ієрархічної структури потреб А. Маслоу), тож піраміду цінностей було поділено на три частини по чотири цінності у кожній – верхня (високий рівень цінності), середня (середній рівень цінності) і основа (низький рівень цінності).

Переходячи до діагностики сформованості у студентів ціннісних орієнтації до праці за третім, **креативно-діяльним критерієм**, звертаємося перед усім до оцінки тих факторів, які на думку студентів, майбутніх інженерів-педагогів, впливають на формування в учнів ПТНЗ ставлення до праці як цінності (Додаток А, п. 13).

Спираючись на попереднє питання, логічно, на нашу думку, стає наступне, за допомогою якого ми намагаємося виявити ступінь самооцінки респондентами власних здібностей щодо формування в учнів ПТНЗ ціннісного ставлення до праці (Додаток А, п.14). Логічним кроком у дослідженні, на нашу думку, було визначення ступеня сформованості у студентів умінь для здійснення професійної діяльності в контексті формування в учнів ПТНЗ ціннісного ставлення до праці (Додаток А, п.15). За основу ми беремо 5-ти компонентну структуру вмінь .

Продовжуючи нашу дослідницьку діяльність у напрямку визначення рівня підготовки студентів, майбутніх інженерів-педагогів, до формування в учнів ПТНЗ ціннісного ставлення до праці, ми намагаємося виявити, які методи та заходи вони вважають найбільш ефективними в процесі здійснення трудового виховання з учнями професійно-технічних навчальних закладів із

прищеплення цінностей праці. Це зумовлено тим, що вибір того чи іншого метода залежить від самого інженера-педагога, його особистості як професіонала й спирається на особистісні якості. Студентам пропонується визначити ефективність методів за п'ятибальною шкалою (Додаток А, п. 16).

Далі визначаємо ступінь сформованості професійно важливих для вирішення проблем трудового виховання, зокрема, формування ціннісного ставлення до праці, якостей особистості майбутнього інженера-педагога. З цією метою студентам пропонується визначити, які якості вони вважають найбільш важливими для професійно компетентного спеціаліста, діяльність якого направлена на формування ціннісного ставлення учнів ПТНЗ до праці. Було відібрано 20 професійно важливих якості, з яких потрібно було відмітити 1–5 найбільш важливих на думку опитуваних (Додаток А, п. 17).

Досвід проведення подібних досліджень показує, що значущими за такої системи оцінювання (1–5 пунктів) враховуються положення, які відмічені п'ятдесятьма відсотками опитуваних.

Висновки. Розроблена методика діагностики рівня підготовки майбутніх інженерів-педагогів до формування в учнів ПТНЗ ціннісного ставлення до праці має прикладне значення й може бути застосована як виявлення якості освіти фахівців цього профілю.

Додаток А

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ РЕАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПТНЗ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ

1. Як Ви оцінюєте свій рівень орієнтування в тезаурусі відповідних економічних понять (ринкова економіка, бюджет, аудит, кредит, форма господарювання, підприємницька діяльність, виробництво, рентабельність, собівартість, доходи, сплата податків, інвестування, експорт, імпорт, лібералізація цін тощо)?

а) низький;	в) високий;
б) середній;	г) важко відповісти.

2. Як Ви вважаєте, чи є тотожними поняття «економічне виховання» та «трудове виховання»? (Підкресліть один із варіантів відповіді):

- а) ці поняття тотожні, синонімічні;
- б) ці поняття мають відмінності, але взаємопов'язані;
- в) важко визначитися.

3. Закінчить, будь ласка речення:

Економічне виховання – це ...

Трудове виховання – це ...

4. Якою мірою Вас цікавлять проблеми трудового виховання учнів сучасних ПТНЗ? (Підкресліть один із варіантів відповіді).

- а) дуже цікавлять; г) скоріше не цікавлять, ніж цікавлять;
б) скоріше цікавлять, ніж не цікавлять; д) зовсім не цікавлять.
в) важко визначитися;

5. Визначте, якою мірою Ви володієте тими чи іншими компонентами знань про трудове виховання учнівської молоді (5 – глибоко володію; 4 – достатньою мірою; 3 – важко відповісти; 2 – знаю поверхнево; 1 – не знаю).

- трудове виховання у творчості та педагогічній спадщині А. С. Макаренка;

- функції трудового виховання;
- завдання і зміст трудового виховання;
- система трудового виховання і види трудової діяльності ;
- організація суспільно-корисної праці;
- сучасна технологічна діяльність людини;
- соціально-професійне орієнтування людини на ринку праці;
- професійна адаптація;
- проектна діяльність людини у сфері матеріальної культури;
- умови ефективності трудового виховання;

6. У чому, на Ваш погляд, полягає сутність ціннісного відношення до праці? (Підкресліть лише три із запропонованих варіантів відповіді).

- у прагненні людини реалізувати свій фізичний і духовний потенціал;
- у здатності досягнення певних кількісних і якісних результатів праці;
- у прагненні повною мірою використати свій досвід і знання;
- у намірі досягнення високого соціального статусу та визнанні оточуючими;
- у прояві професійних знань і вмінь, творчої активності при здійсненні трудової діяльності;
- у задоволенні суспільних матеріальних потреб;
- у визнанні суспільної користі праці;
- у задоволенні власних матеріальних потреб.

7. Чи вважаєте Ви сумлінну працю проявом патріотизму?

- а) так; б) ні; в) не знаю.

8. Чи відчуваєте Ви потребу у набутті знань щодо формування в учнів ПТНЗ ціннісного ставлення до праці? (Підкресліть один із варіантів відповіді).

- а) так, відчуваю; в) важко відповісти;
б) скоріше відчуваю, ніж ні; г) ні, не відчуваю.

9. Як Ви ставитесь до формування в учнів ПТНЗ ціннісного ставлення до праці як виду професійної діяльності інженерів-педагогів? (Необхідне позначте „+”).

а) ставлюсь з великим зацікавленням, вважаю формування ціннісного ставлення до праці одним з найважливіших аспектів в роботі інженера-педагога;

б) вважаю це одним із напрямків професійної діяльності інженера-педагога разом з іншими;

в) розглядаю цю діяльність як окремі виховні заходи, що потрібно проводити лише в деяких випадках;

г) ставлюсь до формування ціннісного ставлення до праці як до громадського доручення, бо це не входить до професійних обов'язків інженерів-педагогів;

д) ставлюсь негативно, бо це марна трата часу і відволікає від виконання основних професійних обов'язків.

10. Прочитайте наведені нижче судження про працю й оберіть не більше трьох з них, які якнайбільше відповідають Вашим поглядам (позначте „+”).

Для мене праця – це ...

- перспектива зробити кар'єру;
- шлях до самовдосконалення і самореалізації;
- цікава робота;
- моральний обов'язок, який повинен виконувати кожен член суспільства;
- можливість отримувати високу зарплатню;
- засіб забезпечення власних матеріальних потреб;
- необхідна умова існування людини;
- джерело добробуту і економічного розвитку суспільства;
- духовна потреба, джерело людської гідності;
- основа розвитку особистісних і професійних якостей;
- досягнення гарантованої якості світового життя;
- систематична діяльність на благо суспільства;
- важкий тягар і жорстка необхідність.

11. Визначте Вашу позицію, обравши один із нижченаведених варіантів до кожного судження.

Праця – це тільки засіб заробити гроші, і нічого більше

а) абсолютно згоден;	г) скоріше не згоден;
б) скоріше згоден;	д) абсолютно не згоден.
в) частково згоден, частково не згоден;	

Я хотів би працювати навіть тоді, коли б не мав потребу у грошах

а) абсолютно згоден;	г) скоріше не згоден;

- б) скоріше згоден; д) абсолютно не згоден.
в) частково згоден, частково не згоден;

Праця для людини – найголовніше

- а) абсолютно згоден; г) скоріше не згоден;
б) скоріше згоден; д) абсолютно не згоден.
в) частково згоден, частково не згоден;

12. Перед Вами перелік соціальних цінностей людини. Спробуйте розмістити їх за ступенем значущості для себе – напроти найважливішої поставте цифру 1, напроти наступної – 2, й так далі за зниженням значущості до останньої.

- Здоров'я;	- Сім'я;
- Особиста незалежність;	- Кар'єра;
- Особиста безпека;	- Праця;
- Дисципліна;	- Дозвілля;
- Матеріальне становище;	- Повага оточуючих;
- Соціальне становище, статус, престиж;	- Взаємна любов.

13. Які фактори, на Вашу думку, найбільше впливають на формування ставлення до праці як цінності? Оцініть їх за п'яти бальною шкалою (5 – максимальна оцінка; 1 – мінімальна оцінка).

- 1) спеціальні знання з фахових дисциплін;
- 2) майстер-наставник виробничого навчання;
- 3) виробничий досвід;
- 4) загальноосвітній рівень;
- 5) матеріально-технічне забезпечення умов праці;
- 6) матеріальне стимулювання праці;
- 7) інше.

14. Як ви оцінюєте свої здібності щодо формування ціннісного ставлення до праці в учнів ПТНЗ? (Підкресліть один із варіантів відповіді):

- а) впевнений, що в мене є здібності;
- б) майже впевнений, що в мене є здібності;
- в) думаю, що в мене є здібності;
- г) думаю, що в мене не має здібностей;
- д) впевнений, що в мене не має здібностей;

15. Дайте оцінку рівню сформованості у Вас зазначених педагогічних умінь щодо здійснення трудового виховання на практиці (5 – сформоване значною мірою; 4 – сформоване достатньо; 3 – важко відповісти; 2 – слабо сформоване; 1 – не сформоване):

- уміння застосовувати інтерактивні методи в роботі з учнями ПТНЗ;
- уміння адекватно оцінити стан трудового виховання в ПТНЗ та прогнозувати його розвиток ;

- уміння творчо підходити і ефективно застосовувати форми і методи трудового виховання учнів ПТНЗ;
- уміння визначати мету та прогнозувати результати в процесі виховання ціннісного ставлення до праці в учнів ПТНЗ;
- уміння визначати психологічні особливості учнів із метою виявлення їх професійно значущих рис і якостей та рівня трудової культури;
- уміння орієнтуватися в будь-якій педагогічній ситуації;
- вміння враховувати нові економічні явища та процеси в ході реалізації завдань трудового виховання ;
- уміння виявляти, аналізувати та вирішувати конфлікти як у навчальних, так і в трудових спорах ;
- вміння змінювати намічену програму трудового виховання відповідно до сучасних потреб суспільства;
- уміння сприймати нові погляди та ідеї виховання ціннісного ставлення до праці, своєчасно відмовлятися від застарілих, але поки що загальноприйнятих поглядів ;
- уміння орієнтувати свою діяльність на формування трудової свідомості учнів ПТНЗ;
- уміння підтримувати партнерські взаємовідносини між учнями та викладачем, уникати авторитарного спілкування;
- уміння відстоювати власну точку зору, не нав'язуючи її учням;
- уміння будувати справжній трудовий колектив, заохочуючи учнів до сумісної суспільно-корисної діяльності.

16. Які методи та заходи Ви вважаєте найбільш ефективними щодо формування в учнів ПТНЗ ціннісного ставлення до праці згідно з цілями трудового виховання (5 – максимально ефективний; 1 – мінімально ефективний):

- лекції;	- семінари;
- бесіди;	- диспути;
- доповіді;	- дискусії-симпозіуми;
- драматизації;	- „мозкові штурми”;
- аналіз проблемної ситуації;	- мастерські;
- тренінги;	- дослідницькі проекти;
- публікації в газетах і журналах;	- рольові ігри;
- демонстрація фільмів;	- робота з підручником.

17. Які професійно значущі якості, на Вашу думку, найбільш характеризують інженера-педагога? (підкресліть не більше п'яти відповідей).

1. Соціальна активність.

11. Гнучкість, мобільність.

2. Громадянськість. справи.	12. Відповідальне ставлення до справи.
3. Доброта.	13. Вимогливість.
4. Справедливість.	14. Самодисципліна.
5. Чуйність.	15. Наполегливість.
6. Комунікбельність.	16. Уважність.
7. Професійна майстерність.	17. Принциповість.
8. Терпимість.	18. Здатність до керування людьми.
9. Ініціативність.	19. Здатність до розуміння учня.
10. Підприємливість.	20. Порядність.

Дякуємо за відповіді!

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адольф В. А. Ценностные приоритеты учащихся старших классов общеобразовательной школы // Воспитание школьников / В. А. Адольф, Е. В. Валяева. – 2012. – № 10. – С. 9-23.
2. Волосков И. В. Особенности социализации учащейся молодежи // Социологические исследования / И. В. Волосков. – 2009. – № 6. – С. 107-109.
3. Добрынина В. Ценностные ориентации учащейся и студенческой молодежи : особенности и тенденции // Вестник высшей школы. Alma mater / В. Добрынина, Т. Кухтевич. – 2003. – № 2. – С. 13-15.
4. Журавлев А. Л. Ценностные ориентации формирующейся личности в разные периоды развития российского общества // Психологический журнал / А. Л. Журавлев, Т. В. Дробышева. – 2010. – Том 31. – № 5. – С. 5-16.
5. Журавлева Н. А. Ценностные ориентации личности в изменяющемся российском обществе // Психологический журнал / Н. А. Журавлева. – 2012. – Том 33. – № 1. – С. 30-39.
6. Никандров Н. Д. Ценности в жизни и образовании // Высшее образование сегодня / Н. Д. Никандров. – 2004. – № 11. – С. 34-40.
7. Соколов А. В. Ценностные ориентации постсоветского гуманитарного студенчества / А. В. Соколов, И. О. Щербакова // Социологические исследования. – 2003. – № 1. – С. 115-123.
8. Лызь Н. А. Образовательная компетентность студентов как фактор качества высшего образования / Н. А. Лызь // Педагогика. – 2011. – № 5. – С. 67-76.
9. Столярова Т. О. Формування творчої активності майбутнього вчителя трудового навчання в процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / Т. О. Столярова. – Вінниця, 2008. – 20 с.
10. Якубов Ф. Я. Инженерно-педагогическое образование в контексте постиндустриального социально-экономического развития / Ф. Я. Якубов // Пробл. та перспективи формування нац. гуманіт.-техн. еліти. – 2008. – Вип. 17. – С. 40-48.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2016.

Коваленко С.

кандидат педагогических наук, доцент кафедры инженерной педагогики и психологии Учебно-научного профессионально-педагогического института Украинской инженерно-педагогической академии

**ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ-ПЕДАГОГОВ К
ФОРМИРОВАНИЮ В УЧАЩИХСЯ ПТУ ЦЕННОСТНОГО
ОТНОШЕНИЯ К ТРУДУ: МЕТОДИКА ДИАГНОСТИКИ
РЕАЛЬНОЙ ПРАКТИКИ ПРОЦЕССА**

В статье рассматривается разработанная автором методика диагностики уровня подготовки будущих инженеров-педагогов к формированию у учащихся ПТУЗ ценностного отношения к труду, которая имеет прикладное значение и может быть использована для определения качества образования специалистов этого профиля.

Ключевые слова: *трудовое воспитание учащихся ПТУЗ, ценностное отношение к труду, диагностика процесса подготовки будущих инженеров-педагогов.*

Kovalenko S.

candidate of pedagogical sciences, docent of engineer-pedagogy and psychology department of UEPA

**THE TRAINING OF FUTURE ENGINEERS-PEDAGOGUES FOR THE
FORMATION OF VALUABLE ATTITUDE TO WORK OF STUDENTS
IN VOCATIONAL SCHOOLS: THE METHODS OF DIAGNOSIS OF
ACTUAL PRACTICE PROCESS**

The article deals with the author's technique of diagnosing of the level of preparation of future engineers-pedagogues to the development of the valuable attitude to the work of students of vocational schools. It has practical value and can be used to determine the quality of education of specialists of this profile.

Keywords: *Labor education of students in vocational schools, valuable attitude to work, diagnostics of the process of preparation of future engineers-pedagogues.*

УДК 378.035:172.15

Коркішко О.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

Шахова А.

*здобувач ступеня вищої освіти «магістр» ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглянуто проблему патріотичного виховання в сучасному виховному процесі вишу. Підкреслено, що виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості справі зміцнення державності, активної громадянської позиції нині визнані проблемами загальнодержавного масштабу. Визначено низку підходів до патріотичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах освітньо-виховного середовища: гносеологічний, аксіологічний, середовищний, ціннісний, гуманістичний, герменевтичний, системний, діяльнісний, антропологічний, культурологічний, етнопедагогічний.

Ключові слова: *патріотичне виховання, здобувачі вищої освіти, сучасні підходи до патріотичного виховання, виховний процес, вищий навчальний заклад.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна відстоює свою свободу та територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває національне, громадянське та патріотичне виховання дітей та учнівської молоді. Україна – незалежна держава, і саме це визначає характер виховання та навчання сучасного молодого покоління, потребує докорінних змін. У нашій країні патріотичне виховання має бути спрямоване на формування в молодого покоління національної свідомості, любові до України, уміння цивілізовано відстоювати власні права та свободи, сприяти громадянському миру та злагоді в суспільстві.

У «Програмі українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді» зазначено, що виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості справі зміцнення державності, активної

громадянської позиції нині визнані проблемами загальнодержавного масштабу [1].

У «Національній програмі патріотичного виховання громадян, розвитку духовності», Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній доктрині розвитку освіти України як стратегічні визначено завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника.

Отже, сьогодні виховання має сприяти формуванню й розвитку такої особистості, якій притаманна висока національна самосвідомість, готовність до виконання конституційного та громадянського обов'язку із захисту національних інтересів, незалежності та цілісності України.

У процесі патріотичного виховання мають культивуватися кращі риси української ментальності: любов до Батьківщини, працелюбність, зв'язок із природою, щирість і доброта, гостинність, повага до рідних, індивідуальна свобода, взаємодопомога та підтримка у скрутний час тощо. Істинний патріот – це завжди національно зріла та відповідальна за власні вчинки людина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на аналізований матеріал, деякі аспекти проблеми патріотичного виховання по-різному досліджували філософи, історики, соціологи, психологи, педагоги. Важливе значення для дослідження проблеми патріотичного виховання молоді, особистості в цілому, має етнопедagogічна спадщина вчених, діячів культури, педагогів, письменників. Г.Ващенко, М.Грушевський, Б.Грінченко, М.Драгоманов, О.Духнович, А.Макаренко, І.Огієнко, С.Русова, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, К.Ушинський, І.Франко, Т.Шевченко та ін. у працях розглядали актуальні проблеми патріотичного виховання, висували ідею виховання «свідомого» громадянина, патріота своєї Батьківщини.

У сучасній вітчизняній педагогічній науці різні аспекти патріотичного виховання розробляли І.Бех, О.Вишневський, О.Красовська, В.Поплужний, Ю.Руденко, М.Стальмахович, О.Сухомлинська, К.Чорна та ін. За останні роки питання патріотичного виховання студентської молоді, підготовки майбутнього педагога до виховної роботи, формування громадянської позиції були предметом уваги низки вчених, дослідників (О.Абрамчук, Є.Барилко, Т.Гребеник, С.Долецька, С.Гнатенко, В.Іванчук, В.Лисенко, А.Максютов, Н.Нікітіна, В.Одарченко, О.Стьопіна та ін.).

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в розкритті сучасних підходів до патріотичного виховання здобувачів вищої освіти та його значення в сучасному виховному процесі ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальне значення патріотичного виховання полягає в систематичному цілеспрямованому впливі на свідомість, волю, почуття та поведінку молоді з метою формування у них цілісної громадсько-патріотичної позиції, що ґрунтується на високих морально-етичних ідеалах, цілях, досвіді, пізнанні, переконаннях, нормах поведінки, самосвідомості особистості.

Зауважимо, що патріотичне виховання покликане виховувати в здобувачів вищої освіти високі моральні ідеали, любов до Батьківщини, повагу до національних та народних традицій. Відомо, що основні риси громадянина-патріота формуються в молодшому віці під впливом загально народних цінностей, у взаємодії особистості із суспільством, яке на кожному етапі репрезентують родина, навчальний заклад та соціальні інститути [3, с. 170].

Загальновідомо, що мета патріотичного виховання молоді полягає у створенні засад для системної та цілеспрямованої діяльності щодо виховання учня, здобувача вищої освіти – патріота України, – готового відповідально розбудувати країну як демократичну, суверенну, соціальну та правову державу, знати й цивілізовано відстоювати громадянські обов'язки та права, проявляти національну гідність, сприяти громадському миру та злагоді в суспільстві, успішно реалізовуватися в соціумі як громадянин, фахівець, сім'янин, носій української національної культури, а також бути конкурентоспроможним.

Зважаючи на мету патріотичного виховання, сучасні науковці, дослідники Ю.Азаров, Б.Бім-Бад, Г.Коджаспирова, І.Лернер, В.Максакова, В.Мясищев, Л.Ордіна, К.Приходченко, Ю.Сокольников виділили низку підходів до патріотичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу: гносеологічний, аксіологічний, середовищний, ціннісний, гуманістичний, герменевтичний, системний, діяльнісний, антропологічний, культурологічний, етнопедагогічний.

Гносеологічний підхід – усі події та явища розглянуто з погляду теорії пізнання. Цей підхід надав дослідженню сукупність методологічного інструментарію, що розкриває особливості пізнання людиною об'єктивної реальності, норми цього феномену та відхилення від неї. У психолого-педагогічних дослідженнях цей підхід розкриває особливості пізнання людиною об'єктивної реальності, процес сприйняття цієї реальності, її віддзеркалення внутрішнім і зовнішнім середовищем. У зв'язку з проблемою патріотичного виховання студентів, як зазначила В.Мусина, цей підхід корисний і цікавий ґрунтовним дослідженням поведінки різних категорій людей (зокрема й суб'єктів й об'єктів виховання), особливостей їх адаптації,

---

соціалізації, виховання, навчання, розвитку, самовдосконалення, самоактуалізації в різних видах діяльності та соціальному середовищі [5, с. 9].

Аксіологічний підхід до виховання – це орієнтація на цінності особистості, що відповідають її запитам, а також визначеним суспільством нормам у певній історичній та життєвій ситуації. Освітньо-виховне середовище вишу передбачає забезпечення поваги, толерантного ставлення до іншої думки, виявлення таких суб'єктивних якостей здобувачів, як участь у діалозі та вміння здійснювати вибір, обстоювання власної позиції в оцінюванні фактів, подій та почуттів, відповідальність і самодисципліна [8]. Аксіологічний підхід дозволяє розв'язувати як загальні завдання гуманізації суспільства, так і завдання вивчення явища з погляду задоволення ціннісних потреб людей у ситуації оцінки, подій, що змінюються, постановки завдань, пошуку та ухвалення рішень і їх реалізації.

Ціннісний підхід. Поняття «цінність» у філософії і соціології позначає об'єкти, явища, їх властивості, а також абстрактні ідеї, що втілюють у собі суспільні ідеали [6, с. 45].

Цінним для дослідження є форми існування цінностей: цінності, що є суспільним ідеалом, як вироблені суспільною свідомістю та наявні в ній абстрактні уявлення про атрибути належного в різних сферах суспільного життя; цінності, які з'являються у вигляді творів матеріальної та духовної культури або людських вчинків, які є втіленням конкретних суспільних ідеалів (естетичних, політичних, етичних, правових тощо); соціальні цінності, які, заломлюючись через призму індивідуальної життєдіяльності, входять до психологічної структури особистості як цінності, що є одними із джерел мотивації поведінки [6]. У контексті дослідження ми розглядаємо як основоположні – цінності першої групи, бо саме вони є цінностями патріотизму.

Середовищний підхід у вихованні розглядається як спосіб педагогічної організації середовища, створення й реалізації педагогічних умов, оптимізації їхнього впливу на формування й розвиток патріотичної вихованості майбутніх педагогів.

Виховний процес закладів освіти, в яких створено освітньо-виховне середовище, спрямований на розв'язання найважливіших задач – формування національної самоідентичності, громадянської відповідальності та правової самосвідомості, духовності та культури, особистої ініціативності та самостійності, толерантності в поведінці та взаєминах. К.Приходченко зазначила, що при цьому відбувається інтенсивне формування системи термінальних та інструментальних цінностей (особистий світогляд, життєві позиції, смисложиттєві орієнтації, цілісний образ «Я», готовність до саморозвитку, самонавчання, самовияву тощо), що

створює позитивну змістову основу смисложиттєвої спрямованості особистості й виражає внутрішню суть її ставлення до дійсності [8, с. 191].

Герменевтичний є універсальним філософським підходом, що визначає загальні принципи пізнання та потрактування явищ довкілля, уведення нових понять у науці в цілому та в педагогіці зокрема. Герменевтику (від грецького «роз'яснення») розглядають як: мистецтво розуміння та осягнення сенсів і значень; теорія та загальні правила інтерпретації текстів; філософське вчення про онтологію (пізнання), розуміння та епістемологію [10, с. 99].

У дослідженні важливими є рефлексія герменевтики й критичне мислення щодо традиційності розуміння низки понять. Герменевтичний підхід дозволяє визначити значення понять, пов'язаних із патріотичним вихованням здобувачів вищої освіти: «патріотизм», «патріот», «патріотичне виховання», «патріотична вихованість» тощо.

Гуманістичний підхід ґрунтується на визнанні людини вищою цінністю, яка має права на свободу, розвиток, реалізацію всіх можливостей. Гуманістичний підхід уможливорює реінтерпретування характеру взаємовідносин суб'єктів освітнього простору з довкіллям у напрямку, коли особистість здатна не лише адаптуватись, але й змінювати власне середовище [7, с. 16].

Одним із найзначніших представників гуманістичного напрямку виховання був Г.Сковорода, який найважливішим вважав розвиток здібностей, національної свідомості та самосвідомості. На його думку, кожен повинен пізнати світ народів, у народі пізнати себе. Ідея відроджувалася на кожному етапі розвитку наукової думки, отримуючи різне потрактування в представників тих чи тих течій [8]. Гуманістичний підхід у системі формування патріотичної вихованості майбутніх педагогів ґрунтується на повазі до здобувача, турботі про його розвиток. Цей підхід передбачає визнання кожного здобувача вищої освіти як неповторної людської істоти (індивідуальності), ставлення до нього як до суб'єкта власного розвитку, опори в її вихованні на сукупність знань про людину та високий професіоналізм.

Системний підхід розглядають як методологію спеціального наукового пізнання, в основі якої лежить дослідження об'єктів як систем. Системний підхід визначає сукупність пізнавальних принципів, які орієнтують конкретні напрямки дослідження, що дозволяють ставити й розв'язувати нові завдання та визначати нові предмети вивчення. В основі використання вказаного підходу в педагогічних дослідженнях лежить вивчення внутрішніх і зовнішніх системних властивостей та зв'язків педагогічних об'єктів, які обумовлюють їх цілісність.

На думку Ю.Сокольниковою, цей підхід визначає спрямованість діяльності педагогів на забезпечення оптимального функціонування тих систем, в які включено здобувачів, у цьому випадку діяльність педагога розуміємо як «здійснення ним функцій, що об'єктивно покладаються на нього системою виховання, його місцем у ній, і покликана забезпечити організацію виховної системи й управління її функціонуванням із метою здобуття необхідних педагогічних результатів» [9, с. 55].

Із системним підходом тісно пов'язаний цілісний підхід, який широко використовується під час розробки теорії виховання та навчання. За визначенням Ю.Азарова, Л.Байтенової, Є.Белозерцева, цілісний підхід до виховання (зокрема й до патріотичного) є сукупність декількох складових: єдність цілей та напрямків виховання; підвищення ефективності всіх засобів, методів і прийомів, координація управління всіма стосунками, етичними й пізнавальними компонентами, технологічними процесами; широке поєднання освіти та включення здобувачів у соціальну практику; нерозривний зв'язок науки й мистецтва; підвищення загальної та педагогічної культури всіх учасників виховного процесу: педагогів, здобувачів, представників громадськості [4]. Запропоноване розуміння цілісного підходу до патріотичного виховання передбачає таку організацію життєдіяльності молоді, за якої з урахуванням можливостей освітньої установи, суспільства, індивідуальних особливостей і відмінностей здобувачів розвиваються всі сторони особистості. Це стає можливим за умови, що освітній процес представлятиме цілісність, в якій усі частини й підсистеми знаходяться в погодженій взаємодії. Така цілісність досягається через єдність духовно-індивідуальних, соціально-психологічних і технологічних компонентів виховання.

Антропологічний підхід, обґрунтований К.Ушинським, ґрунтується на системному використанні даних усіх наук про людину як предмет виховання та передбачає врахування вікових особливостей вихованців в освітньому процесі. Орієнтує педагога на розв'язання протиріч, характерних для певної вікової групи, і на формування провідних новоутворень; облік сензитивних періодів у навчанні та вихованні; організацію педагогічного процесу на діагностичній основі.

У межах антропологічного підходу патріотизм визначається як одна з вищих соціокультурних цінностей, що мають декілька характерних антропологічних меж. Він виявляється у сфері відчуттів, ідей, учинків особистості; є засобом ідеологічного впливу й чинником суспільної практики. Цей підхід передбачає, що жодна риса особистості не повинна розвиватися всупереч гуманістичним принципам виховання. Ставлення до Вітчизни є цінністю життя й культури, що має загальнолюдський вміст і

значення. Гуманістичний характер патріотизму складає його основоположний критерій [5, с. 13].

Етнопедагогічний підхід відображає єдність загальнолюдського, інтернаціонального, національного та індивідуального. Національна культура додає специфічних характеристик зовнішньому соціокультурному середовищу, в якому функціонують різні освітні установи. Реалізація цього підходу дозволяє не лише максимально використовувати його можливості в патріотичному вихованні, але і формувати це середовище. Отже, етнопедагогічний підхід передбачає органічне поєднання «входження» у світову культуру з урахуванням спадщини національної культури; використання народної педагогіки в організації освітнього процесу; забезпечення взаємодії освітніх установ із соціокультурним, природним, виробничо-економічним середовищем.

Діяльнісний підхід передбачає побудову процесу на принципах пріоритету суб'єкт-суб'єктних стосунків. Педагог як суб'єкт виховання здійснює виховний вплив щодо об'єкта й вибудовує об'єкт-суб'єктні стосунки. Такий характер взаємодії відповідає філософському уявленню про структуру діяльності в цілому й педагогічної діяльності зокрема. Проте сам факт взаємодії в системі «людина – людина» неминує породжує суб'єкт-суб'єктні стосунки в освітньому процесі [2]. Це знаходить відображення в зміні функцій і ролей учасників освітнього процесу. Педагог не так вчить і виховує, реалізуючи цілі патріотичного виховання, як стимулює прагнення здобувачів до саморозвитку, вивчає їх активність, створює умови для самоактуалізації в патріотично-орієнтованій діяльності. Відповідно до цього підходу лише на початковій стадії процесу педагог надає максимальну допомогу, а потім через поступову активізацію вихованців прагне до повної саморегуляції в навчанні та вихованні, що знаходить відображення в партнерських стосунках.

Висновки. Підсумовуючи розглянуту проблему, констатуємо, що патріотичне виховання в сучасному виховному процесі має надзвичайно важливе значення. Сучасні підходи до патріотичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах освітньо-виховного середовища у виші: гносеологічний, аксіологічний, середовищний, ціннісний, гуманістичний, герменевтичний, системний, діяльнісний, антропологічний, культурологічний, етнопедагогічний – сприятимуть формуванню особистості, що містить у собі внутрішню свободу й повагу до державної влади, любов до Батьківщини й прагнення до миру, почуття власної гідності й дисциплінованість, гармонійний вияв патріотичних почуттів і культуру міжнаціонального спілкування.

Ураховуючи, що виховання патріотизму, з одного боку, процес соціальний, а з іншого – індивідуальний, необхідно прагнути до того, щоб

увесь навчально-виховний процес ВНЗ передбачав розкриття перед молоддю ідеалу людини, розвиток і зміцнення особистісних моральних властивостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І.Д., Чорна К.І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І.Д.Бех, К.І.Чорна. – К., 2014. – 29 с.
2. Жаровська О.П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.: 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Олена Петрівна Жаровська. – Вінниця, 2015. – 290 с.
3. Кухаренко П.М., Резнікова О.О. Формування громадської позиції сучасної молоді / П.М.Кухаренко, О.О.Резнікова // Україна на зламі тисячоліть – 20 років незалежності (1991-2011): зб. наук. пр. / Редкол.: Кобець А.С. (відп. ред. та ін.) – Д.: Вид-во «Придніпров'я», 2011. – Вип. 3. – С. 169-174.
4. Методика воспитательной работы [Текст]: учебное пособие для студентов педагогических институтов / Ю.П.Азаров, Л.М.Байтенова, Е.П.Белозерцев и др.; под ред. Л.И.Рувинского. – М.: Просвещение, 1989. – 335 с.
5. Мусина В.Е. Патриотическое воспитание школьников: учебно-методическое пособие / Валентина Егоровна Мусина. – Белгород: ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2013. – 156 с.
6. Мясичев В.Н. Психология отношений: избранные психологические труды / В.Н.Мясичев [под ред. А. А. Бодалева]. – М.: Институт практической психологии; Воронеж; Изд-во Воронеж. обл. тип. комитета по печати и массовой информации Воронежской области, 1995. – 45 с.
7. Ордіна Л.Л. Культуротворче середовище навчального закладу як педагогічний феномен / Л.Л.Ордіна // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти: сб. / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2009. – Вип. 7 (12): Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти», 22-24 квітня 2009 р.: до 175-річчя Нац. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова. – С. 14-19.
8. Приходченко К.І. Інноваційні технологічні системи сформованості творчого освітньо-виховного середовища / К.І.Приходченко // Наука. Релігія. Суспільство. – 2010. – №3. – С. 186-191.
9. Сокольников Ю.П. Системный подход в исследовании воспитания / Ю.П.Сокольников. – М.: Прометей, 1993. – С. 55.
10. Філософський словник / за ред. В.І.Шинкарука. – К.: Голов. ред. Укр. рад. енциклопедії, 1973. – 599 с.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2016.

Коркишко Е.

*кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики высшей школы
ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»*

Шахова А.

*соискатель степени высшего образования «магистр» ГВУЗ
«Донбасский государственный педагогический университет»*

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПАТРИОТИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ СОИСКАТЕЛЕЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье рассмотрена проблема патриотического воспитания в современном воспитательном процессе вуза. Подчеркнуто, что воспитание у молодого поколения чувства патриотизма, преданности делу укрепления государственности, активной гражданской позиции сейчас признаны проблемами общегосударственного масштаба. Определен ряд подходов к патриотическому воспитанию соискателей высшего образования в условиях образовательно-воспитательной среды: гносеологический, аксиологический, ценностный, гуманистический, герменевтический, системный, деятельностный, антропологический, культурологический, этнопедагогический.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, соискатели высшего образования, современные подходы к патриотическому воспитанию, воспитательный процесс, высшее учебное заведение.

Korkishko O.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Chair of
Pedagogy of Higher School of SHEI "Donbas State Pedagogical University"*

Shakhova A.

*applicant of higher education degree «Master» of SHEI "Donbas State
Pedagogical University"*

MODERN APPROACHES TO PATRIOTIC UPBRINGING OF APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION IN TERMS OF HIGHER EDUCATIONAL

The article presents the problem of patriotic upbringing in the modern educational process at universities. It is underlined that upbringing of the young generation of the feeling of patriotism, commitment to strengthening the state, active citizenship position are now recognized as problems of national scale. It is defined the number of approaches to upbringing of applicants of higher education in terms of educational environment at universities: gnoseological, axiological, environmental, valuable, humanistic, hermeneutic, systematic, of activity, anthropological, cultural, ethnopedagogical.

Key words: patriotic upbringing, applicants of higher education, modern approaches to patriotic upbringing, educational process, higher educational institution.

УДК 378.147:37.011.3-051:17.022.1

Коркішко А.

аспірант кафедри педагогіки вищої школи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ Й РЕПУТАЦІЇ В СИСТЕМІ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО МАГІСТРА ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито сутнісні характеристики понять «імідж» і «репутація» та взаємозв'язок між ними. Наголошується, що глибоке та всебічне з'ясування сутності цих понять вимагає розгляду багатьма науками: філософією, соціологією, психологією, педагогікою тощо, оскільки «імідж» і «репутація» – дефініція декількох наук і їх розуміння залежить від предмета та мети дослідження певної науки. Визначено, що формування професійного іміджу та репутації слід починати в педагогічному ВНЗ. У майбутніх магістрів педагогіки вищої школи необхідно формувати такі якості: гуманність, громадську відповідальність, інтелігентність, справедливість, порядність, працьовитість, самовідданість, любов до предмета, здатність до між особистого спілкування тощо.

***Ключові слова:** імідж, репутація, майбутні магістри, якості педагога, педагогіка вищої школи.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні на викладача вищого навчального закладу покладено надзвичайно важливі завдання: збереження та примноження культурних надбань суспільства та цивілізації в цілому; соціалізацію особистості на важливому етапі її формування, пов'язаному з професійною підготовкою; зміцнення інтелектуального й духовного потенціалу нації, розвиток науки.

Викладач ВНЗ в умовах сучасного розвитку суспільства – це не лише професія, суть якої полягає в трансляванні знань, це людина, яка присвячує своє життя навчанню та вихованню молоді. Педагог для здобувачів вищої освіти є професійним взірцем, який своїм ставленням до праці закладає не лише освітній фундамент майбутніх фахівців, а й їхнє ставлення до професійної діяльності, формує імідж, репутацію, престиж, авторитет тощо.

Звернення до проблеми формування іміджу та репутації педагога актуалізується зміною ставлення суспільства до цієї професії (професійної ролі), соціальними очікуваннями її носіїв, рівнем позиціонування в різних професійних спільнотах, розглядом їх як чинників професіогенезу – особистісно-професійного становлення та розвитку фахівця.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Останні десятиліття в науковій літературі багато уваги приділено питанням, які пов'язані з формуванням професійного іміджу та репутації, бо ці поняття тісно переплітаються з проблемами виховання, навчання, формування особистості, а також особистісного та професійного самовдосконалення. Різні аспекти дослідження професійного іміджу знайшли своє відображення в наукових доробках Н.Гузій, А.Дергач, І.Зязюна, Л.Іноземцевої, З.Капустіної, О.Ковальової, Н.Кузьміної, А.Реана, М.Сперанської-Скарги, О.Щербакової та ін. Проблемі репутації приділено увагу в наукових працях К.Букші, С.Горіна, Т.Василевської, І.Воробйової, Є.Іноземцевої, Е.Капітонова, К.Пецольдт, Т.Федоріва, Ф.Шаркова та ін.

Важливу допомогу в процесі теоретичного усвідомлення нових тенденцій у вітчизняній педагогічній науці щодо співвідношення понять «імідж» і «репутація» надало вивчення праць у галузі іміджелогії – Н.Барна, Л.Браун, Г.Почепцова, І.Симонова, В.Шепель та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення сутнісних характеристик понять «імідж» і «репутація» і встановлення взаємозв'язку між ними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розв'язання питання про співвідношення понять «імідж» і «репутація» упродовж тривалого періоду педагогічної науки є дискусійним. Основна причина – в різному розумінні дослідниками, науковцями складного та багатогранного характеру цих понять, а в окремих випадках і в неправильних уявленнях про їх сутність і зміст.

Зазначимо, що імідж і репутація, як явища суспільного життя, існували на всіх етапах розвитку людського суспільства. Залежно від епохи та багатьох політичних, економічних, соціальних чинників вони змінювалися аж дотепер, хоча на сьогодні не існує однозначного їх тлумачення. Само поняття «імідж» сформувалось досить недавно, його ввів у науковий обіг у 60-ті рр. ХХ ст. американський економіст К.Болдуінг. Уперше поняття «репутація» в науці з'явилося у 90-ті рр. ХХ ст. завдяки Ч.Фомбрану, і вважається, що саме в кінці цього періоду виникає найбільший академічний інтерес до цього явища.

Імідж і репутація традиційно розглядають з філософської, психологічної, педагогічної, соціальної, культурологічної точок зору. У тлумачному словнику Вебстера, імідж розглянуто як штучну імітацію, наслідування або

репрезентацію зовнішньої форми, манери якогось об'єкта або особи, а поняття «репутація» – це оцінка, загальна думка про когось [8].

У педагогіці «імідж» отримав своє тлумачення: його розглядають як педагогічний імідж і професійний. Проблемі педагогічного іміджу присвятили свою увагу такі вчені, як: Н.Гузій, А.Дергач, І.Зязюн, З.Капустіна, Л.Качалова, І.Колесникова, Н.Кузьміна, А.Маркова, К.Нікутіна, А.Оводова, В.Орешкін, А.Реан, С.Яковлев та ін. Професійний імідж досліджували Л.Іноземцева, А.Калюжний, О.Камишева, Л.Качалова, О.Ковальова, М.Сперанська-Скарга, О.Ткаченко, В.Черепанова, О.Щербакова та ін.

Не ставлячи перед собою завдання всебічного аналізу феномену «імідж», будемо спиратися на думку І.Кріксунової, яка наголосила, що імідж – це розповідь про себе, якийсь символ, який без слів говорить оточуючим про те, на якій суспільній сходинці ви стоїте, до якого кола професій належите, який ваш характер, темперамент, смак, ваші фінансові можливості [4].

Аналізуючи науковий доробок учених, дослідників-практиків, можна стверджувати, що більшість авторів, досліджуючи імідж, насамперед пов'язували його з поданням, образом-уявленням, образом-сприйняттям або просто образом, подобою, що має характер стереотипу. Ключовими психолого-педагогічними категоріями тут є категорії «образ», «уявлення», «сприйняття».

На думку багатьох дослідників, формування іміджу викладача – процес поетапний. Так, Л.Донська зазначила, що на ефективність створення педагогічного іміджу впливає низка умов: розвиток у викладачів інтересу до себе й до світу; усвідомлення викладачем необхідності формування позитивного іміджу; вияв власної активності у процесі роботи над іміджем; знання вимог студентської аудиторії до особистості та діяльності викладача; виявлення початкового рівня розвитку якостей, що складають позитивний імідж викладача; оволодіння педагогом прийомами самопізнання, а також навичками проектування індивідуального іміджу; дотримання принципу систематичності під час формування іміджу; дотримання принципу різноманіття форм і методів роботи з формування та корекції іміджу [2, с. 212].

Тож припустимо, що імідж майбутнього магістра вищої школи відіграє значну роль у навчальній діяльності та суттєво впливає на суб'єктів освітнього процесу – студентів і педагогів. Така провідна роль професійного образу може слугувати обґрунтуванням необхідності майбутньому магістру відповідати заявленому іміджу, а значить, – володіти такими його складовими: зовнішній вигляд, який допомагає привернути до себе увагу, викликати прихильність, створити позитивне враження тощо; вербальні та невербальні засоби спілкування, які

допомагають встановленню контакту з аудиторією, логічності, інформативності, доступності викладу інформації, без оціночному ставленні до співрозмовника та повне прийняття його особистості тощо; внутрішня відповідність образу професії – внутрішнє «Я», – що є культурою вчителя, безпосередністю, емоційністю, вишуканістю, внутрішньою налаштованістю на творчість тощо.

Зазначимо, що імідж відіграє важливу роль у процесі формування професійного статусу та особистості педагога. Образ педагога, як взірця для наслідування молоддю, охоплює внутрішні та зовнішні якості людини. Він являє собою своєрідну закріплену в образах, символах і нормах, програму соціальної поведінки особистості.

У словнику С.Ожегова репутація розглядається, як «придбана ким – чим-небудь суспільна оцінка, сформована загальну думка про якості, достоїнства та недоліки кого – чого-небудь» [5, с. 624]. У словнику синонімів репутація синонімічна славі (у поєднанні з прикметниками добрий, дурний тощо), реноме [6, с. 500]. У такому контексті визначення репутації педагога розуміємо як об'єктивно сформовану на рівнях різних спільнот сукупність думок про професіоналізм і професійний статус педагога.

На переконання С.Горіна, І.Воробйової, Є.Іноземцевої, К.Пецольдт, Т.Федоріва та ін., репутація – це спільна думка про якості, достоїнства, недоліки особистості, що «складається з асоціацій, образів у різноманітний спосіб, але вона єдина. Вона цілком визначається минулим, а не теперішнім чи майбутнім» [1, с. 73].

У цілому репутацію визначають як «форму визнання, форму пошани та поваги» [7]. Вона відображає громадську думку, що складається про особистість. Поняття репутації існувало здавна. У традиційному суспільстві, якщо дії людини відповідали очікуванням тих, хто оточує, то з боку їх виникала довіра. Довіра, так само, породжувала репутацію людини. На сьогодні репутація також може виникати внаслідок поширення інформації через соціальні мережі, спільноти, соціальні зв'язки. Вона формується упродовж досить тривалого часу, підтримується на певному рівні, може мати свої «злети та падіння». У будь-якому разі, це – постійна категорія з прив'язкою до дій її власника.

Зауважимо, що на думку американських учених Ф.Котлера, Г.Армстронга, репутація формується комплексно, тобто під час її оцінки виносять судження за цілою низкою параметрів. Цими параметрами є стосунки з різними колами осіб, морально-етичний аспект, соціальність і соціалізація, громадянська позиція, певні вчинки та дії тощо [3].

Зазначимо, що репутація майбутнього магістра може формуватися з цілої низки компонентів: навантаження за навчальним планом (кількість

лекцій, їх тематика), участі в науковій діяльності та рейтинг, думки студентів й співробітників тощо.

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури стверджуємо, що загальні індикатори визнання репутації викладача в наукових колах визначаються частотою цитування вченого, регулярністю його виступів на наукових конференціях та інших заходах, а також і за його локальними специфічними критеріями.

На нашу думку, поняття «імідж» і «репутація» – це близькі і взаємопов'язані категорії, які мають самостійний характер, оскільки імідж – це «створення себе» упродовж життя, а репутація – це створення «думки про себе» іншими.

Важливо роботу з формування професійного іміджу та репутації починати в педагогічному ВНЗ. У майбутніх магістрів педагогіки вищої школи необхідно формувати такі якості педагога:

– гуманність – любов до студентів, уміння поважати їхню гідність, потреба і здатність надавати кваліфіковану педагогічну допомогу, можливість розкривати свій потенціал; правильно й чітко організована робота допоможе кожному студентові відчувати себе здібним, потрібним, цікавим для викладача та товаришів;

– громадська відповідальність, соціальна активність – сучасний стан освіти в Україні показує, що одним із його обов'язкових чинників має бути відповідальне ставлення педагога до своїх професійних обов'язків; від кваліфікованої організації навчання та формування особистості здобувача вищої освіти залежить майбутнє держави та всього народу;

– справжня інтелігентність – це високий рівень розвитку інтелекту, освіченість у галузі предмета викладання, ерудиція, висока культура поведінки педагога, самовдосконалення особистості, її моральна свідомість, здатність до самоконтролю та свідомого вибору особистої позиції, відповідальність і почуття власної гідності тощо;

– правдивість, справедливість, порядність, чесність, гідність, працьовитість, самовідданість, які сприяють підвищенню професійного іміджу та репутації; важливу роль відіграють особистісні якості педагога, його чутливість до іншої людини, гуманність у помислах і діях; у стосунках зі студентами завжди потрібне відчуття міри, неприпустимість крайнощів, що виходять за межі пристойності та педагогічної доцільності; викладач завжди має бути твердим, непохитним, послідовним у своїх вимогах і водночас гнучким, здатним переглядати окремі рішення та вимоги, якщо це зумовлено конкретними обставинами чи інтересами справи;

– інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей і прийняття творчих рішень – це активний спосіб сприйняття, осмислення та оцінювання педагогічних об'єктів, який

ґрунтується на особистісному розумінні та оцінюванні педагогом зовнішнього світу; пов'язане з необхідністю прийняття нестандартних (інноваційних) педагогічних рішень у нестандартних педагогічних ситуаціях і забезпечує розроблення та освоєння нових моделей взаємодії суб'єктів педагогічного процесу;

– любов до предмета, який викладається, потреба в знаннях, у постійній і систематичній самоосвіті; кожен спеціаліст має поповнювати, поглиблювати й удосконалювати свої знання; аби успішно розв'язувати завдання, які стоять перед педагогом, щоб бути для студентів завжди цікавою людиною, треба постійно навчатися самому, працювати над собою;

– здатність до між особистого спілкування, ведення діалогу; наявність педагогічного такту, який визначає стиль поведінки педагога, спричиняє упевненість студентів у доброзичливості викладача, його толерантності.

Висновки. Підсумовуючи, констатуємо, що імідж і репутація мають спільні й відмінні риси, але вони однаково важливі для особистості педагога. Отже, магістри педагогіки вищої школи в майбутньому мають постати перед студентами як фахівці та керівники освітньої діяльності. Їх імідж і репутація значною мірою залежатимуть від уміння спілкуватися, тонко відчувати аудиторію та окремого студента, а також від сформованості якостей педагога: гуманності; громадської відповідальності, соціальної активності; інтелігентності; правдивості, справедливості, порядності, чесності, гідності, працьовитості, самовідданості; інноваційного стилю науково-педагогічного мислення, готовності до створення нових цінностей і прийняття творчих рішень; любові до предмета, потреби в знаннях, у систематичній самоосвіті; здатності до між особистого спілкування, наявності педагогічного такту тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горин С.В. Имиджелогия и репутациология: сходство и отличия / С.В.Горин // Корпоративная имиджелогия. – 2008. – № 1. – С. 72-77.
2. Донская Л.Ю. Психологические условия формирования имиджа преподавателя высшей школы : дис. ... канд. псих. наук: спец.: 19.00.07 – «Педагогическая психология» / Л.Ю.Донская; Северо-Кавказский государственный технический университет. – Ставрополь, 2004. – 212 с.
3. Котлер Ф., Армстронг Г. Основы маркетинга / Ф.Котлер, Г.Армстронг. – М., Киев: СПб, 2005. – 1200 с.
4. Криксунова И. Создай свой имидж / И.Криксунова – СПб.: Лань, 1997. – 315 с.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка /С.И. Ожегов [изд. 12-е, стерео-тип.] / Под ред. Н.Ю.Шведовой. – М.: Русский язык, 1978. – 846 с.
6. Словарь синонимов. – М.: ТОМ, 1997. – 648 с.
7. Mueller-Boeling D. Die entfesselte Hochschule. Guetersloh, 2000. S. 194
8. Webster's New Complete Thesaurus. – USA : Smithmark Reference, 1995. – 690 p.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2016.

Коркишко А.

*аспирант кафедри педагогіки вищої школи ГВУЗ «Донбасський
государственный педагогический университет»*

**ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ИМИДЖА И РЕПУТАЦИИ В
СИСТЕМЕ ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩЕГО МАГИСТРА ПЕДАГОГИКИ
ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ**

В статье раскрыты существенные характеристики понятий «имидж» и «репутация», взаимосвязь между ними. Подчеркнуто, что глубокое и всестороннее выяснение сущности этих понятий требует рассмотрения многими науками: философией, социологией, психологией, педагогикой и т.п., потому что «имидж» и «репутация» является дефиницией нескольких наук и их понимание зависит от предмета и цели исследования определенной науки. Определено, что формирование профессионального имиджа и репутации необходимо начинать в педагогическом вузе.

У будущих магистров педагогике высшей школы необходимо формировать такие качества: гуманность, общественную ответственность, интеллигентность, справедливость, порядочность, трудолюбие, самоотверженность, любовь к предмету, способность к межличностному общению и т.п.

Ключевые слова: *имидж, репутация, будущие магистры, качества педагога, педагогика высшей школы.*

Korkishko A.

*Post-Graduate Student of the Chair of Pedagogy of Higher School of SHEI
“Donbas State Pedagogical University”*

**PROBLEM OF FORMING OF IMAGE AND REPUTATION IN THE
SYSTEM OF PERSONAL-PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF
FUTURE MASTERS OF PEDAGOGY OF HIGHER**

In the article there are uncovered the essential characteristics of the notions “image” and “reputation” and their interconnection. It is underlined that the deep and comprehensive clarification of the essence of these notions needs analyzing by lots of sciences: Philosophy, Sociology, Psychology and Pedagogy and others, as “image” and “reputation” are both the definitions of several sciences and their understanding depends on the subject and aim of the investigation of the given science. It is defined that forming of the professional image and reputation should start at pedagogical universities. For future masters of Pedagogy of higher school it is necessary to form and develop the following qualities: humanity, social responsibility, intelligence, justice, honesty, hard work, dedication, love of the subject, the capacity for interpersonal communication and so on.

Key words: *image, reputation, future masters, qualities of a pedagogue, pedagogy of higher school.*

УДК 378:373

Проворова Є.

*докторант, Національний педагогічний університет імені
М. П. Драгоманова*

**ВИКОРИСТАННЯ МЕРЕЖЕВИХ І МУЛЬТИМЕДІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У МЕТОДИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ НА ЗАСАДАХ ПРАКСЕОЛОГІЧНОГО
ПІДХОДУ**

У статті здійснено аналіз проблеми використання мережеских і мультимедійних технологій у методичній підготовці майбутнього вчителя музики на засадах праксеологічного підходу. Розкрито сутність понять «мультимедіа», «засоби мультимедіа», «мультимедійні засоби навчання», «мультимедійні технології». З'ясовано, які функції виконують мережескі і мультимедійні технології в процесі методичної підготовки майбутнього вчителя на засадах праксеологічного підходу.

Ключові слова: *мультимедіа, засоби мультимедіа, мультимедійні засоби навчання, мультимедійні технології.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність і доцільність дослідження зумовлені необхідністю використання мережеских і мультимедійних технологій у методичній підготовці майбутнього вчителя музики на засадах праксеологічного підходу. Проблема використання мультимедійних технологій у навчальному процесі вищих навчальних педагогічних закладів порівняно нова, про що свідчать роботи Е. Полат, М. Фролова, С. Христочевського та ін. На XXVIII-ій сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО в межах програми «Освіта» міжнародне співтовариство визнало перспективність використання мережеских і мультимедійних технологій, започаткувавши дослідницький проект «Технології мультимедіа і розвиток особистості».

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання означеної проблеми показав, що розвитку медіаосвіти України та використанню мережеских і мультимедійних технологій у процесі підготовки майбутніх фахівців українські і зарубіжні вчені (В. Биков, Р. Гуревич, А. Гуржій, М. Жалдак, Ю. Жук, І. Захарова, В. Імбер, М. Кадемія, А. Хуторський та ін.) приділяють належну увагу.

Основою розвитку медіаосвіти України є світовий досвід, який відображено в міжнародних документах, рекомендаціях і резолюціях, зокрема таких, як Грюнвальдська декларація з медіаосвіти (1982),

резолуція ЮНЕСКО щодо розвитку критичної медіаосвіти (Париж, 1989), Віденська конференція «Освіта для медіа та цифрового століття» (1999), Севільська конференція «Медіаосвіта молоді» (2002), Паризька програма з медіаосвіти ЮНЕСКО (2007), резолюція Європарламенту щодо медіаграмотності в світі цифрових технологій (2008) тощо.

Про зростання ролі мультимедіа в розвитку українського суспільства свідчать укази Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» (2000) та «Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України» (2001), закони України «Про інформацію» (1992), «Про захист інформації в автоматизованих системах» (1994), «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (1998), «Про Національну програму інформатизації» (1998), резолюція Європарламенту щодо медіаграмотності в світі цифрових технологій (2008), Концепція медіаосвіти в Україні (2010), Концепція Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року (2010) тощо.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз проблеми використання мережевих і мультимедійних технологій у методичній підготовці майбутнього вчителя музики на засадах праксеологічного підходу. Означену мету конкретизовано в таких завданнях:

1. У процесі критичного осмислення проблеми дослідження розкрити сутність понять «мультимедіа», «засоби мультимедіа», «мультимедійні засоби навчання», «мультимедійні технології».

2. З'ясувати, які функції виконують мережеві і мультимедійні технології в процесі методичної підготовки майбутнього вчителя на засадах праксеологічного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що освіта є однією з пріоритетних сфер застосування мультимедійних систем. За переконаннями дослідників заявленої проблеми, майбутнє освіти – це мультимедійне навчання, яке має закріплювати отримані знання; розвивати самостійність мислення учня та його пізнавальні інтереси; поглиблювати вправність у навчанні; залучати учня до самостійного використання сучасних джерел знань [5, с. 85].

Медіа-освіта як галузь, що визначає роль засобів масової інформації в процесі соціалізації, навчання й освіти, підготовки суб'єктів учіння до передачі інформації за допомогою нових технологій, учить використовувати електронні засоби масової інформації та забезпечує підготовку до критичного усвідомлення семантики візуальної культури.

Згідно з документами ЮНЕСКО медіаосвіта – це навчання теорії і практичним умінням з оволодіння сучасними засобами масової комунікації – своєрідної галузі педагогічної теорії і практики; своєрідний «медіум», що оптимізує формування індивідуальності сучасної людини, впливаючи на її життєдіяльність. Водночас одні дослідники убачають у мультимедіа загрозу для психосоматичного здоров'я дітей, інші – вважають її інформаційним знаряддям, комунікаційним і культурним середовищем.

На відміну від інших, мультимедійне середовище за інформаційною складовою більш насичене, таке, що позначається на розвитку й культурі сприймання. Ще в епоху Середньовіччя Ян Амос Коменський у фундаментальній праці «Велика дидактика» зазначав: «Нехай буде для учнів золотим правилом: усе, що тільки можна, пропонувати для сприймання відчуттями, а саме: видиме – для сприймання зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, що підлягає смаку – смаком, доступне дотику – дотиком. Якщо які-небудь предмети відразу можна сприйняти декількома відчуттями, нехай вони відразу охоплюються декількома відчуттями» [8].

З огляду на означене вище вважаємо за необхідне розкрити сутність поняття «мультимедіа», яке вперше з'явилося в 40-х роках ХХ ст. в США, але й донині в довідковій літературі і наукових джерелах відсутнє єдине тлумачення цього поняття. Дослівно лексему перекладають як «багато середовищ» (від англ. «*multy*», «*multiple*» – множинний, складений, складається з багатьох частин, «*media*» – середовище, засіб; від латинських «*multum*» – багато і «*media, medium*» – осередок, засіб, спосіб) [9, с. 36]. Аналіз сучасного розуміння поняття «мультимедіа» свідчить, що не всі форми подання інформації й синтезу різних мистецтв можуть бути названі цим словом. Явище «мультимедіа» слід розуміти як будь-яку комбінацію двох або більше засобів передачі інформації, представленої в цифровому вигляді, які ефективно інтегровані для управління за допомогою єдиного інтерактивного інтерфейсу або провідної комп'ютерної програми.

На думку учених, поява систем мультимедіа оптимізує трансформації в освіті, багатьох сферах професійної діяльності, науки, мистецтва тощо. Зокрема, в медійній освіті мультимедіа виконує низку функцій – освітню, інформаційну, інтерпретаційну, культурну, розважальну та виховну. Мультимедіа є одним із пріоритетних напрямів інформаційних технологій і відіграє особливо важливу роль у процесі інформатизації освіти. Використання мультимедіа як дидактичного засобу до середини 90-х років ХХ ст. набуло очевидних переваг порівняно з традиційними інформаційними засобами.

У методичній підготовці майбутнього вчителя музики на засадах праксеологічного підходу мультимедіа є дидактичним інструментом, ефективним засобом її оптимізації, оскільки використання різних засобів

подання навчальної інформації, включення до програмного забезпечення відео- і звукового супроводу текстів, високоякісної графіки й анімації дає можливість зробити процес навчання насиченим та емоційним.

Використовуючи мультимедіа в методичній підготовці майбутнього вчителя музики, необхідно урахувати, що доступність навчальних матеріалів варіюється в широких межах. Інтегруючись у навчальний процес і взаємодіючи з його компонентами – формами, методами і засобами навчання, мультимедіа сприяє реалізації педагогічних цілей освітнього процесу і потребує удосконалення її змісту, оновлення навчально-методичної документації, забезпечення технічної бази процесу навчання з метою застосування мережевих і мультимедійних технологій.

Аналіз психологічно-педагогічних джерел і результатів освітньої практики показав, що мультимедіа впливає на особистість майбутнього вчителя музики, задовольняючи його пізнавальну потребу (отримання інформації про світ, здатність сприймати інформацію з екрана та перекодовувати візуальний образ у вербальну систему); афектну потребу (формування нового, емоційного, а також естетичного досвіду); потребу особистої інтеграції в суспільство; потребу зниження психологічної напруги (надання можливості розваг і проведення вільного часу).

Майбутні учителі музики в процесі опанування методологічним інструментарієм щодо реалізації педагогічної дії і педагогічної діяльності в цілому мають усвідомити, що мультимедіа є новою інформативною технологією, сукупністю прийомів, методів, способів продукування, оброблення, зберігання, передавання аудіовізуальної інформації, заснованої на використанні компакт-дисків [2, с. 3]; важливою її властивістю є інтерактивність, яка допомагає користувачеві отримувати зворотний зв'язок і цифрове кодування інформації, завдяки чому велика кількість інформації зберігається на дисках [7]; вона виконує низку важливих дидактичних функцій, зокрема таких, як: посилення наочності; розвиток пізнавальних інтересів студентів (учнів); підвищення якості знань студентів (учнів); індивідуалізація навчання; інтенсифікація навчального процесу; сприяння найкращому запам'ятовуванню навчального матеріалу; ефективність використання мультимедіа полягає в економії часу (в середньому на 30 %), необхідного для вивчення нового матеріалу та його повторення й закріплення, для здобуття додаткових знань, умінь і навичок. У такий спосіб мультимедіа забезпечує реалізацію принципу надійності, фундаментальності навчання [4].

З огляду на означене слід зазначити, що готовність майбутніх учителів музики до організації й здійснення педагогічної діяльності мають опанувати знаннями, уміннями і навичками щодо використання засобів мультимедіа – комплексу ресурсів, що збагачує зміст навчання, якому

притаманний розвивальний креативний потенціал; є перспективним і високоефективним інструментарієм, який дає змогу викладачеві подавати масив інформації в більшому обсязі, ніж традиційні джерела інформації; у наочно інтегрованому вигляді включати не тільки тексти, графіки, схеми, а й звук, анімацію, відео тощо; відбирати види інформації в тій послідовності, яка відповідає логіці пізнання та рівню сприйняття конкретного контингенту учнів.

Аналіз наукових джерел свідчить, що мультимедіа – це не лише інформаційні, а й комунікаційні ресурси, що впливають на вдосконалення методичної підготовки майбутнього вчителя музики на засадах праксеологічного підходу. За рахунок технічних, педагогічних, дидактичних можливостей і потенційних функцій мультимедіа (роз'яснювальної, інформаційної, евристичної, мотиваційної, розвивальної) можна ефективно організувати процес навчання й виховання. Викладач може подати студентам теоретичний матеріал, послуговуючись текстовим і графічним екранами, мультиплікаційними вставками, відеокліпами, демонстраційно-ілюстраційними програмами, а студенти можуть гортати сторінки з інформацією вперед або назад, переглядати матеріал з початку чи з кінця, знаходити потрібний розділ за змістом [11].

Важливу роль у методичній підготовці майбутнього вчителя музики на засадах праксеологічного підходу відіграє комп'ютер – ефективне знаряддя праці суб'єктів освітнього процесу. Поєднання інтерактивних можливостей комп'ютера з комунікативними особливостями відео є найбільш загальним визначенням мультимедіа. На технологічному рівні мультимедіа характеризують як інтеграцію двох або більше різних засобів передавання інформації за допомогою персонального комп'ютера, структурними елементами якої є текст, графіка, анімація, мова, музика та відео. У більш широкому тлумаченні мультимедіа – це механізм, що складається з диску і комп'ютерних систем, які дають можливість створити, інтегрувати та маніпулювати текстом, графікою, фотографією, відеозображенням, звуком.

З огляду на аналіз специфіки застосування мультимедіа в навчальному процесі як одного з інформаційних екранних засобів водночас із навчальним телебаченням і відео, означене поняття можна тлумачити як естетично організовану наочну форму представлення навчального змісту, в якій відбувається інтеграція двох інформаційних потоків (звукового й наочного), що виконують своєрідні завдання [10].

Розглянемо функціональні характеристики мультимедіа як ефективного дидактичного засобу навчання майбутніх учителів музики методиці викладання навчального предмета в загальноосвітньому

навчальному закладі. Майбутні фахівці можуть застосовувати мультимедіа в контексті різних стилів навчання і спеціальних потреб учня як головного суб'єкта навчально-виховного процесу із використанням тієї чи тієї форми подання навчального матеріалу. Окрім того, мультимедіа дає змогу зробити навчальний матеріал доступним ширшому колу користувачів, залучивши до нього тих, хто може сприймати інформацію лише на слух, кому потрібен високий рівень наочності, хто не може відвідувати навчальний заклад і здобуває освіту самостійно вдома тощо [1].

Аналіз результати освітньої практики щодо використання засобів мультимедіа в методичній підготовці майбутнього учителів музики дав можливість з'ясувати, що вони мають великий креативний потенціал, який постійно розвивається, дають змогу знаходити різноманітні цінні й дієві форми й методи щодо самореалізації майбутнього фахівця в процесі навчання. Окрім того, мультимедійні засоби навчання емоційно «заряджають», спонукають суб'єкта учіння до пізнавальної діяльності, завдяки одночасному впливу на нього графічної, аудіовізуальної й візуальної інформації. Надзвичайно важливо, що засоби мультимедіа використовуються в ході проведення лекцій, лекційних, практичних занять і в позааудиторній роботі суб'єктів освітньої діяльності - науково-педагогічних працівників і студентів. Засоби мультимедіа сприяють створенню ними навчальних мультимедійних продуктів та ефективній реалізації принципів навчання. Завдяки можливостям мультимедіа та їх засобів у різних сферах освітньої і педагогічної діяльності, зокрема таких, як інтерактивне навчання, інтерактивні презентації, інформаційні кіоски, демонстраційні дискети, електронні брошури, інтерактивна мережа Інтернет використовують мультимедійні технології [3, с. 251].

Поняття «мультимедійні технології» (від англійського терміна «*multimedia*» – багатокомпонентне середовище) розглядається вченими як поєднання кількох засобів подання інформації в одній комп'ютерній системі: тексту, звуку, графіки, мультиплікації, відео, ілюстрацій (зображень), просторового моделювання. Інші форми мультимедіа, такі, як подання інформації у вигляді слайдів і магнітного запису, інтерактивне відео та відеопродукція, в педагогічній практиці використовуються досить давно.

Як свідчать результати освітньої практики, майбутні вчителі музики в процесі методичної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі засвоюють не більше чверті навчального матеріалу. Мультимедійна технологія дає змогу збільшити цей показник в 2-3 рази через синкретичне навчання, що забезпечує одночасне зорове й слухове сприйняття матеріалу за необхідності і його повторне опрацювання.

Науково-методичні працівники, які здійснюють методичну підготовку майбутніх учителів мають урахувати той факт, що в процесі

проведення занять із використанням інформаційних технологій зазнає активізації права півкуля мозку, яка відповідає за асоціативне мислення, народження нових ідей, інтуїцію; поліпшується психоемоційний стан студента та посилюються його позитивні емоції [9].

Загальновідомо, що мультимедійні технології оптимізують реалізацію більшості методів навчання й контролю та активізують пізнавальну діяльність суб'єктів учіння на якісно новому рівні. Їх практичне застосування сприяє вдосконаленню або навіть частковій заміні в навчальному процесі таких класичних методів навчання, як методи усного викладу навчального матеріалу (лекція, розповідь, пояснення тощо), методи наочного і практичного навчання, методи закріплення та отриманих знань, методи самостійної роботи [6, с. 59].

Останніми роками мультимедійні технології все частіше застосовуються науково-педагогічними працівниками і студентами вищих педагогічних навчальних закладів. Їх застосування істотно позначається на інструктивній методології навчальної інформації та знаннях суб'єктів учіння, оскільки мультимедійні технології є ефективним засобом створення й представлення багаторівневої наукової думки. Використання мультимедійних технологій на лекціях посилює інтерес студентів, забезпечує їхню активність у ході викладу матеріалу, що неможливо в ситуації класичного формату, коли викладач не володіє мультимедійними технологіями [12].

У процесі методичної підготовки майбутніх учителів музики на засадах прагматичного підходу слід зважити на те, що:

- застосування мультимедійних технологій стимулює когнітивні аспекти навчання, зокрема такі, як: сприйняття та усвідомлення інформації, посилення мотивації, сприяє розвитку навичок спільної роботи й колективного пізнання;

- презентації, які супроводжуються красивими зображеннями або анімацією, є візуально привабливішими, ніж статичний текст, оскільки підтримують емоційний рівень у суб'єктів учіння;

- мультимедійні технології дають можливість науково-педагогічним працівникам осмислено й гармонійно поєднувати різні види мультимедійної інформації та представляти знання в таких форматах, як: зображення (скановані світлина, креслення, мапи, слайди); звукозаписи голосу, звукові ефекти й музика; відео, складні відеоефекти та анімаційне імітування; анімації й симуляції);

- упроваджуючи мультимедійні технології в програми музичної освіти, фахівці стикаються з труднощами фінансування, відсутністю належної кваліфікації працівників, дефіцитом часу, відведеного для навчання. Це лише окремі перешкоди, які необхідно подолати для інтегрування мережевих і

мультимедійних технологій у навчальні плани та освітній процес майбутніх учителів музики на засадах праксеологічного підходу.

Висновки. Отже, доцільність використання мережевих і мультимедійних технологій у методичній підготовці майбутнього вчителя музики на засадах праксеологічного підходу умотивована їх значенням для навчання, розроблення мультимедійних навчальних продуктів і методичних рекомендацій щодо їхньої готовності до організації й здійснення педагогічної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах.

Важливою організаційно-педагогічною умовою упровадження мультимедійних технологій у навчальний процес вищих педагогічних навчальних закладів є створення відповідного середовища, в якому відбувається навчальний процес (комп'ютерні класи, спеціально обладнані аудиторії з мультимедійним проектором і комп'ютером для викладача, екраном або мультимедійною дошкою, електронні бібліотеки, медіатеки, доступ до Інтернету тощо).

Як свідчать результати освітньої практики спектр упровадження мультимедіа в методичній підготовці майбутнього вчителя музики на засадах праксеологічного підходу помітно розширився: від використання мультимедійних технологій на лекційних і семінарських заняттях до створення медіатек й ефективного навчального середовища, що забезпечує передачу накопиченого обсягу знань та оптимізує опрацювання значного масиву інформації.

Мультимедійні засоби навчання допомагають задовольнити індивідуальні запити й уподобання суб'єктів учіння щодо форми подання навчальної інформації. Упровадження мультимедіа в навчальний процес потребує з'ясування його сутності як засобу навчання, окреслення його техніко-педагогічних і методичних можливостей, осмислення результатів їх практичного застосування.

Практичне використання мережевих і мультимедійних технологій в музичній освіті передбачає створення автономних мультимедіа програм і навчальних комплексів на електронних носіях для використання в навчальному процесі з попередньою інсталяцією на робочі станції чи на сервери локальних мереж; використання можливостей інших технологій для створення мультимедіа середовища; сприяє підвищенню ефективності процесу навчання через засвоєння знань не лише за потреби, а й за бажанням, оскільки мультимедіа стимулює інтерес до навчальної дисципліни, дає можливість оцінити власну діяльність на фоні діяльності інших, створює творчу навчальну атмосферу та налагоджує співпрацю в колективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко О.М. Дидактичні умови застосування мультимедійних технологій у процесі навчання педагогічних дисциплін студентів педагогічних університетів :

- дис. ... канд. пед. наук; 13.00.04 / Бондаренко Олена Миколаївна. – Черкаси, 2010. – 205 с.
2. Гуревич Р.С. Застосування мультимедійних засобів навчання та глобальних інформаційних мереж у наукових дослідженнях : посібник / Р.С. Гуревич, О.В. Шестоपालюк, Л.С. Шевченко. – Вінниця, 2004. – 135 с.
  3. Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ і слухачів інститутів післядипломної освіти / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія. – Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2004. – 365 с.
  4. Іващенко М. В. Формування готовності студентів вищих педагогічних навчальних закладів до діяльності тьютора: дис. ... канд. пед. наук; 13.00.04 / Іващенко Микола Володимирович. – Харків, 2011. – 233 с.
  5. Кєдровіч Г. Оцінка дидактичної придатності вибраних мультимедійних програм / Г. Кєдровіч // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – №2. – С. 83 – 88.
  6. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посібник / Н. Є. Мойсеюк. – Вид. 5-е, доп. і перероб. – К., 2007. – 656 с.
  7. Коляго А. Л. Формирование коммуникативных умений будущего учителя средствами мультимедиа в процессе изучения иностранного языка : дисс. ... канд. пед. наук; 13.00.04 / Коляго Анна Леонидовна. – Йошкар-Ола, 2009. – 227 с.
  8. Коменский Ян Амос. Великая дидактика (Избранные главы) / Ян Амос Коменский // Я.А. Коменский, Д. Локк, Ж.Ж. Руссо, И.Г. Песталоцци. Педагогическое наследие. – М. : Педагогика, 1989. – 416 с.
  9. Паршина Л.Г. Педагогические условия формирования компетенций студентов педвуза в процессе освоения мультимедиа: дисс. ... канд. пед. наук; 13.00.01 / Паршина Лариса Геннадьевна. – Саранск, 2008. – 222 с.
  10. Соловьев А.Б. Педагогические условия использования средств мультимедиа в совершенствовании образовательного процесса по дисциплине «гимнастика» в ВУЗе: дис. ... канд. пед. наук; 13.00.04 / Соловьев Анатолий Борисович. – Челябинск, 2010. – 167 с.
  11. Стариков Д.А. Педагогические условия внедрения мультимедиа технологий в процесс обучения студентов ВУЗа : дисс. ... канд. пед. наук; 13.00.04 / Стариков Дмитрий Александрович. – Нижний Новгород, 2009. – 197 с.
  12. Malcolm, C. Trends in school science curriculum and their implications for teacher education // Discipline Review of Teacher Education in Mathematics and Science. – 1989. – № 3. – P. 163 – 169.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2016.

Проворова Е.

*докторант, Национальный педагогический университет имени
М. П. Драгоманова*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СЕТЕВЫХ И МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ НА ОСНОВЕ ПРАКСЕОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

В статье осуществлен анализ проблемы использования сетевых и мультимедийных технологий в методической подготовке будущего

учителя музыки на засадах праксеологического подхода. Раскрыто сущность понятий «мультимедиа», «средства мультимедиа», «мультимедийные средства обучения», «мультимедийные технологии». Выяснено, какие функции исполняют сетевые и мультимедийные технологии в процессе методической подготовки будущего учителя на основании праксеологического подхода.

Ключевые слова: мультимедиа, средства мультимедиа, мультимедийные средства обучения, мультимедийные технологии.

Provorova Ye.

doctoral student, National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine

USE OF NETWORK AND MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN TRAINING OF FUTURE MUSIC TEACHERS ON THE BASIS OF PRAXEOLOGICAL APPROACH

The article analyzes problems of using network and multimedia technologies in methodical preparation of future teachers of music based on the praxeological approach. The meaning of the concepts of “multimedia”, “means of multimedia”, “multimedia learning”, “multimedia technologies” were defended. It is found which functions performing network and multimedia technologies in the methodical preparation of future teachers on the basis of praxeological approach.

Keywords: multimedia, means of multimedia, multimedia learning, multimedia technologies.

УДК 378.018.43

Слабоуз В.

*кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков
ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»*

Лесная Т.

*студентка 5-го курса филологического факультета ГВУЗ «Донбасский
государственный педагогический университет»*

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ: ОПЫТ ГВУЗ «ДОНБАССКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ»

В статье представлен анализ формата дистанционного обучения на данном этапе в Государственном высшем учебном заведении «Донбасский государственный педагогический университет». Представлены ответы 25 преподавателей о плюсах дистанционного обучения, сложностях, с которыми столкнулись преподаватели в процессе организации дистанционного обучения, а также прогноз развития дистанционного

© Слабоуз В., Лесная Т., 2016

обучения в Украине. Авторами доказано, что на данный момент в Украине дистанционный формат является новой опцией в сфере высшего образования. Его популярность и востребованность будут зависеть от доступности интернета в регионах Украины, от позиционирования вузами дистанционного формата обучения, от политической и экономической обстановки в Украине и от других факторов.

Ключевые слова: *высшее образование, дистанционное обучение, плюсы дистанционного обучения, сложности дистанционного обучения, прогноз развития дистанционного обучения, дистанционный формат обучения, государственное высшее учебное заведение «Донбасский государственный педагогический университет».*

Вопрос определения роли и места дистанционного обучения в Украине актуален, поскольку Министерство образования и науки Украины разработало программу развития электронного обучения, на внедрение которой будет направлена значительная часть бюджета. В документе Министерства образования обозначено, что цель электронного обучения заключается в «обеспечении доступности образования и в повышении качества обучения» [1].

В программе по развитию образования в Украине на 2015 – 2017 гг. предусматривается «внедрение новых образовательных технологий и принципов организации учебного процесса, обеспечивающих эффективную реализацию новых образовательных моделей непрерывного обучения, в том числе с использованием информационных и коммуникационных технологий» [1].

В нашем исследовании было проанализировано, в каком формате на данный момент проходит дистанционное обучение в Государственном высшем учебном заведении «Донбасский государственный педагогический университет».

Спрос на дистанционное обучение окончательно пока не сформирован, поскольку это новый формат, преимущества и качество которого пока трудно оценить из-за недостаточной статистики. Также вуз использует дистанционный формат как вспомогательный элемент в процессе обучения. На данный момент трудно выявить тренд развития дистанционного обучения, поскольку наш вуз предоставляет различные его форматы.

Следует ввести разграничение понятий дистанционного обучения и комбинированного обучения: дистанционное обучение проходит полноценно в удаленном формате, не менее 80% в дистанционной форме; комбинированное обучение включает в себя как очный, так и дистанционный формат, от 30 до 80% в дистанционной форме.

Нижче приведені відповіді 25 преподавателей, которые работают в дистанционных формах обучения (очные интервью, телефонные интервью, опрос по электронной почте). Интервью длились от 10 минут до 1 часа. Преподавателям, которые разрабатывали дистанционные программы, было задано три вопроса: 1. Какие, по Вашему мнению, плюсы дистанционного обучения? 2. С какими сложностями Вы столкнулись в процессе разработки реализации данного вида обучения? 3. Как будет развиваться дистанционная форма обучения в будущем в Украине?

Ответы, представленные ниже, отражают основные точки зрения преподавателей на дистанционное обучение и возможности развития данной формы обучения в Украине и требуют детального анализа. Более глубокая интерпретация ответов требует дополнительного опроса с предоставленными вариантами ответов, а также возможностью комментировать каждый ответ.

Следует отметить, что большинство опрошенных считает, что дистанционная форма обучения не востребована должным образом на данный момент в Украине, хотя у нее есть потенциал для развития, учитывая географические просторы Украины и политическую и экономическую ситуацию в стране.

Большинство опрошенных преподавателей прогнозируют, что через десять лет данная форма обучения станет эффективной, поскольку по статистике вузов прослеживается динамика увеличения числа студентов, проходящих дистанционные программы. Дистанционная форма обучения предоставляет возможность обучаться в лучших вузах страны для регионов.

Результаты проведенного интервью свидетельствуют о том, что преподаватели без энтузиазма поддерживают преимущества дистанционного обучения. Они дают очень сбалансированные ответы о достоинствах и недостатках дистанционной формы обучения. По их мнению:

– роль и место дистанционного обучения в системе высшего образования пока не определены;

– дальнейшее развитие дистанционного обучения требует длительного времени, несмотря на увеличение количества дистанционных форм обучения и числа студентов, поскольку должно измениться качество дистанционных программ и его роль и место в системе высшего образования;

– необходимо измерять качество дистанционных программ.

Плюсы дистанционного обучения:

– гибкий график обучения (20);

– возможность пройти обучение людям из регионов (20);

- слушатель может пройти обучение из любой точки мира (20);
- индивидуальный подход (5);
- непрерывное обучение для взрослых (3);
- приемлемая стоимость, дешевле, чем очное обучение (13);
- инструмент профессиональной ориентации (1);
- это форма обучения – образовательный инструмент (1);
- дистанционный формат обучения может быть использован как дополнительный к очной форме (13).

Сложности, с которыми столкнулись преподаватели в процессе организации дистанционного обучения:

- нехватка бюджета (1);
  - нехватка рекламы (2);
  - не информированность регионов (2);
  - сложность в поиске клиентов (2);
  - на некоторые программы/курсы необходимо приезжать для сдачи сессий/экзаменов/, получения дипломов (6);
  - данная форма обучения на данный момент должным образом не востребована в Украине (6);
  - цель обучения с предоставления знаний смещается на вовлечение студентов (7);
  - много студентов, у преподавателя физически нет возможности уделить всем время (7);
  - нет рычагов влияния на незаинтересованных слушателей (7);
  - на данный момент в Украине не сформирована ниша (роль и место) дистанционного обучения (13);
  - неизвестно, как работодатели учитывают сертификаты/удостоверения дистанционных курсов (3);
  - процесс записи и подготовки курсов изнурителен для преподавателей: а) съемка занимает много часов; б) нет контакта глаз с учениками; в) нет живого общения (1);
  - трудно весь объем лекции включить в слайды (5);
  - отсутствие живой реакции (6).
- Прогноз развития дистанционного обучения в Украине:
- использование созданных онлайн курсов в очном обучении (адаптационный курс, видеоматериалы) (6);
  - по статистике вуза прослеживается динамика увеличения числа студентов год от года (7);
  - по статистике вуза прослеживается увеличение числа программ год от года (7);
  - дистанционное обучение будет развиваться динамично (14);
  - через десять лет станет эффективной формой обучения (14).
-

Автором были проанализированы статьи по дистанционному образованию, которые публиковались начиная с 2005 г. в украинских журналах, включенных в перечень Высшей аттестационной комиссии (ВАК).

Ряд исследований поднимает вопросы определения характеристик слушателя дистанционных программ, также проводились исследования социально - экономической эффективности дистанционного обучения, исследования по определению достоинств и недостатков дистанционного обучения по каждому из следующих пунктов: использование в очном обучении в форме аудио - и видеозаписей, применение печатных материалов, цифровых учебных текстов, электронной почты и использование онлайн систем управления обучением. Перечисленные исследования проводились в основном с помощью количественных методов.

Проанализировав научные работы, посвященные проблемам дистанционного обучения, следует отметить, что дистанционное обучение недостаточно используется регионами Украины, поскольку учебно-методологическое обеспечение дистанционного обучения находится не на должном уровне, можно также сделать вывод о том, что технологии меняют не только методы и формы образовательного процесса, но и саму систему образования. Можно предположить то, что в скором времени традиционная система образования претерпит значительные изменения, поскольку дистанционная форма обучения заменит многие традиционные программы обучения. Вероятнее всего дистанционное обучение отнимет значительную нишу традиционного обучения и станет дистанционным образованием. На сегодняшний день вопрос роли и места дистанционного обучения остается открытым: станет ли данный вид обучения заменой традиционной форме обучения или лишь дополнением.

В связи с тем, что стоимость обучения в вузах неизбежно растет, а реальные доходы населения сокращаются, дистанционное обучение является возможностью, во - первых, для людей из регионов пройти обучение в лучших вузах Украины, во - вторых, дать шанс для работающих студентов, и в - третьих, данный формат является опцией для граждан любых возрастов непрерывно обучаться. Стоит отметить, что спрос на дистанционное обучение в системе высшего образования в Украине пока не сформирован поскольку это новый формат, преимущества и качество которого из - за недостаточной статистики пока трудно достоверно оценить.

Таким образом, на данный момент в Украине дистанционный формат является новой опцией в сфере высшего образования. Его

популярность и востребованность будут зависеть от доступности интернета в регионах Украины, от позиционирования вузами дистанционного формата обучения, от политической и экономической обстановки в Украине и от других факторов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Положення про дистанційне навчання МОН України ; Наказ, Положення від 25.04.2013 № 466, <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>

Стаття надійшла до редакції 19.03.2016.

Слабоуз В.

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ
«Донбаський державний педагогічний університет»*

Лєсна Т.

*студентка 5-го курсу філологічного факультету
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ: ДОСВІД ДВНЗ «ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

У статті представлений аналіз формату дистанційного навчання на даному етапі в Державному вищому навчальному закладі «Донбаський державний педагогічний університет». Представлені відповіді 25 викладачів про плюси дистанційного навчання, складнощі, з якими зіткнулися викладачі в процесі організації дистанційного навчання, а також прогноз розвитку дистанційного навчання в Україні. Авторами доведено, що на даний момент в Україні дистанційний формат є новою опцією в сфері вищої освіти. Його популярність і затребуваність будуть залежати від доступності інтернету в регіонах України, від позиціонування вишу дистанційного формату навчання, від політичної та економічної обстановки в Україні та від інших факторів.

Ключові слова: *вища освіта, дистанційне навчання, плюси дистанційного навчання, складнощі дистанційного навчання, прогноз розвитку дистанційного навчання, дистанційний формат навчання, державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет».*

Slabouz V.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Chair of Foreign Languages of SHEI "Donbas State Pedagogical University"

Liesna T.

Student of the 5th year of studying of the Philological Faculty of SHEI "Donbas State Pedagogical University"

DISTANT LEARNING: EXPERIENCE OF SHEI "DONBAS STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY"

The article analyzes the format of distance learning at the given stage of the State higher educational institution “Donbas State Pedagogical University”. There are presented the answers of 25 teachers concerning the advantages of distance learning, the difficulties faced by the teachers in the process of organizing distance learning, as well as the forecast of distance learning in Ukraine. The authors demonstrate that currently in Ukraine the remote format is a new option in higher education. Its popularity and demand will depend on the availability of the Internet in the regions of Ukraine, the positioning of the distance learning format by universities, the political and economic situation in Ukraine and other factors.

Key words: *higher education, distance learning, advantages of distance learning, difficulties of distance learning, forecast of distance learning, distance learning format, State Higher Educational Institution “Donbas State Pedagogical University”.*

УДК 378.147 : 621.317.7

Шумілова Е.

кандидат технічних наук, доцент кафедри загальнотехнічних дисциплін, промислових технологій та безпеки життєдіяльності, ДДПУ «Донбаський Державний педагогічний університет»

Пирогов В.

магістрант технологічного факультету Державного вищого навчального закладу «Донбаський Державний педагогічний університет»

ДО ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ СТУДЕНТСЬКОГО ГУРТКА

У статті висвітлено актуальні питання виховання раціонального і бережливого споживання електроенергії у процесі роботи студентського гуртка. Студенти на практиці виконують дослідну роботу з порівняння характеристик сучасних джерел освітлення, вивчають їх будову, знайомляться з новітніми технологіями їх виготовлення, формулюють основні правила енергозбереження. Наведено дослідження характеристик джерел освітлення з використанням виготовленого навчального стенду. Студенти самостійно збирають електричну схему, досліджують залежність освітленості різних джерел освітлення від зниження напруги в мережі і розраховують їх річний ресурс використання.

© Шумілова Е., Пирогов В., 2016

Робота у студентському гуртку дає можливість студентам навчитися методам раціонального споживання електроенергії, застосуванню сучасного електрообладнання з контролю і обліку електроенергії.

Досвід показує, що таке методичне забезпечення у роботі студентського гуртка сприяє формуванню у студентів компетентності з питань збереження електричної енергії як в навчальних умовах, так і у побуті, розширює їх кругозір і вдосконалює трудову та професійну підготовку.

Ключові слова: *формування компетенції з енергозбереження, раціональне споживання електроенергії, новітні технології, сучасні джерела освітлення, порівняні характеристики, річний ресурс, час роботи, правила енергозбереження, контроль і облік споживаної електроенергії.*

Постановка проблеми. Однією з найважливіших галузей країни є електроенергетика, яка розглядає питання виробництва електричної енергії, її споживання, передачу на великі відстані та перетворення на інші види енергії.

Всі електроспоживачі отримують електроенергію за допомогою мереж електропостачання та повинні використовувати її раціонально та економічно. У шкільних програмах передбачається ознайомче вивчення основ енергопостачання, інформаційних технологій елементів електроніки, систем автоматики, що є явно недостатнім для сьогодення. При вихованні підростаючого покоління необхідно домагатися, щоб воно було технічно-грамотне і турбувалося про збереження споживаної електроенергії. Вчитель трудового навчання, крім того, проводить профорієнтаційну роботу з широкого кола професій, керує гуртками технічної творчості тощо.

У зв'язку з цим виникає потреба відповідної підготовки майбутнього фахівця. Велику позитивну роль тут відіграє науково-дослідницька робота студентів у різноманітних гуртках. Участь студентів у роботі студентських науково-дослідницьких гурток (СНДГ) дозволяє виявити їхні здібності до вивчення однієї, або іншої дисципліни, розвинути організаторські здібності, одержати методичні навички з подальшої творчої діяльності.

Як правило, до роботи СНДГ залучаються студенти III та IV курсів технологічного факультету, що пояснюється специфікою змісту навчальних планів.

Згідно навчальних програм дисциплін «Технології енергопостачання», «Сучасні технології промислового виробництва», «Основи охорони праці» та ін., тему перетворення електричної енергії та її раціональне і безпечне споживання студенти вивчають на лекціях, лабораторних і практичних

заняттях, а також в процесі роботи студентського науково-дослідницького гуртка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунальне-побутове господарство є найбільшим споживачем палива і енергії. За даними Самойлова М.В., в теперішні час близько 40% електроенергії, яка генерується у світі і 37% всіх електричних ресурсів використовується у житлових та громадських будівлях. [1]

У роботах вітчизняних дослідників Криволапова Н.А. і Шидловського А.К. [2] показано, якщо прийняти всю енергію, яка виробляється в нашій країні за 100%, то середня витрата електричної енергії на освітлювання виробничих і жилих приміщень складає 10-15%. В Білорусі (за даними автора Самойлова М.В.) споживання електричної енергії у житловому секторі, складає 8-15% всієї електроенергії країни, з них 40% - витрати електроенергії на електропобутові пристрої, 30% - витрати на освітлення, і більше 12% - на готування їжі. З наведених даних випливає, що істотну частину в енергоспоживанні будівель складає електроенергія на освітлення і обслуговування потреб побуту.

Згідно даних Каргаполової М.Н. (Росія) внутрішні витрати електроенергії у квартирі складає близько 900 кВт ч за рік у розрахунку на «середню» місцеву квартиру з газовою плитою і 2000 кВт ч - з електричною плитою.

Потреба в електроенергії постійно зростає. Електростанції працюють з перенавантаженням, особливо з 8.00 до 10.00 та з 17.00 до 21.00 – години найбільшого споживання електроенергії. А в той же самий час де-небудь такі необхідні кВт ч витрачаються даремно. В порожніх квартирах світяться електричні лампи, безцільно працюють телевізори комп'ютери та інше.

Встановлено, що 10-15% споживаної у побуті електроенергії втрачається через недбайливість споживачів. На промислових підприємствах також спостерігається режим «зайвого енергоспоживання» електричного обладнання. [3]

Значний внесок в розробку раціонального освітлення і безпеки робочих комп'ютерних місць зробив Жидецький В.Ц. [4].

На підставі розглянутого слідує, що як на виробництві також і в побуті, важливим є раціональне і бережливе споживання електроенергії.

Формулювання мети статті. Виховання у студентів в процесі роботи студентського науково-дослідницького гуртка навичок і основних правил енергозбереження.

Виклад основного матеріалу. Тема роботи студентського науково-дослідницького гуртка СНДГ відповідає темі загальної науково-дослідницької роботи викладача (керівника гуртка). У випадку коли тема магістерської роботи відповідає тематики гуртка, то магістрант теж має

участь в його роботі. Темою роботи нашого гуртка є виховання навичок і правил енергозбереження в процесі роботи СНДГ.

Технічною базою для проведення гуртка є обладнання лабораторії «Основ автоматизації і робототехніки», а також верстати та інструменти навчальних майстерень технологічного факультету.

Робота гуртка включає:

- ознайомлення з науковою літературою та написання рефератів за заданою тематикою;
- вивчення будов, принципу дії та порівняння характеристик сучасних джерел світла (ЛР, КЛЛ, ЛСД та ін.);
- обґрунтування та вибір обладнання і його комплектування;
- розробка принципової електричної схеми для експериментального дослідження освітлювальних характеристик різних джерел освітлення;
- складання програми проведення експерименту;
- забезпечення заходів з техніки безпеки при проведенні експериментальних робіт;
- обговорення і аналіз тем рефератів і формулювання основних правил енергозбереження;
- підготовка доповідей на щорічну науково-методичну студентську конференцію.

Аудиторна робота в гуртках обмежена двома годинами на тиждень. Самостійна робота в часі не обмежується. Студентам в якості самостійної роботи видаються теми рефератів, які вони повинні підготувати і доповісти при обговоренні і активній участі всіх членів гуртка.

Організаційно заняття у гуртках проводяться таким чином:

- кожному студенту, який відвідує заняття гуртка, видається індивідуальний план роботи, що складається керівником гуртка згідно плану роботи на навчальний рік;
- на початок кожного заняття студенти доповідають про виконану роботу згідно зі своїм індивідуальним планом;
- обговорюються питання, що виникали у відповідності з цим конкретизуються наступні завдання;
- кінцевий етап роботи по виконанню експериментальної роботи виконується в присутності всіх студентів;
- реферати та доповіді на студентську наукову конференцію обговорюються всіма учасниками гуртка.

Сьогодні виникла необхідність використання новітніх енергозберігаючих технологій у виготовленні джерел освітлення. Тому, в усьому світі світлотехнічні компанії перебудовують свої потужності на

випуск і реалізацію світло випромінюючих діодів LED (light emitting diode), які виготовлюються з використанням нанотехнологій.

Тонкий шар (від 100 нм до 4,5 мкм) напівпровідника напильється на спеціальну сапфірову основу. Властивості цього напівпровідникового кристалу і визначають колір випромінюючого світла. [5] Світлодіоди з'єднуються в матрицю, яка використовується для виготовлення світло приладів.

Лампи LED споживають в 8-10 разів менше електроенергії, ніж лампи розжарювання (ЛР) та у 1,5-2 рази, ніж люмінесцентні. При цьому забезпечується подібний рівень освітлення. Наприклад стандартну (ЛР) 100 Вт (або компактну люмінесцентну лампу КЛЛ 20 Вт) – можливо замінити лампою типа LS – 11 фірми (ELECTRUM) потужністю 10-12 Вт. Лампи з LED мають скляний або пластиковий розсіювач світла різної форми та корпус з кераміки (алюмінію/пластика), в залежності від моделі. В середині корпусу вмонтований електронний блок, який містить (для LS – 11) 11 світлодіодів.

При порівнянні характеристик джерел освітлювання найбільш економічними та перспективними є світлодіодні стандартні лампи типу LS – 11 фірми (ELECTRUM).

При виконанні практичної роботи застосовується наступне лабораторне обладнання:

- об'єктивний люксметр Ю-16;
- навчальний стенд для виміру освітлення в залежності від виду освітлювального джерела;

Навчальний стенд складається з лабораторного автотрансформатора, джерела освітлення, вимірювальних приладів (вольтметр, міліампер).

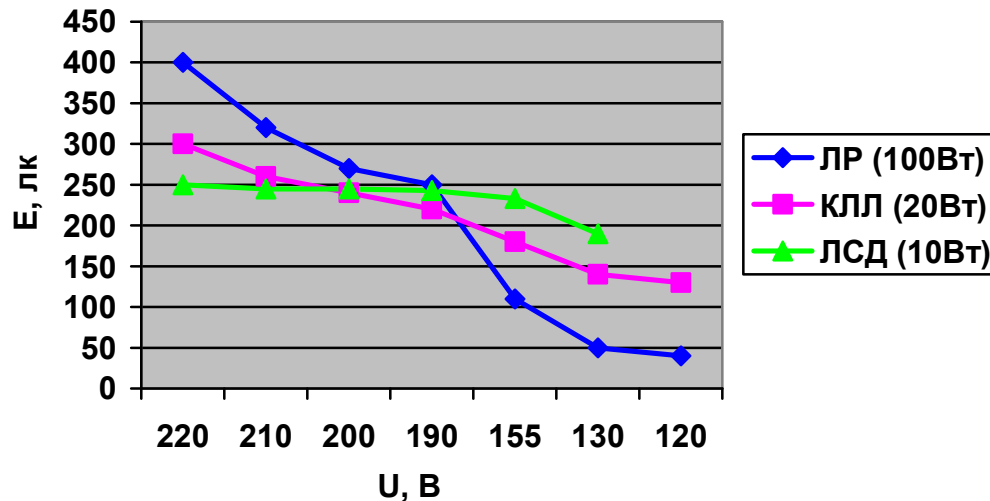
Для виміру освітлення використовується люксметр Ю-16, який складається з вимірника і селенового фотоелемента постаченого поглиначем.

Порядок виконання роботи.

1. Ознайомитися з люксметром Ю-16 і правилом роботи з ним.
2. Зібрати вимірювальну схему експериментальної установки.
3. Змінювати джерела освітлення і провести вимірювання освітленості.
4. Люксметр розміщувати на одній відстані (400 мм) від джерела і стенд прикривати коробом, щоб виключити розсіювання світла.
5. Змінювати напругу, яка подається на джерело і вимірювати освітленість.
6. В якості джерела використовувати лампу розжарювання (ЛР) – 100 Вт, КЛЛ -20 Вт і світлодіодну лампу (СДЛ) – 10 Вт.
7. За отриманими експериментальними результатами побудувати графік, залежність освітленості від напруги $E = f(U)$ для всіх ламп.

Аналіз експериментальних результатів (рис.1) показав, що зниження напруги джерела від 220 В до 120 В на СДЛ не впливає, її освітленість залишається сталою на рівні 250 -200 лк, більш реагує на зниження напруги ЛР (зниження освітленості з 400 Лк при 220 В до 50 Лк при 120 В).

Рис. 1. Залежність освітленості джерел від зниження напруги в джерелах.

Крім того, був розрахований річний ресурс використання джерел освітлення лампи розжарювання (ЛР); компактної люмінесцентної лампи (КЛЛ) і світлодіодної лампи (ЛСД). Припустимо, що кожна з ламп світить по 8 годин на день (360 годин на рік).

Загальний час роботи однієї лампи за рік розраховується так:

$$T_{\text{заг}} = 8 \times 360 \times 1 = 2880 \text{ годин}$$

Час роботи лампи згідно паспортних даних складає: ЛР -1000 год.; КЛЛ – 10000 год.; ЛСД – 20000 год.

Припускаємо, що кожна лампа працює 8 годин на добу.

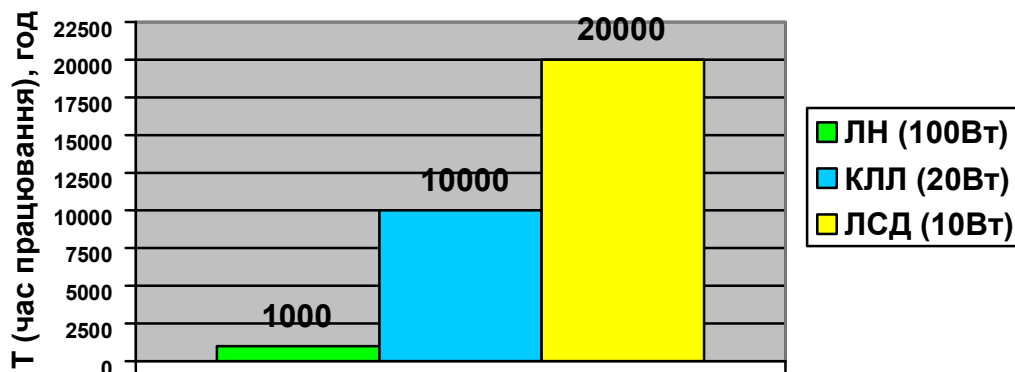
Річний ресурс кожної лампи розраховується так:

$$P_{\text{лр}} = \frac{T_{\text{заг}}}{T_{\text{лр}}} = \frac{2880}{1000} = 2,88;$$

$$P_{\text{клл}} = \frac{T_{\text{заг}}}{T_{\text{клл}}} = \frac{2880}{10000} = 0,288;$$

$$P_{\text{лсд}} = \frac{T_{\text{заг}}}{T_{\text{лсд}}} = \frac{2880}{20000} = 0,144.$$

На рис.2 показано час роботи розглянутих ламп, а на рис.3 їхній річний ресурс.

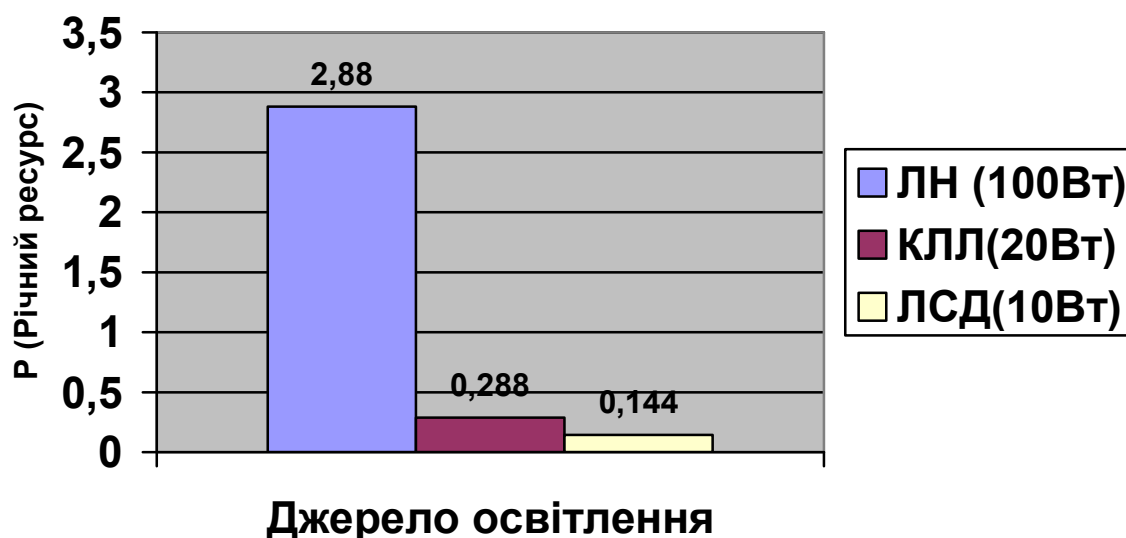

Рис. 2. Час роботи різних джерел освітлення.

- 1-ЛР (P=100Вт) – 1000 годин
- 2-КЛЛ (P=20Вт) – 10000 годин
- 3- ЛСД (P=10Вт) – 20000 годин

З рис. 3 слідує, що у ламп розжарювання, річний ресурс близько 3-х разів більше ніж час роботи (2,88). У компактних люмінесцентних лампах, річний ресурс складає 0,288, а у світлодіодних лампах 0,144.

Все це свідче про те, що використовувати ЛР не раціонально, а більш прогресивною енергозберігаючою лампою є ЛСД, яка виготовлена з використанням новітніх технологій.

Рис.3. Річний ресурс використання різних джерел освітлення.

$$1-P_{\text{лн}}=2,88$$

$$2- P_{\text{кпл}}=0,288$$

$$3- P_{\text{лсд}}=0,144$$

Наприкінці занять гуртка обговорювались і аналізувались матеріали рефератів і студенти сформулювали основні правила енергозбереження.

1. Обмеження режимів «Зайвого енергоспоживання»:

- відключення непотрібного світла без погіршення життєвого комфорту;

- відключення пристроїв, для яких передбачено дистанційне управління, не тільки на ніч, але й в той період, коли вони не використовуються. Ці електропристрої споживають електроенергію тому як включені до мережі.

2. Зниження номінальної потужності освітлення за рахунок:

- заміни ламп розжарювання (ЛР), енергозберігаючими, яку забезпечують таку ж саму кількість світла і працюють в 5-6 разів більше;

- до енергозберігаючих ламп відносяться: газові, люмінесцентні, лінійні - ЛЛЛ, люмінесцентні компактні – КЛЛ, світлодіодні лампи СДЛ;

- установка ламп різної потужності в залежності від потрібної кількості світла у певних місцях.

3. Утримання у чистоті освітлювальної апаратури – ламп, плафонів (забруднення їх) знижує їх освітленість у квартирі на 10-15%. Використання місцевого освітлення (настільних ламп та ін.).

4. Використання правильної машини при повному навантаженні на при низької температури. Слід пам'ятати, що при пранні при температурі +90°C витрачається в 3 рази більше електроенергії чим при +40°C (правильний порошок активно взаємодіє при +40°C).

5. Регулярне розморожування холодильників і правильне їх використання повинні заощаджувати електроенергію (на споживання холодильників приходить 40% всієї споживаної електроенергії у наших квартирах).

6. Розумно використовувати побутові електроприлади з високим ККД і регулятором потужності.

7. Раціональне розміщення освітлювальних пристроїв (заощаджує о 20% споживаної електроенергії) при забезпеченні умов санітарних норм.

8. Зменшення часу використання світильників яке досягається впровадженням систем управління, регулювання і контролю освітлювальних установок:

- дискретне управління (відключення всіх або частини світильників);

- повільне змінювання потужності світильників.

9. Ретельний облік споживаної електроенергії за допомогою електролічильників; аналіз результатів з метою зменшення енергоспоживання.

10. Впровадження у побуті єдиної інтегрованої комп'ютеризованої системи керування і регулювання споживаної електроенергії домашньою технікою (системи опалювання, кондиціонування, вентиляції, освітлення).

Висновки. Таким чином, в процесі роботи студентського гуртка студенти вивчають будову і принцип дії різних джерел освітлення, порівнюють їх характеристики, оцінюють енергозберігаючі властивості. При виконанні дослідницької роботи студенти навчаються раціональному використанню електроенергії, формулюють основні правила енергозбереження, отримують навички науково – дослідної роботи, що готує їх не тільки до викладання відповідного навчального матеріалу, а і до експлуатації електрообладнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Самойлов М.В. Основы энергосбережения. Учебное пособие./М.В. Самойлов. – Мн.: БГЭУ,2002.-258 с.
2. Криволапов Н.А., Шидловский А.К. та ін. Эффективное энерговикористання і альтернативна енергетика./ А.Т. Криволапов і ін. [Під ред. А.К. Шидловського] – К.: Українські енциклопедичні знання, 2000. – 302 с.
3. Князевский Б.А. Липкин Б.Ю. Электроснабжение промышленных предприятий. Учебник для студентов вузов. /Б.А. Князевский, Б.Ю. Липкин – М.: Высшая школа, 1986. – 400с.
4. Жидецкий В.Ц. Основы охраны праці. /В.Ц. Жидецкий. – Львів: Афіна, 2002. – с. 114 – 151.
5. Старостин В.В. Материалы и методы нанотехнологии: учебное пособие. /В.В. Старостин – М.: БИНОМ. Лаборатория занятий, 2008. – 431с.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016.

Шумилова Э.

кандидат технических наук, доцент кафедры общетехнических дисциплин, промышленных технологий и безопасности жизнедеятельности, ДГПУ «Донбасский Государственный педагогический университет»

Пирогов В.

магистрант технологического факультета Государственного высшего учебного заведения «Донбасский Государственный педагогический университет»

**К ПРОБЛЕМЕ ВОСПИТАНИЯ РАЦИОНАЛЬНОГО ПОТРЕБЛЕНИЯ
ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ ЭНЕРГИИ В ПРОЦЕССИ РОБОТИ
СТУДЕНЧЕСКОГО КРУЖКА**

В статье рассмотрены актуальные вопросы воспитания рационального и бережливого потребления электроэнергии в процессе работы студенческого кружка. Студенты на практике выполняют исследовательскую работу по сравнению характеристик современных источников освещения, изучают их строение, знакомятся с новыми технологиями их изготовления, формулируют основные правила энергосбережения. Опыт показывает, что такое методическое обеспечение в работе студенческого кружка формирует у студентов навыки научно – исследовательской работы, способствует формированию компетентности в вопросах энергосбережения, расширяет их кругозор и совершенствует их трудовую и профессиональную подготовку.

Ключевые слова: *формирование компетенции по энергосбережению, рациональное потребление электроэнергии, новые технологии, современные источники освещения, сравнительные характеристики, годовой ресурс, срок службы, правила энергосбережения.*

Shumilova E.

Candidate of technical sciences, Associate Professor, Faculty of Technology, "Donbass State Pedagogical University"

Pirogov V.

Master Student, Faculty of Technology, "Donbass State Pedagogical University"

THE PROBLEM OF EDUCATION MANAGEMENT OF ELECTRICAL ENERGY CONSUMPTION DURING OPERATION OF THE STUDENT CIRCLE

The article deals with topical issues of education rational and economical power consumption during operation of the student circle. Students perform practical research characteristics of modern light sources, study their structure, become familiar with new technologies for their manufacture, formulate basic rules of conservation. Experience shows that such a methodological support in the student circle forming the students' research skills, promotes the formation of competence in matters of energy efficiency, expanding their horizons and improving their working and training.

Keywords: *building competence for energy saving, rational energy consumption, new technologies, modern light sources, comparative characteristics, annual life, service life, energy-saving rules.*

УДК 371.336.51(045)

Главатських І.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри Інженерної педагогіки та психології Навчально-наукового професійно-педагогічного інституту Української інженерно-педагогічної академії

ДІЛОВІ ІГРИ, ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

У статті розглянута актуальна на сьогодні проблема розвитку творчого мислення студентів. Здійснено аналіз прийомів, засобів, форм, які сприяють формуванню навичок творчої діяльності, передбачаючи наявність спеціального інструментарію, а також наведені результати дослідження розвитку творчого мислення студентів до та після проведення ділової гри. Застосування ділових ігор, на думку автора, сприяє підвищенню ефективності підготовки інженерів-педагогів.

***Ключові слова:** розвиток, творче мислення, інженер-технолог, ділова гра, спеціальність, інженер-педагог, тест Айзенка, тест Торренса.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними знаннями. Кожна цивілізована країна дбає про творчий потенціал суспільства загалом і кожної людини зокрема, що пов'язане із рівнем загальної освіти, увагою до творчих здібностей особистості, надання їй можливості виявляти їх. Людина, яка здатна генерувати ідеї, використовувати в нових ситуаціях знання й уміння комфортно почувається в нестабільних соціальних умовах – швидше знаходить своє місце в суспільстві.

Актуальність проблеми розвитку творчого мислення студентів полягає у тому, що творча підготовка фахівців вищої кваліфікації вимагає у них здатності створення нових продуктів - ідей, які дозволяють удосконалювати, як виробництво так і технологічні процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Аналіз наукової літератури щодо розвитку творчого мислення студентської молоді у вищих навчальних закладах засвідчив достатньо широкий досвід у цьому напрямку. Ідеї про творчий характер мислення людини, про його специфіку, взаємини з іншими процесами, з пам'яттю, інтелектом, увагою, про закономірності розвитку розроблялися в дослідженнях багатьох радянських психологів (Ананьєв Б.Г., Гальперін П.Я., Запорожець О.В., Костюк Г.С., Леонт'єв О.М., Теплов Б.М. та ін).

© Главатських І., 2016

Широке узагальнення положень про сутність і специфіку мислення було здійснено Рубінштейном С.Л.

Ідею про те, що ділова гра є засобом розвитку не лише професійних умінь і навичок, а і професійного творчого мислення, в ході якої студенти набувають здатність аналізувати специфічні ситуації і вирішувати нові завдання, простежується в роботах Хруцького Е.А. Але не достатньо проводилася експериментальна перевірка методики використання ділової гри в процесі професійної підготовки інженерів-педагогів. Отже, існує протиріччя між потребою експериментальної перевірки ефективності методики використання ділової гри інженерами-педагогами різних спеціальностей і недостатністю теоретичних та науково-методичних розробок щодо критеріїв визначення ефективності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – аналіз результатів експериментальної перевірки ефективності методики використання ділової гри і розробка, обґрунтування шляхів удосконалення ділової гри, як засобу розвитку творчого мислення студентів майбутніх інженерів-педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основною дидактичною проблемою, яка постає перед викладачем при організації освітнього процесу у ВНЗ, виступає навчання прийомам і навичкам творчої діяльності, що передбачає наявність спеціального інструментарію. Суттєві можливості закладені в гуманітарному циклі предметів професійної підготовки студентів, які за своїм змістом і складом спрямовані на формування понятійно-образно-практичної структури творчого мислення студентів. Серед існуючих технологій і форм підготовки в якості найбільш продуктивних у справі розвитку творчого мислення студентів виступають проблемно-пошукові, дослідницькі, колективно-групові технології підготовки.

Великі можливості у справі розвитку творчого мислення несе в собі широке та раннє застосування дослідницької діяльності студентів, яка забезпечує підготовку творчо мислячих фахівців, що мають навички наукової діяльності, самостійного аналізу можливостей використання досягнень науки і передового досвіду, навички практичної участі в роботі наукових колективів.

Мислення як процес інтелектуальної діяльності має складну будову, залежне від багатьох факторів, з огляду на які необхідно розвивати творчу складову інтелектуальних здібностей. Індивідуальні досягнення, в тому числі і творчі, визначаються рівнем загального інтелекту, тобто високий інтелект є необхідною умовою для творчих досягнень, але не достатнім. Досягнення творчої межі залежить від ряду інших якостей особистості (мотивації, компетентності, працездатності).

Для розвитку творчого мислення необхідно, але не достатньо певний обсяг знань, високий інтелектуальний розвиток, рівень інтелектуальних здібностей, спадкові та вроджені задатки. Спрямованість навчання на розвиток інтелектуальних здібностей, збільшення обсягу знань (отриманих максимально самостійно) - необхідне завдання викладача вищої школи.

Дослідження творчого мислення - складна проблема, яка передбачає вирішення найважливіших методологічних питань природи творчості, джерел розвитку творчого мислення, співвідношення індивідуального і громадського, біологічного і соціального, об'єктивного і суб'єктивного, і т.п. Складність проблеми полягає в тому, що внутрішня сутність явища недоступна безпосередньому дослідженню. Незважаючи на багатотомову історію вивчення, творче мислення залишається недостатньо дослідженим.

Серед різноманітних форм, які використовують для підготовки інженерів-технологів-педагогів і ділові ігри. Гра - явище багатогранне і багатофункціональне. Різні автори зверталися до різних функцій гри в навчальному процесі. Л.С. Виготський вважає гру коренем творчості. А.А.Окунев зауважує, що гра дозволяє включити в роботу весь колектив, стимулює творчу діяльність. Гру як метод розвитку творчої активності розглядає Ю.П. Азаров. Ж. Піаже вважав, що гра, як найефективніший метод розвитку творчих здібностей, має бути спрямована на розвиток творчого мислення. За О.О. Вербицьким гра мобілізує резерви розумової діяльності з одного боку посилюючи пізнавально-оцінювальне сприймання інформації, з іншого - заповнює прогалини в наявній інформації за рахунок комплексного "бачення" мікропроблем, які виникають в процесі гри.

Творчі можливості гри визначаються тим, що вона виросла на основі практичної діяльності людей. Гра відображає прогрес суспільства, являючи собою засіб передачі накопиченого досвіду від покоління до покоління і надає можливість особистості впливати на оточуюче середовище.

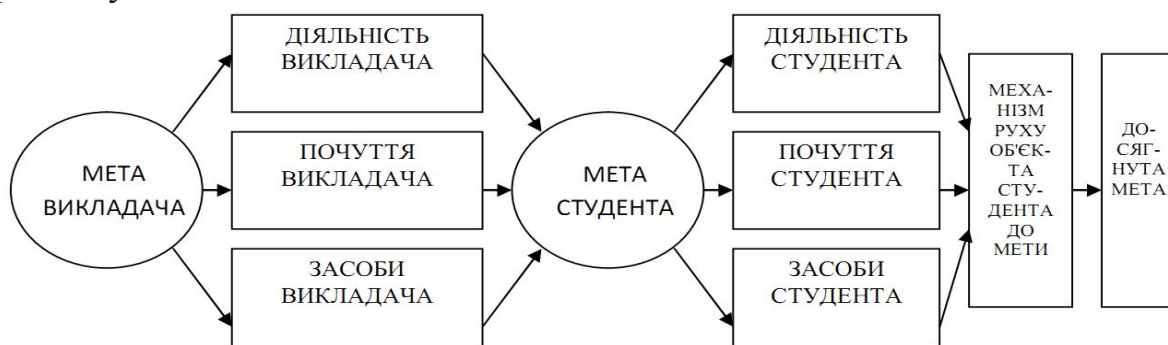
Ігровий метод навчання передбачає обов'язкову взаємодію викладача і студентів, в ході якої викладач організовує діяльність студентів щодо об'єкту навчання, викликає у нього необхідні почуття, а в результаті реалізується процес засвоєння студентами змісту навчання та розвиток їх здібностей. Досягнення мети передбачає діяльність викладача і студентів з використанням наявних засобів. Досягненню мети сприяє наявність почуттів у роботі викладача.

На відміну від традиційних методів навчання, гра надає передусім розвивальний ефект, який часто домінує над навчальним. Засвоюються знання, уміння, навички, досвід професійної діяльності, формуються професійні мотиви, професійно значущі якості особистості. Вона моделює природні ситуації, з якими зіткнеться молодий фахівець на практиці, і тим самим готує його до реальної цілісної професійної діяльності.

Важливим для підвищення ефективності навчання є питання про класифікацію ділових ігор. Воно має теоретичне й практичне значення. Неможливо чітко організувати навчальний процес у вищій школі, не виділивши для вирішення поставлених завдань типів гри за певними. Питання про типологію гри є одним з найменш розроблених. Досі не існує в опублікованих працях єдиного підходу до розв'язання цієї проблеми, вона залишається спірною і серед вчених. Так Ю.Б. Героніmus зазначає, що стосовно імітаційної гри, із-за гуманітарної природи ігрової діяльності, доводиться відмовитися від розмежування на класи та застосовувати їх розмежування за типами.

Рис. 1.1. Структура ігрового методу навчання.

Гра - це непрямий засіб впливу на особистість, тому що в ній вона не відчуває себе об'єктом впливу, а процес виховання перетворюється на самовиховання. Л.Г. Тимошевська пояснює механізм впливу ігрової діяльності на розвиток особистості. Мотивацію гри можна вразити схемою "хочу-необхідно-можу", яка пояснює механізм впливу гри на особистість.

Для вивчення рівнів сформованості творчого мислення у майбутніх інженерів-педагогів використовувалися наступні методики: вербальний тест «Незвичайне використання» Р.Торренса - спрямований на вивчення креативності, творчого мислення та тест Г. Айзенка - спрямований на вивчення коефіцієнту інтелекту (IQ).

У ході експериментальної частини дослідження було встановлено, що ділова гра справила позитивний вплив на розвиток інтерпретаційних здібностей студентів-педагогів, що в свою чергу спричинило за собою закономірний розвиток творчого мислення.

Дані експериментального дослідження свідчать про можливість позитивного впливу ігрових форм на процес формування творчих здібностей у майбутніх інженерів-педагогів. Найефективніше відбувається коли зміст ігрових форм навчання професійно зорієнтований; розвивається мотивація навчальної діяльності студентів; забезпечується розвиток їх ініціативності, самостійності, творчості; ігрові заняття використовуються диференційовано з

урахуванням рівня підготовленості; налагоджується партнерська взаємодія, співробітництво на основі суб'єктивних відносин.

Експериментальна перевірка ефективності розробленої методики використання ігрових занять професійної спрямованості у навчанні студентів дисципліни хімічної технології дає підстави стверджувати, що вона сприяє формуванню умінь роботи, мотивації навчальної діяльності, підвищенню успішності у засвоєнні знань. Практика проведення ділових ігор виявила кілька недоліків.

Результати дослідження дають підстави для ствердження, що ефективність розвитку творчого мислення залежить від застосування ділових ігор. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи за розробленої ділової гри, які вимагають творчого підходу, засвідчив наявність позитивних змін у розвитку продуктивного мислення майбутніх інженерів-педагогів.

Висновки. Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів цієї складної проблеми. Проте отримані нами результати є відповідним внеском в розв'язання питання розвитку творчого розвитку студентів інженерів-технологів-педагогів.

При виконанні експерименту були запропоновані наступні шляхи вдосконалення ділової гри:

- включення всіх студентів у підготовку та проведення ділової гри;
- ретельний підбір завдань, які мають креативну спрямованість;
- підготовка викладача до організації та проведення ділової гри.

Пробуджуючи уяву та емоції, ігрові прийоми навчання активізують здібності, викликають захопленість діяльністю – якості, характеризуючі наявність творчого начала та активізують вольові зусилля для досягнення творчої мети. Зміна ставлення до навчання сприяє кращому засвоєнню матеріалу, розвитку творчості в будь-якій галузі діяльності.

Ігрове середовище спонукає студента до вияву “надситуативної активності” (за В. Петровським), коли він виходить за межі того, що об'єктивно вимагає від нього певна роль, і на основі ініціативно-творчого підходу продукує нові ідеї, способи вирішення професійних завдань тощо. Застосування дидактичних ігор сприяє перетворенню студента з об'єкта навчання в суб'єкта професійно спрямованої праці, що викликає його цілеспрямовану діяльність та творчу участь у самостійному формуванні професійної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисова Н.В., Соловьева А.А. Требования к структуре описания деловой игры и возможности ее адаптации /школа-семинар по проблеме применения АМО в учебном процессе. - Рига: Латг.ГУ, 1983. - С. 70-71.
2. Вербицкий А.А., Филиппов А.В., Красовский Ю.Д. Психолого-педагогические вопросы проведения деловых игр. - М.: НИИ ВШ, 1982. - 44 с.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2016..

Главатских И.

кандидат педагогических наук, доцент кафедры инженерной педагогики и психологи Учебно-научного профессионально-педагогического института Украинской инженерно-педагогической академии

ДЕЛОВЫЕ ИГРЫ, КАК ФОРМА РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ-ПЕДАГОГОВ

В статье рассмотрена актуальная на сегодня проблема развития творческого мышления студентов. Осуществлен анализ приемов, средств, форм, которые способствуют формированию навыков творческой деятельности, предусматривая наличие специального инструментария, а также приведены результаты исследования развития творческого мышления студентов до и после проведения деловой игры. Применение деловых игр, считает автор, способствует повышению эффективности подготовки инженеров-педагогов.

Ключевые слова: *развитие, творческое мышление, инженер-технолог, деловая игра, специальность, инженер-педагог, тест Айзенка, тест Торренса.*

Glavatskich I.

Ph.D., assistant professor of Engineering pedagogy and psychology of the research professional pedagogical institute Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

BUSINESS GAMES AS A FORM OF CREATIVE DEVELOPMENT THINKING OF FUTURE ENGINEERS-TEACHERS

In article are considered actual for today the problem of development of creative thinking of students. The analysis of methods, means, forms that contribute to the formation of the creative skills, providing the availability of special tools and also results of research of development of creative thinking of students before and after the business game. The use of business games, according to the author, enhances the effectiveness of training of engineers-educators.

Keywords: *development, creative thinking, process engineer, business game, specialty, engineer-teacher, Eysenck test, the test Lane.*

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.091.4.,19”

Петренко Л.

докторантка кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Г. ВАЩЕНКО – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПЕДАГОГ-ПАТРІОТ XX СТ.

Стаття присвячена дослідженню життєвого шляху талановитого педагога, палкого патріота України Г. Ващенка. Проаналізовано ступінь досліджуваності проблеми. Визначено внесок Г. Ващенка у процес українізації освіти у 1917-1920 рр. Виокремлено роль талановитого педагога у підготовці учительських кадрів. Схарактеризовано його внесок у розбудову вищої школи. Висвітлено значимість діяльності педагога в еміграційному періоді. Вказано, що його творчий шлях і багата педагогічна спадщина важливі для виховання молоді в наш час.

Ключові слова: *Г. Ващенко, педагогічна діяльність, літературна творчість, українізація шкіл, еміграція, виховний ідеал.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Час потребує розвитку стратегічних напрямів сучасної освіти, які б гнучко вирішували завдання досягнення результативності в діяльності української національної школи. Очікуваний суспільством результат освіти залежить від уміння педагогів поєднати надбання педагогіки минулого з досягненнями і потребами сьогодення. Масштабність соціально-економічних змін, наявність політичних викликів, динамічність, неоднозначність розвитку ринкової економіки обумовлює зростання значущості системи освіти, здатної розробити в найкоротший термін нову освітню модель. Багато ідей у цьому аспекті можна почерпнути із педагогічних надбань Г. Ващенка шляхом вивчення життя та творчої діяльності педагога.

Професор В. Огнев'юк справедливо зазначає, що саме «Ващенко запропонував модель розвитку суспільства, що органічно поєднує національні культурні традиції з відкритістю до кращих здобутків інших народів» [8, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій... Історико-педагогічний напрям дослідження життєвого і творчого шляху Г. Ващенка розроблявся значною кількістю науковців. Вивченням життєвого шляху та науково-педагогічної діяльності відомого педагога займалися А. Алексюк,

© Петренко Л., 2016

А. Бойко, О. Вишневський, О. Гентош, О. Коваль, А. Погрібний та інші. Після проголошення незалежності України розпочинається активне дослідження проблеми значущості наукової та педагогічної діяльності Г. Ващенка для практики сучасної школи В. Герасименком, Н. Дем'яненко, Н. Дичек, О. Коваленко, В. Кульчицьким, А. Марушкевич, В. Огнев'юком. Проблема української національної школи кінця XIX – поч. XX ст., присвячено дослідження А. Боровика, І. Зайченка.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення процесу формування особистості педагога Г. Ващенка як основоположника української національної педагогіки. Завдання статті – розкрити сутність життєвого шляху Г. Ващенка, визначити основні педагогічні сходинки формування українського вченого-педагога, науковця, громадського діяча Г. Ващенка.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Життя і діяльність Г. Ващенка відбувалося в контексті подій кінця XIX – першої половини XX століття. Життєвий шлях, наукова діяльність, педагогічна спадщина дають можливість виділити: по-перше, стратегічні напрями наукових досліджень педагога; по-друге, всебічне теоретико-практичне обґрунтування виховного ідеалу молоді; по-третє, глибинне розуміння важливих питань дидактики, центральне місце серед яких займають принципи, зміст та методи навчання; по-четверте, відмітити глибоку зацікавленість педагога психологічними питаннями розвитку дитини.

Народився майбутній видатний педагог 23 квітня 1878 р. в с. Богданівці Прилуцького повіту Полтавської губернії (нині Прилуцький район Чернігівської області). Пізніше Г. Ващенко зазначав: «Батько мій походив з старого козацького роду, що в кінці XVIII ст. одержав звання дворянства» [5, с. 6]. Мати була з кріпаків, виховувала сина віруючим, хотіла, щоб він став священиком. Щоб дати юнакові добру підготовку, його віддають на навчання у 1888 р. спочатку до Роменської духовної школи, а по її закінченні – до Полтавської духовної семінарії. В семінарії його вабила прогресивна молодь, він товаришував із Симоном Петлюрою, Володимиром Щепотьєвим, Пилипом Капельгородським, які в майбутньому стали видатними політичними та науковими діячами.

Історичні події впливають на формування світогляду людини. Це був час розвитку української педагогічної думки, формулювання української національної ідеї, направленої на формування національної свідомості, патріотизму, любові до Батьківщини, своєї історії, рідної мови. Г. Ващенко зазначає, що «серед семінаристів тоді панували українські національні настрої» [5, с. 6]. Учився і поводив себе в семінарії добре, проте такий штрих, як непримиримість до підлості характеризує його як сильну,

сміливу особистість. Він виступив проти архімандрита Агапіта, який приймав доноси від семінаристів. Той, в свою чергу, склав негативну характеристику на Г. Ващенка, назвав його бунтівником, що не дозволило йому після закінчення Полтавської семінарії у 1898 році поступати до Київської духовної академії.

Тому з жовтня 1898 року по липень 1899 року він працював учителем Блотницької земської початкової школи у Прилуцькому повіті. Це перший досвід педагогічної праці, який згодом стане остаточним вибором на все життя. У 1899 році Г. Ващенко вступив до Московської духовної академії, яку закінчив у 1903 році. В академії діяв український гурток, організатором якого був Андрій Левицький, брат архієпископа Парфенія, відомого як одного із перекладачів Святого Письма на українську мову. Г. Ващенко стає активним членом гуртка, виступає з доповідями на різні теми, бере участь в організації проведення Шевченківських днів та інших заходах. У Московській духовній академії серед її викладачів були видатні науковці: В. Ключевський, Е. Голубинський та інші, що дало можливість одержати ґрунтовну гуманітарну підготовку та звання кандидата теології. Він відмовляється від кар'єри священнослужителя, присвячує своє життя педагогіці та письменству.

Г. Ващенко повернувся в Україну і розпочав педагогічну роботу у Полтавській єпархіальній жіночій школі, на початку 1904 року був переведений в Грузію до м. Кутаїсі на посаду вчителя духовного училища. Революційні події 1905 року Г. Ващенко зустрічає в Україні, де він зайняв посаду вчителя в комерційній школі міста Полтави, одночасно викладав в єпархіальній жіночій школі та учительській семінарії на Шведській могилі. Соціально-економічні, політичні події революційного 1905 року не залишають Г. Ващенка байдужим. Селянські повстання в селі Великі Сорочинці Миргородського повіту та селі Бердянка на Костянтиноградщині в кінці 1905 року були жорстоко придушені царськими військами. Г. Ващенко з двома колегами з учительської семінарії зібрали інформацію про урядові екзекуції над селянами і вмістили цей матеріал у місцевій газеті «Полтавщина». Стаття, з одного боку, викривала жорстоку політику царського уряду; з другого боку, була свідченням принципового, непримиренного ставлення Г. Ващенка до незаконних дій царського уряду. В 1906 році після виходу статті Г. Ващенко змушений був залишити Полтаву і виїхати на північ у місто Тихвін.

З жовтня 1906 року по жовтень 1909 року працював учителем у Тихвінському духовному училищі, пізніше викладав у жіночій гімназії та приватному реальному училищі. Свідченням того, що Г. Ващенко мав

різнобічні таланти, є його захоплення літературною творчістю. Ще навчаючись у Московській духовній академії він пише оповідання «Німий» (1900 р.), поему «Сіндхарта» (1902 р.), пізніше видає поетичну збірку «Пісня в кайданах» (1907 р.), п'єсу «Сліпий» (1909 р.), збірку художніх творів «До ґрунту» (1911 р.) та ін., на які критика і громадськість відгукнулися схвально [5, с. 6]. Проте подальшого розвитку літературна творчість не одержала. У 1912 році він повертається в Україну, продовжує вчителювати у місті Тульчині на Поділлі, викладаючи у духовному училищі та в єпархіальному жіночому училищі. У цей період він захоплюється вивченням наукової теорії лікаря-психолога Петра Лесгафта. Молодого педагога зацікавив досвід системи виховання характеру у дітей, розроблений ним. З березня 1913 року Г. Ващенко переїздить до міста Ромни, де викладає в духовному училищі, комерційній школі та жіночій гімназії.

Лютнева революція 1917 року в Росії, поваливши самодержавство, відкрила шлях для національного відродження українського народу. Розпочався потужний наступ щодо змін в питаннях організації освіти, підготовки вчителів, забезпечення підручниками, навчальними посібниками. Г. Ващенко розумів, що «центральне місце в усьому освітньому русі займало питання про рідну школу й освіту, про українізацію існуючих шкіл, подальшу розбудову школи всієї освітньої системи на національному ґрунті» [7, с. 222]. З ініціативи товариства «Шкільна освіта» в багатьох куточках України виникають спеціальні учительські курси з українізації. Г. Ващенко радо вітає український національний рух, активно працює на ниві підготовки вчительських кадрів; у Києві проходить курси по українізації шкіл, бере активну участь у створенні курсів для вчителів на місцях, читає лекції з української мови і літератури в Ромнах, Хоролі, Прилуках. Цього ж року його було призначено комісаром освіти Роменського повіту [2, с. 43], а вже з грудня 1917 року він працює викладачем педагогіки і психології Полтавського Учительського інституту. Він поєднує викладацьку роботу в інституті і працює директором учительської семінарії. Про свою роботу в учительській семінарії він згадує з теплотою: «В семінарії я чітко провадив українську національну лінію, при чому зустрів велику підтримку з боку студентів, але одночасно глуху, приховану ворожнечу з боку викладачів, росіян і малоросів» [5, с. 6].

У 1918 році став доцентом Українського народного університету, продовжуючи працювати в учительській семінарії. У серпні 1919 року до Полтави прийшли денікінці, Г. Ващенко було заарештовано як «мазепинця», приговорено до розстрілу. Його врятували директор Роменської комерційної школи В. Александрів і В. Короленко,

предводитель дворянства, які взяли Г. Ващенко на поруки. В кінці 1919 року Полтаву захоплюють більшовики. Арештовують Г. Ващенко, але дізнавшись про його арешт денікінцями, залишають на волі під підписку про невиїзд. Учительську семінарію переводять до села Білики Кобеляцького повіту. Підсумовуючи вищесказане, стверджуємо, що українізація школи в часи боротьби за незалежність України в 1917 – 1920 рр. проходила в складних політичних, економічних і соціально-культурних умовах. У практичній діяльності по реалізації планів реформування школи ключова роль відводилась теоретичній і методичній підготовці учителів до участі в цьому процесі [2, с. 118].

Внаслідок клопотання студентів у 1921 році Г. Ващенко виїхав до села Білики, де очолив учительську семінарію. Педагог згадує, що «період з 1921 до кінця 1923 рр. був найактивнішим періодом у моєму житті. Я поставив завдання зробити з учительської школи в Біликах справжню українську педагогічну школу, що готовила б народних учителів-патріотів, міцно пов'язаних із селом, добре озброєних знаннями і педагогічною технікою» [5, с. 6]. Для Г. Ващенко не було дрібниць у питанні підготовки національно свідомих учителів шкіл. При школі були добре організовані природничий, педагогічний кабінети; діяв прекрасний хор і драматичний гурток. Улітку 1923 року на виставці педагогічних шкіл експонати Білицької школи привернули увагу багатьох відвідувачів. Українізація школи викликала рішучий спротив педагогів-росіян, комітету комсомолу, політкомісара [5, с. 6]. Частина викладачів розпочала компанію по дискредитації Г. Ващенко за його проукраїнські погляди шляхом доносів, неправдивих статей у пресі, позовів до суду, змусивши його залишити роботу у Біликах. Г. Ващенко звернувся в Полтаву до керівника відділу професійної освіти М.Х. Фарбера, який підтримав його і призначив керівником педагогічної комісії при Інституті народної освіти.

За короткий час йому вдалося забезпечити високий рівень роботи кабінету і в 1925 році Наркомат освіти СРСР присвоїв Г. Ващенко звання професора, з весни 1925 р. його призначають керівником кабінету соціальної педагогіки. Він демонструє прихильність ідеям педології, на вчительській конференції виступає з сміливою пропозицією про створення дослідно-педологічної станції при інституті, публікує статті, які свідчать про його прихильність до педології, психотехніки. Кабінет соціальної педагогіки під керівництвом Г. Ващенко налагодив зв'язок з науковцями Харкова, зокрема, О. Залужним, виконував їхні завдання з дослідження ролі колективу у формуванні особистості.

Враховуючи досвід роботи, широку ерудицію, глибокі знання з педології, успіхи на посаді керівника кабінету, організаторські здібності, його призначають керівником кафедри педагогіки Полтавського ІНО.

Багато уваги Г. Ващенко приділяє проблемам дидактики, зокрема питанню класифікації і номенклатури методів навчання. Результатом його дослідження був вихід першого підручника з дидактики «Загальні методи навчання» у 1929 році, яким послуговувались студенти до 1933 року.

Проведене дослідження дало можливість зробити висновок, що процес формування духовного світу педагога проходив в складних соціально-економічних, політичних умовах, загартував його дух, поглибив інтерес до глибокого вивчення історико-культурних традицій народу, його історії, мови. В 1931 році він добивається відкриття аспірантури при кафедрі педагогіки і очолює аспірантську групу. У своїй автобіографії педагог зазначає, що «В кінці 1933 року я несподівано для себе був обвинувачений в буржуазному націоналізмі і, як «ворог народу», звільнений з інституту, з учительської професійної спілки і секції наукових робітників» [5, с. 6].

Отже, більше двох з половиною років Г. Ващенко був без роботи, потім поїхав до Москви і з осені 1936 року одержав посаду професора і керівника кафедри педагогіки при Сталінградському педагогічному інституті, де працював до 1940 року, продовжуючи займатись науковою роботою.

У вересні 1940 року Г. Ващенко повертається до Полтавського педагогічного інституту на попередню посаду, йому знову доручають керівництво аспірантурою при кафедрі педагогіки як досвідченому, авторитетному вченому. Проте наукова діяльність Г. Ващенка була перервана подіями Другої світової війни. У 1941-1943 роках він працює як редактор газети «Голос Полтавщини», видаючи газету не для фашистських окупантів, а для інформаційних потреб населення, яке повинно зрозуміти необхідність свого звільнення як від німецького фашизму, так і від більшовизму. Добре розуміючи, що такі погляди не будуть вітатись в Україні, Г. Ващенко у 1943 році разом із родиною виїздить до Києва, а згодом за кордон [6, с. 8]. У 1945 році він оселився в Людвігсфелі, околиці Мюнхена, зайняв посаду професора педагогіки в переведеному з Праги Українському Вільному Університеті, а з 1950 року – ректора Богословської педагогічної академії, був членом наукового товариства імені Т.Г. Шевченка.

Перебуваючи в еміграції, Г. Ващенко всі свої сили, набутий досвід віддає справі національного виховання української молоді, творенню української національної педагогіки. Професор прожив у Німеччині двадцять два роки. Помер видатний вчений на 90 – му році життя, похований на місцевому кладовищі. Залишена ним творча спадщина вражає глибоким розумінням величі української нації, знанням психічних і

природних властивостей українського народу, його історії, культури і заслуговує на глибоке вивчення.

Зокрема, написана ним праця «Виховний ідеал» містить аналіз окремих аспектів розвитку української духовності з найдавніших часів, на основі цього виведений ідеал молоді, який формується під впливом педагогів та оточуючого середовища. Г. Ващенко зазначає, що виховання кожного народу має свої національні особливості, їх треба досконало дослідити і на основі цього будувати систему української освіти і виховання молоді. Покладаючи великі надії на молодь, Г. Ващенко розумів, що їй потрібно готувати до великих випробувань, до боротьби за незалежність України і готовність до захисту її державності. Він зазначав: «Треба виховувати молодь так, щоб вона могла захищати права свого народу і здатна була віддати в боротьбі за неї своє життя» [4, с. 177].

Вагомим внеском у розбудову української педагогіки було видання у 1929 році підручника «Загальні методи навчання», в якому педагог розкриває питання дидактики, основне місце серед них належить принципам, змісту та методам навчання.

Розвиваючи думку про виховний ідеал, Г. Ващенко у праці «Виховання волі і характеру» (1952-1957 рр.) показує, що для педагога прагнення до певного ідеалу є метою виховного процесу. Такою метою може бути служіння суспільству або якійсь високій ідеї; така мета визначає риси волі і характеру, які треба виховати в нашої молоді. Слід відзначити, що Г. Ващенко наполягав на необхідності вивчення властивостей психіки дитини взагалі, властивостей вікових і статевих, властивостей індивідуальних. Професор робить висновок, що педагогіка не можлива без психології [3, с. 5-6].

Перебуваючи в еміграції, Г. Ващенко дбав про структурну складову системи освіти в майбутній незалежній Україні. Він написав ряд праць, які увійшли в книгу «Праці з педагогіки та психології», зокрема «Проект системи освіти в самостійній Україні», «Системи навчання», «Більшовицькі перекинуття педагогічних ідей заходу в галузі дидактики», «Освіта і виховання молоді в СРСР», та «Організаційні форми навчання». Кожна з них посіла вагоме місце в розробленій ним системі української національної педагогіки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Завдяки аналізу історико-педагогічної літератури, праць Г. Ващенка робимо висновок, що в історії української педагогіки він виступає як автор досліджень, який адресує свої послання майбутнім поколінням українців з позицій, відмінних від педагогіки радянської епохи, які в такому ракурсі ще не розроблялися. Таким чином, підсумовуючи дослідження наукової, творчої спадщини Г. Ващенка, ми

підтверджуємо, що його праці є складовою частиною повного курсу української національної педагогіки, яка відображає дух українського народу, відповідає його ментальності, його історичній місії і потребам державного будівництва.

Нашому народові, який проходить випробовування на стійкість, патріотизм, силу духу, потрібна енергія вольової, сучасної молоді у боротьбі за демократію, незалежність України. Ми погоджуємося зі словами професора А. Бойко, що «без морального досвіду кращих синів українського народу, їх теоретичних висновків, положень, не можна виховати повноцінне покоління, здатне побудувати нове, демократичне олюднене суспільство» [1, с. 103]. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів обраної проблеми й потребує подальшого вивчення та аналізу творчої спадщини Г. Ващенка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко А. М. «Служба Богові й Батьківщині»: (Г. Ващенко: альтернатива поглядів і оцінок) : наук.-метод. посіб. / А. М. Бойко. – К. : ІЗМН, 2001. – 427 с. – Бібліогр.: с. 424–426.
2. А. Боровик. Українізація загальноосвітньої школи: перші кроки (1917 - 1920 рр.). – Чернігів: Чернігівські обереги, 2003. – 270 с. с. 43
3. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. – Ч.2. / Г. Ващенко. – Боффо-Мюнхен : Видавництво Спілки української молоді, 1957. – 270 с.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Ред.газ. «Полтавський вісник», 1994. – 191 с.
5. Ващенко Г. Моя автобіографія / Г. Ващенко // Освіта. – 1996. – 25 грудня. – С. 6.
6. Видатний національний педагог Григорій Ващенко: Зб. матеріалів до 125-річчя від дня народж. / Авт.- упоряд., наук. ред. А. Погрібний; Всеукр. т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка. Всеукр. пед. т-во ім. Григорія Ващенка. — К., 2003. — 64 с.
7. Зайченко І.В. Проблеми української національної школи в пресі (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) / За ред. М.Д. Ярмаченка. – Львів, 2002. – 344 с.
8. Огнев'юк В. Нація має йти вперед : актуальність аксіологічних доміант педагогічної спадщини Г. Ващенка / В. Огнев'юк // Освіта. – 2008. – 21–28 трав. (№ 21). – С. 4–5.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2016.

Петренко Л.

докторантка кафедри общей педагогики и андрагогики Полтавского национального педагогического университета имени В. Г. Короленка

Г. ВАЩЕНКО - ВЫДАЮЩИЙСЯ УКРАИНСКИЙ ПЕДАГОГ-ПАТРИОТ ХХ СТ.

Статья посвящена исследованию жизненного пути талантливого педагога, пламенного патриота Украины Г. Ващенко. Проанализирована степень исследования проблемы. Определен вклад Г. Ващенко в процесс украинизации образования в 1917-1920 гг. Выделена роль талантливого

педагога в подготовке учительских кадров. Охарактеризован его вклад в развитие высшей школы. Освещена значимость деятельности педагога в эмиграционном периоде. Указано, что его творческий путь и богатое педагогическое наследие важны для воспитания молодежи в наше время.

Ключевые слова: *Г. Ващенко, педагогическая деятельность, литературное творчество, украинизация школ, эмиграция, воспитательный идеал.*

Petrenko L.

doctoral student of the Department of general pedagogics and andragogics, of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

**G. VASCHENKO – AN OUTSTANDING UKRAINIAN
PEDAGOG-PATRIOT OF XX CENTURY**

This publication is dedicated to life way of talented pedagog, ardent Ukrainian patriot G. Vaschenko. The stage of scientific researches was indicated. The contribution of G. Vaschenko in the process of education Ukrainization in 1617-1920 was defined. The role of talented pedagog in future teacher's staff preparation was defined too. His contribution in the higher school development was characterized. The emigration period of his activity was highlighted. It is mentioned that his creative way and rich pedagogical heritage are important for youth upbringing in our time.

Key words: *G. Vaschenko, pedagogical activity, literature art, schools Ukrainization, emigration, ideal of upbringing.*

УДК 378.016:784

Чжан Лу (Китай)

аспірант НПУ імені М.П. Драгоманова (Київ)

**ВЗАЄМОДІЯ ФОРМ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ
ДІАЛОГУ КИТАЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУР**

*Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної мистецької освіти - входженню ідей вітчизняної педагогічної науки до зарубіжного освітнього простору, зокрема до професійної підготовки музикантів Китаю. Автором статті підкреслено, що діалог між українською та китайською культурами дуже важливий з позиції взаємодії педагогічних досягнень двох країн. Надано наукове обґрунтування методичних засад диригентсько-хорової підготовки студентів до роботи у загальноосвітніх школах з урахуванням упровадження в практику обміну педагогічним досвідом світових шкіл, зокрема, Китаю та України. Окремо виділено процес навчання студентів засобами хорового мистецтва з метою розвитку вокально-хорового слуху,
© Чжан Лу, 2016*

вдосконалення методів диригентсько-хорової роботи над інтонацією, звукоутворенням, дикцією тощо, а також виявлення особливостей творчої взаємодії в системі “викладач – студент”.

Ключові слова: діалог культур, диригентсько-хорова підготовка, майбутні вчителів музики.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У наш час, в епоху глобальної інформатизації особливо актуальна проблема діалогу культур, обміну досвідом навчання та виховання підростаючого покоління, фахової підготовки молодих спеціалістів відповідно до соціокультурних вимог сучасності. Процеси глобалізації торкнулися і сфери освіти, що значно вплинуло на переосмислення педагогічних концепцій у світовій практиці, пошуку найбільш оптимальних шляхів інтенсифікації освітнього процесу з урахуванням етнопедагогічних традицій окремих країн та народів.

Діалог між українською та китайською культурами дуже важливий з позиції взаємодії педагогічних досягнень двох країн. Сучасні китайські дослідники у сфері педагогічних наук (Ей Юй Хуа, Сяо Су, Тан Чиці, У Чень, Чжу Сяомань та ін.) особливу увагу приділяють питанням оптимізації педагогічної практики та розробки таких освітніх концепцій, які б об'єднували кращі національні традиції та сучасні методи китайської педагогіки з досвідом зарубіжних країн по цьому напрямку.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідники китайської системи освіти відмічають, що нині в країні спостерігається значне зростання інтересу до вивчення педагогічного досвіду інших країн. У контексті формування особистості нового тисячоліття у Китаї використовується педагогічна спадщина В. Сухомлинського, принципи особистісно-орієнтованої педагогіки поряд з авангардними футуристичними ідеями (Бі Фуджи, Ван Ігао, Вей Шушеня, Лі Цзіхуа, Лі Чженьсі, Лі Цзінлінь, Чжан Ченяу та ін.). Ідеї української педагогічної науки розповсюджуються й адаптуються до умов китайського освітнього простору не лише у сфері загальної педагогіки. Вони також можуть впроваджуватись у процес підготовки спеціалістів різних напрямків, зокрема, майбутніх учителів музичного мистецтва – керівників шкільних хорових колективів.

Сучасна система освіти у високорозвинених країнах світу орієнтується на європейські стандарти підготовки висококваліфікованих і конкурентоспроможних спеціалістів, тому проблема диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах діалогу китайської та української культур сьогодні особливо актуальна.

Аналіз робіт китайських (Ян Хун Нянь, Ціо Лі, Ма Ге Шунь, Сюй Дін Чжун) та українських (А. Єгоров, М. Канерштейн, М. Колесса, А. Пазовський, К. Пігров та ін.) авторів з питань викладання диригентсько-хорових дисциплін показує, що зміст їх стосується, переважно, специфіки підготовки диригентів до роботи з професійними колективами. Також в Україні розроблено питання освоєння диригентської техніки виконання хорових творів, методи та прийоми формування диригентсько-хорових знань, умінь та навичок (Л. Безбородова, С. Казачков, Ц. Мархлевський, И. Мусін та ін.).

Формування цілей статті (постановка завдання). Спробуємо у межах статті надати наукове обґрунтування методичних засад диригентсько-хорової підготовки студентів до роботи у загальноосвітніх школах з урахуванням упровадження в практику обміну педагогічним досвідом світових шкіл, зокрема, Китаю та України. У цьому контексті важливим є процес навчання студентів засобами хорового мистецтва з метою розвитку вокально-хорового слуху, вдосконалення методів диригентсько-хорової роботи над інтонацією, звукоутворенням, дикцією тощо, а також виявлення особливостей творчої взаємодії в системі “викладач – студент” (Лінь Хай).

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка диригентсько-хорової підготовки студентів педагогічних вузів за умов міжкультурного інформаційного діалогу потребує розробки нових підходів до визначення її змісту, форм і методів. У цьому зв'язку значним потенціалом для розвитку фахових компетентностей майбутніх учителів музичного мистецтва – керівників шкільних хорів є індивідуально-групові форми диригентсько-хорового навчання студентів.

Аналіз робіт у галузі загальної та музичної педагогіки засвідчує про наявність наукового підґрунтя методичних засад диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи у загальноосвітніх навчальних закладах та ключової особливості такої підготовки в індивідуально-групових формах навчання. У загально педагогічному аспекті поняття “форми навчання” визначається як зовнішній прояв організації навчальної діяльності педагога й учнів у певному порядку та режимі (І. Бех, Н. Гавриш, С. Гончаренко, М. Скаткін, О. Сухомлинська, М. Фіцула та ін.).

У працях Е. Абдулліна, А. Козир, О. Олексюк, Г. Падалки, Т. Пляченко, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Щолокової та ін. розглядаються питання організації професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в різних формах навчання. При визначенні поняття форм диригентсько-хорової підготовки важливо враховувати загальні культурологічні та мистецтвознавчі основи підготовки хорових

диригентів в Україні, країнах ближнього зарубіжжя та Китаї (А. Авдієвський, А. Болгарський, Г. Єржемський, В. Живов, Л. Іконнікова, Л. Зінов'єва, Ю. Кузнєцов, В. Семенюк, Фен Ібінь, Лі Цзюньшен та ін.).

Аналіз сучасних досліджень та публікації з питань організаційних форм підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва засвідчує про те, що їх зміст стосується, здебільшого, спеціалістів виконавського профілю, без врахування педагогічної складової. Аналогічні тенденції спостерігаються і в працях китайських учених (Мей Лань Фан, Оуян Юйцень, Фан Дінь, Сюй Дінь Чжун та ін.). Тому важливо забезпечити обмін досвідом провідних хорових шкіл України та Китаю в таких напрямках: оптимізація організаційних форм диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, формування системи компетентностей як показника готовності молодих спеціалістів до диригентсько-хорової роботи зі шкільними колективами; гармонізація творчої взаємодії “викладач – студент” на основі комунікативного та особистісно-орієнтованого підходів.

У системі музичної освіти не існує загальноприйнятої класифікації форм навчання. Що ж стосується організаційних форм диригентсько-хорової підготовки студентів музично-педагогічних факультетів та Інститутів мистецтва – тут виникають деякі протиріччя. З одного боку, наука чітко розмежує три основні форми навчання: індивідуальна, групова та колективна (фронтальна); з іншого – диригентсько-хорова практика вимагає тісного взаємозв'язку всіх цих форм навчання. Наявність таких протиріч засвідчує про необхідність розробки системи диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва саме в умовах індивідуально-групових форм навчання з урахуванням практично-виконавського та творчого аспектів.

Вивчивши науково-методичну літературу по темі дослідження, ми маємо змогу виділити дві категорії індивідуально-групових форм диригентсько-хорової підготовки студентів: теоретичну та практичну. Таким чином, теоретична підготовка відбувається у теоретично-індивідуальних і теоретично-групових формах навчання, а практична – на індивідуальних та групових заняттях виконавсько-творчого спрямування.

Важливо також врахувати особливості диригентсько-хорової роботи вчителя музичного мистецтва у загальноосвітньому навчальному закладі, що визначають успішність здійснення такої роботи і залежать від тих професійних здібностей та особистісних якостей педагога, які активно формуються саме у процесі його диригентсько-хорової підготовки.

Також у диригентсько-хоровій діяльності вчителя музичного мистецтва саме загальноосвітнього начального закладу вирішується ціла низка педагогічних завдань (навчальних, виховних та розвивальних)

засобами музики, зокрема, хорової. Проте, у порівнянні з професійною діяльністю хорових диригентів, особливості діяльності вчителів музичного мистецтва визначаються її багатофункціональністю. Так, учитель зобов'язаний вміло проявляти себе не тільки як художній керівник – діяч культури, а ще й як педагог, вихователь, концертмейстер та організатор, творчо взаємодіючи із учнями за умов гармонійного поєднання аматорського та професійного мистецтва.

Зміст індивідуально-групових форм диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи у загальноосвітніх навчальних закладах визначається педагогічною складовою у різних способах комунікації, теоретичною і практичною категоріями досліджуваного феномену, особливостями викладання навчальних дисциплін диригентсько-хорового циклу.

Майбутній учитель музичного мистецтва поступово враховує специфіку жанрово-стильових особливостей хорової музики різних національних шкіл та епох. Він порівнює різні традиції співу, інтонаційні, фактурні, ритмо-агогічні та динамічні особливості музичного твору. На думку Безбородової Л., диригент зобов'язаний до репетиції чути музичний твір так само чітко, як чув цю музику композитор... Тому вчитися хоровому диригуванню означає вчитися досконало чути внутрішнім слухом музику і втілювати свій задум. Все, що думав і відчував композитор, створюючи свою музику, диригент повинен заново продумати, відчувати й осмислити, вміти духовно вжитися у твір. Тому основою диригентської професії є здатність диригента осягнути і внутрішньо чути все те, що буде відтворено виконавським колективом [2].

Висновки. Отже, можна вважати, що взаємозв'язок форм навчання окремих дисциплін і, зокрема, хорового диригування, відображає загальні закономірності теорії навчання у цілому з урахування особливостей диригентсько-хорової роботи учителя музичного мистецтва. За різних підходів до визначення форм навчання, думки різних авторів збігаються у таких тезах:

- 1) форма – це зовнішній прояв процесу навчання у визначеному порядку та режимі;
- 2) форми навчання слід розглядати у єдності, як цілісну систему, кожний елемент якої зумовлений взаємодією інших елементів;
- 3) форми навчання організують спільну діяльність викладача та студентів.

Остання теза особливо актуальна в сучасній музичній педагогіці Китаю та України, оскільки ідея взаємодії та діалогу з кожним днем набуває все більшого значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: [для пед. спец. высш. учеб. заведений] / О. А. Абдуллина. – М.: Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Безбородова Л.А. Дирижирование. Учебное пособие для педагогических институтов и училищ / Л. А. Безбородова. – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.
3. Болгарський А.Г. Деякі аспекти формування художньо-творчих умінь у майбутнього вчителя музики / А. Г. Болгарський // Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць / ред. кол. : Н.В. Гузій (відп. ред.). – К.: УДПУ, 1997. – С. 290 – 293.
4. Ержемский Г.Л. Закономерности и парадоксы дирижирования / Г. Л. Ержемский. – СПб.: Форт, 1993. – 261 с.
5. Лінь Хай. Методичні засади диригентсько-хорової підготовки студентів до роботи в школах Китаю та України : автореф. дис... канд. пед. наук; 13.00.02 – Теорія та методика музичного навчання / Лінь Хай. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – 21с.
6. Лянь Лю. Состояние и тенденции развития системы хорового искусства в Китае [Электронный ресурс]. / Лянь Сю // Культура України. – Вип. 42. – 2013. – Режим доступу : www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/kultura42/ku42-p2/16.pdf
7. РАН Маоуан. Практическое значение профессионального музыкального образования // Исследование высшего образования. – П. : Изд. высшего образования, 1997. – Вып. 4. – С.4–7. (на кит. яз.).

Стаття надійшла до редакції 19.03.2016.

Чжан Лу (Китай)

аспірант НПУ імені М. П. Драгоманова

**ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ФОРМ ДИРИЖЕРСКО-ХОРОВОЙ
ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКАЛЬНОГО
ИСКУССТВА В УСЛОВИЯХ ДИАЛОГА КИТАЙСКОЙ И
УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУР**

Статья посвящена актуальной проблеме современного художественного образования – вхождению идей отечественной педагогической науки в зарубежное образовательное пространство, в частности в профессиональную подготовку музыкантов Китая. Автором статьи отмечено, что диалог между украинской и китайской культурами очень важен с точки зрения взаимодействия педагогических достижений двух стран. Сформулировано научное обоснование методических основ дирижерско-хоровой подготовки студентов к работе в общеобразовательных школах с учетом внедрения в практику обмена педагогическим опытом мировых школ, в частности, Китая и Украины. Отдельно выделен процесс обучения студентов средствами хорового искусства с целью развития вокально-хорового слуха, совершенствования методов дирижерско-хоровой работы над интонацией, звукообразования,

дикцией и т.д., а также выявления особенностей творческого взаимодействия в системе "преподаватель – студент".

Ключевые слова: диалог культур, дирижерско-хоровое подготовка, будущие учителя музыки.

Chzhan Lu (China)

Postgraduate Student of Art Institute

National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

INTERACTION FORMS OF CONDUCTOR-CHORAL TRAINING OF FUTURE MUSIC TEACHERS UNDER DIALOGUE UKRAINIAN AND CHINESE CULTURES

This article is devoted to the actual problem of modern art education – entry national pedagogy ideas in foreign educational space, including the training of musicians in China. The author of the article underlined that the dialogue between the Ukrainian and Chinese cultures is very important from the perspective of interaction between educational achievements of the two countries. Provided scientific justification of methodological principles of conducting and choral prepare students to work in secondary schools considering implementing in practice the exchange of teaching experience international schools, including China and Ukraine. The author highlights the learning process of students by means of choral art to develop vocal and choral hearing, improving methods of conducting and choral work on intonation, sound production, diction, etc., as well as identifying characteristics of creative interaction in the system "teacher - student".

Keywords: *dialogue of cultures, conducting and choral training, future music teachers.*

УДК 78:008(=161.2.):37:39

Хоружа О.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та історії музики
НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ*

ЕТНОПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто процес розвитку національної музичної культури в Україні відповідно до етапів історичного розвитку. Проаналізовано взаємовплив національної музичної культури і української народної педагогіки у процесі становлення українського виховного ідеалу та окреслення змісту концепції українського національного виховання.

Ключові слова: *національна музична культура, народна педагогіка, автохтонізм, концепція українського національного виховання.*

© Хоружа О., 2016

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах входження України в європейський інформаційно-культурний простір проблема звернення до витоків національної культури загалом і музичної культури як її важливого сегменту зокрема набуває пріоритетного значення. Потужний художньо-ціннісний потенціал української музичної культури, засвідчений багатьма корифеями світової наукової думки – філософами, мистецтвознавцями, педагогами, – дозволяє визначити національну музичну культуру України в якості невід'ємної складової союзу об'єднаних національних культур європейських народів. Саме тому *актуальність* проблематики становлення та розвитку української національної музичної культури, її джерел, художньо-естетичних цінностей, педагогічного потенціалу тощо невинно зростає.

В Законі України «Про вищу освіту», зокрема у статті 26, зазначається про необхідність збереження та примноження культурних і наукових цінностей і досягнень суспільства, про підвищення освітнього та культурного рівня громадян, про міжнародну діяльність у галузі освіти, науки, мистецтва та культури [2]. Державна національна програма «Україна XXI століття» передбачає формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації, відтворення трансляції культури і духовності в усій різноманітності вітчизняних і світових зразків, підготовку нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професійного та культурного рівня, невіддільність освіти від національного ґрунту, її органічне поєднання з національною історією та народними традиціями, збереження та збагачення культури українського народу, прилучення до літератури, музики, образотворчого мистецтва, надбань народної творчості, здобутків української та світової культури [1].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Розгляд сутності та змісту національної музичної культури було здійснено Л. Куненко, О. Отич, Г. Падалкою, Г. Побережною та ін. Проблематика культури в етнопедагогічному аспекті була досліджена С. Єлкановим, Л. Северіною, В. Ніколаєвим, М. Харитоновим та ін. Дослідники створили визначення «етнопедагогічна культура». Зокрема, В. Ніколаєв під час дослідження цієї категорії зазначав, що етнопедагогічна культура є соціально-педагогічним феноменом, який характеризує міру освоєння традиційної педагогічної культури народу, відповідає за розуміння виховної сутності її цінностей, їх адекватного використання в сучасній практиці навчання і виховання [6].

Формування цілей статті (постановка завдання). Фундаментальні позиції, обґрунтовані в нормативно-правових актах нашої Держави, вимагають від вітчизняних науковців провадження культурологічних

досліджень з позицій національної аксіології, представленої у фольклорних, історичних першоджерелах.

З огляду на вищезазначене, **метою** нашого дослідження є аналіз послідовного становлення та розвитку національної музичної культури України відповідно до поетапного історичного розвитку українського народу у контексті його етнічної педагогіки, спрямованої на відродження духовності, збереження національної ідентичності в царинах музичної культури, музично-педагогічної освіти та науки, що є запорукою успішного розвитку суспільства і Держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи розгляд джерел української національної музичної культури, варто зазначити, що її становлення та розвиток як результату специфічної діяльності відбувалось одночасно з поступовим розвитком українського етносу. Упродовж тисячоліть музична культура нашого народу складалася історично, поступово удосконалюючись разом із розвитком суспільних відносин, прогресом у сфері способів виробництва. Вона є нерозривно пов'язаною з історичною долею нашої держави, саме тому доцільно розглядати її розвиток в історичному аспекті.

Розвиток української національної музичної культури доцільно розглядати, виходячи з позицій автохтонного розвитку українського етносу. Автохтонність розвитку передбачає «... органічний, спадкоємний зв'язок із найдавнішими мешканцями своєї землі, незважаючи на різні міграції, злиття чи змішування племен» [5]. Закономірно, що початок формування протоукраїнської музичної культури співпадає із початком розвитку протоукраїнського етносу і сягає як мінімум п'ятого тисячоліття до нашої ери, коли бере початок Трипільська доба (V-III тис. до н.е.), хоча музична культура прадавніх українців Дотрипільської доби вже мала могутній виховний потенціал.

Високохудожні фольклорні зразки архаїчної української музичної культури – провідні засоби української музичної етнопедагогіки, коріння яких сягає глибин Дотрипільської доби («Щедрик» – проста серіація: засвідчує відсутність сурядності в мовленні цього періоду), та Трипільської доби («Подольночка» – двочастинна інтонаційна будова наспіву: спершу серія інтонацій з недовершеним кадансом, остання ж завершується низьким кадансом, що засвідчує наявність складносурядного речення в мовленні), мають властивість передавати значущий зміст у найдоступнішій лаконічній формі.

Скіфо-сарматська доба (VII ст. до н.е. – III ст. н. е.) розвитку українського етносу демонструє могутню культуру – феномен світової культури, що вражає вмінням привносити красу в повсякденне життя, роблячи побутові предмети користування – знаряддя праці, зброю, кінську зброю, музичні інструменти – неперевершеними витворами мистецтва, про що говорять артефакти, знайдені в Київській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Херсонській областях тощо.

Високий рівень розвитку музичної культури засвідчують артефакти, віднайдені у розкопі скіфського кургану під містом Керч, де на золотому посуді, горитах зображені барельєфи музикантів, що грають на музичних інструментах, подібних до лютні, грецької кифари тощо.

Слов'янська доба (I тис. н. е.) формує перші навчально-виховні інституції – гурти, громади, окремі гурти для молоді, де відбувалось виховання молодих людей у відповідності до віку та статі і здійснювалась підготовка до виконання певних функцій у суспільстві. Розвиток музичної культури ознаменовано укріпленням традиції гуртування молоді у парубоцькі та дівочі музичні колективи для спільного проведення дозвілля, забезпечення музичної обрядовості та корисних справ. Ця традиція, існує на протязі віків і до сьогоднішнього дня.

За часів Київської Русі (від VII ст. н. е.) розвиток музичної культури сягнув такого рівня, що дозволив закласти основи українського музичного виховання і освіти, які існують у формах домашнього виховання, початкових шкіл, навчальних закладів, що функціонують при монастирях. У цей період розвиток музичної культури й педагогічної думки відбувається рівномірно.

Християнство висуває на перший план у початкових школах, а також у навчальних закладах, які існують при монастирях, систематизацію багатовікового навчально-виховного досвіду народу, привносячи також християнські цінності. Показовим є педагогічний твір Володимира Мономаха «Поучение», де автор досить часто звертається до цитат з Біблії, а також постійно посилається на народну мудрість та мораль [4]. Народна педагогіка доби Київської Русі з великою повагою ставиться до християнської добротності та освіченості, проголошуючи, що «Учення світ, а невчення – тьма». Цей період розвитку народної педагогічної думки визначається активним формуванням педагогічної термінології, зафіксованої у писемних пам'ятках. До таких термінів відносяться: пестувати, пестунка, пестун, виховання (від «ховати»), учитися (від «ся учити»), навчатись (від «навикати»), урок (в значенні трудового завдання) та ін.

Музична культура доби Київської Русі, суспільний лад якої визначають як військову демократію, в основному, представлена музичними епічними жанрами, що представляють певний виховний ідеал, характерний для тих часів. Це військовий діяч, мужній захисник Вітчизни, а також трудівник, що працює на землі, вирощуючи хліб. Тут простежується певна наступність від часів Трипільської, Скіфо-Сарматської та Слов'янської доби. Отже, можна констатувати, що саме за часів Київської Русі склалися традиції української народної педагогіки, в тому числі музичної, окреслилися її мета, педагогічний ідеал, зміст навчання і виховання, а також основні засоби досягнення педагогічного ідеалу. Дуже важливим фактором виховання народна педагогіка визначає батьків, сім'ю. Закладаються також основні принципи народної

педагогіки, серед яких чинне місце посідає природовідповідність. Відбувається формування народно-педагогічної термінології, яка потім стає основою вітчизняної педагогічної термінології.

Велична доба Українського Ренесансу, яка також носить назву Козацької доби, у сфері музичної культури була ознаменована розквітом громадського та культурно-освітнього життя, що відбилось на активізації народного музичного мистецтва, бурхливого розвитку різних родів і жанрів музичного фольклору, народного театру, дійства якого супроводжувались виконанням музичних фольклорних зразків. Виникло й розквітло таке унікальне явище музичної культури України, як кобзарство.

Відбулось утвердження системи національного виховання в Україні, в тому числі й музичного. Подальший розвиток етнопедагогічних традицій відбувся в козацьких січових школах, які займали своє гідне місце серед численних закладів освіти того часу і створили самобутню демократичну навчально-виховну систему, яка носить назву козацької педагогіки, в якій музичний сегмент посідав важливе місце. Козацька педагогіка, ґрунтуючись на ідеях національної свободи і гідності, почутті господаря своєї землі, виховувала підростаюче покоління в традиціях демократії та справедливості шляхом наслідування учнівськими колективами козацького самоврядування.

Велика увага приділялась не тільки розумовому навантаженню, а й фізичному та музичному вихованню. Ця навчально-виховна система передбачала навчання грамоти, музики й співу, поводження в громадському середовищі, знання національних звичаїв та обрядів, військової справи, а також фізичне загартування молоді. Козацька педагогіка, зміцнивши національну самосвідомість, прийняла активну участь у формуванні ментальності українського народу і створила принципово нові загальнонаціональні виховні ідеали. Таким ідеалом на довгі часи стає запорізький козак – втілення лицарської честі, патріотизму і незалежності Вітчизни. В цьому виховному ідеалі відбилосся вічне народне прагнення до волі, національної гідності, також до гармонійного поєднання високих моральних якостей із фізичною вправністю.

Роль і значення національної музичної культури для українського суспільства після 1654 невідмінно зростає. Адже в результаті Переяславської угоди 1654 року Україна стала поступово втрачати свою незалежність, що безумовно відбилось на системі виховання: українцям була нав'язана чужа, з багатьма вадами система, в Східній Україні заборонялась українська пісня й українська мова як мова викладання, спотворювалась історична наука тощо. Саме в цій ситуації зростає роль національної музичної культури, зокрема, музичного фольклору як провідного засобу української народної педагогіки. Застосування українського музичного фольклору допомогло частково зберегти українську систему виховання, особливо в родинному вихованні, а також у громадсько-побутовій сфері.

У період, коли Україна перебувала в складі Російської імперії, відбувалася заборона національної української культури і одночасно української народної педагогіки в навчальних закладах, хоча окремі її елементи частково застосовувались провідними педагогами, незважаючи на вказівки імперських владних структур. Видатний філософ Григорій Сковорода відіграв велику роль у розвитку традицій української етнопедагогіки. Він засуджував чужеродну систему виховання, прийняту в багатьох забезпечених родинах, яка відірвана була від пізнання реального життя, ігнорувала природу дитини, забуваючи про національні традиції. «Якщо ти українець, будь ним. Якщо ти поляк, то будь поляком. Ти німець? Будь німцем. Ти француз? Будь французом. Татарин? Будь татариним. Все добре на своєму місці і своєю мірою, і все прекрасне, що чисте, природне, тобто непідробне» [3, С. 70].

Використання національної музичної культури, причому не тільки різних жанрів народного музичного мистецтва, але професійної музики – духовної (кондаків, тропарів, гімнів, канонів тощо), світської, зокрема кантів, широко використовувалося в Україні в прогресивних педагогічних закладах європейсько-демократичного устрою. Як найяскравіший приклад можна привести діяльність Києво-Могилянської Академії, яка на протязі майже двохсот років виконувала роль не тільки освітнього, а й духовного центру, чим живила національну свідомість і формувала національну духовність українського народу.

Взаємопроникнення національної музичної культури й народної педагогіки красномовно засвідчує наступна традиція: слухачі Києво-Могилянської Академії під час свят формували фольклорно-звичаєві структури і ходили із „славленням”, традиційно співаючи інсценізовані канти та пісні, іноді перевтілюючись в образи персонажів ритуального дійства. Ці масові обряди колективного виконавства активно впливали на формування музично-співацької культури всього Південно-Західного краю, а виконувані канти лягли в основу багатьох народних пісень.

Потужний сплеск у розвитку музичної культури XIX століття був спричинений творчістю блискучої плеяди українських композиторів, які створили національну композиторську школу світового рівня, до якої належать А. Вахнянін, М. Вербицький, С. Гулак-Артемівський, М. Калачевський, М. Лисенко, О. Ніжанківський, П. Ніщинський та ін., що творили у тісній співпраці із геніальними представниками національного літературного середовища Т. Шевченком, Л. Українкою, І. Франком та ін. Результатом означеної співпраці стали шедеври української музичної культури, що змогли донести безцінне багатівкове духовне надбання нашого народу, в якому знайшли свої відображення і його педагогічні погляди.

Тісний зв'язок національної музичної культури із педагогікою українського народу обумовив змістове наповнення концепції українського

національного виховання, узагальнене вже у ХХ столітті К. Ушинським. Зміст означеної концепції базується на твердженнях про те, що кожний цивілізований народ на протязі віків напрацював власну систему виховання і навчання, яка базується на національній культурі, що повністю відповідає інтересам національного розвитку. Така система бере за основу формування певного виховного ідеалу, притаманного кожній країні. Дослідник зробив висновок щодо існування в народі «природної схильності», загальної для представників одного етносу, яку він назвав «народністю». Саме на народність, як стверджує К. Ушинський, повинен спиратись педагогіка, що має корелювати із особливостями національного характеру [7].

Висновки. З огляду на вищезазначене, етнопедагогічний аспект дослідження розвитку національної музичної культури в Україні дозволяє констатувати, що взаємопроникнення означеної музичної культури й народної педагогіки обумовили формування українською національного виховного ідеалу, що відбувалось в результаті історичного розвитку українського етносу. Результатом формування українською національного виховного ідеалу стало визначення зміст концепції українського національного виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») [Електронний ресурс] / Закони України : інформаційно-правовий портал. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_5x/pg_irwjos.htm. – Загл. с екрана.
2. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01. 07. 2014 [Електронний ресурс] // Вища освіта : інформаційно-аналітичний портал про вищу освіту в Україні та за кордоном [сайт]. – Режим доступу : <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>. – Назва з екрану.
3. Кузь В. Основи національного виховання / В. Кузь, Ю. Руденко, З. Сергійчук. – Умань, 1993. – 276 с.
4. Літопис Руський. – К.: Просвіта, 1989. – 462 с.
5. Лозко Г. Українське народознавство / Г. Лозко. – К. : Зодіак-ЕКО, 1995. – 370 с.
6. Николаев В. А. Теория и методика формирования этнопедагогической культуры учителя: дисс... доктора пед. наук; 13.00.01 / В. А. Николаев. – М., 1998. – 409 с.
7. Ушинский К.Д. Проблемы педагогики / К. Д. Ушинский. – М. : Изд-во УРАО, 2002. – 592 с.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2016.

Хоружая Е.

кандидат педагогических наук, доцент кафедры фортепианного исполнительства и художественной культуры

НПУ имени М. П. Драгоманова, г. Киев

ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ УКРАИНЫ

В статье рассмотрен процесс развития национальной музыкальной культуры в Украине в соответствии с этапами исторического развития. Проанализированы взаимовлияние национальной музыкальной культуры и украинской народной педагогики в процессе становления украинского воспитательного идеала и определения содержания концепции украинского национального воспитания.

Ключевые слова: *национальная музыкальная культура, народная педагогика, автохтонизм, концепция украинского национального воспитания.*

Khoruzha O.

Ph.D., associate professor of National Pedagogical Dragomanov University

ETHNOPEDEAGOGICAL ASPECT OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF UKRAINIAN NATIONAL MUSICAL CULTURE

The article discusses the process of development of national musical culture in Ukraine according to the stages of historical development. Mutual influence of national musical culture and Ukrainian folk pedagogy in the process of formation of Ukrainian educational ideal and outlining of the concept content of Ukrainian national education was analyzed.

Keywords: *national musical culture, folk pedagogy, autochtonism, the concept of Ukrainian national education.*

УДК 37.015.31:796.85(477)

Коваль А.

аспірант кафедри педагогіки вищої школи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ДАВНЬОУКРАЇНСЬКІ ТА СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ БОЙОВІ МИСТЕЦТВА

В статті підіймається проблема історії виникнення, становлення і розвитку як давньоукраїнських, так і нових видів національних єдиноборств. Вивчаються народні традиції фізичного виховання. Автор досліджує психодуховну основу українського козацького феномена, робить опис обрядів, звичаїв, методик фізичної та бойової підготовки молодих козаків.

© Коваль А., 2016

У статті досліджується зв'язок між патріотизмом і фізичним вихованням на основі козачих давньоукраїнських і сучасних українських бойових мистецтв.

Ключові слова. *Історія, традиції, система, виховання, Запорізька Січ, характерники, єдиноборства, Спас, бойовий гопак, хортинг, патріотизм.*

Постановка проблеми. Спорт – є і залишається невід'ємною частиною здорового способу життя. З метою його популяризації здійснюється чітка, цілеспрямована державна політика, що визначає фізичну культуру і спорт не тільки як пріоритетний напрямок гуманітарної політики держави, але й як важливий чинник всебічного розвитку особистості, досягнення нею фізичної та духовної досконалості, формування патріотичних почуттів людини [13]. Існуюча Концепція загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012-2016 роки визначає, що «спосіб життя населення України та стан сфери фізичної культури і спорту створюють загрозу та є суттєвим викликом для української держави на сучасному етапі її розвитку» [12]. Саме тому питання використання у виховній роботі досвіду, знань, звичаїв, військово-патріотичних традицій козацтва сьогодні в центрі уваги науковців і практичних працівників.

Аналіз останніх публікацій. Вивчення праць дослідників історії Запорізької Січі Ю. Мельничука [6], В. Андрущенка [1], Д. Яворницького [15] та інших переконує, що в системі психофізичної підготовки українських козаків значну роль відігравали бойові мистецтва. Це пов'язано з тим, що козаки постійно були в суворих умовах бойових дій, у тривалих військових походах, часто перебували в екстремальних ситуаціях прямованих на виживання, — це в свою чергу вимагало напруги фізичних і психічних сил, дотримання жорсткої дисципліни під час бойової підготовки молоді, формування у неї готовності захищати рідну землю від ворога. З цією метою в Запорізькій Січі була запроваджена спеціальна система фізичного і психофізичного загартування молоді.

Велике пізнавальне і виховне значення для молодих козаків мали козацькі єдиноборства. Ця система різноманітних бойових прийомів, рухів і лікувальних методик дійшла до нас у вигляді спеціальних бойових комплексів без зброї і зі зброєю, оздоровчих вправ на силу, спритність, швидкість, витривалість і гнучкість.

Українські бойові комплекси, вживані нині в методиці підготовки хортингістів, воїнів, що наслідують бойову систему «Спас» втілюють в собі численні практичні комбінації прийомів, специфічні фізичні вправи і психофізичні прийоми козаків, особливо козаків-характерників, котрі були справжніми майстрами військової справи.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у висвітленні ролі давньоукраїнських бойових традицій у формуванні патріотизму.

Історіографія проблеми характерників не надто значна. Згадки про козаків з надзвичайними здібностями зустрічаються у Д. Яворницького [15] та Т. Каляндрука [5]. Знаходить певне висвітлення вказана тема у публікаціях сучасних дослідників В. Пилата [8] і Ю. Фігурного [14], де розглядаються традиції бойового мистецтва та культу воїнів-звірів у військовій культурі українців.

Як важливу подію, стосовно дослідження козаків-характерників слід виділити дві книги Т. Каляндрука «Таємниці бойових мистецтв України» [5] та «Загадки козацьких характерників» [4]. У першій публікації розроблено концепцію українських бойових мистецтв на основі військової культури та духовності, військового ремесла та навиків, які утверджувались в історії українського народу. В другій книзі Т. Каляндрук розкриває харизматичні риси українських бойових мистецтв, якими володіли козаки-характерники, і які вони застосовували в надзвичайно важких умовах. Він проводить дослідження явища характерництва в контексті психологічних та філософських вчень, вбачаючи тісний взаємозв'язок між мистецтвом ведення бою і духовністю, звичаями, світоглядом, релігією народу та його психологічними характеристиками.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літературних джерел переконує, що історія єдиноборств славетного козацтва повинна не тільки досліджуватися, аналізуватися, але й широко втілюватися в життя шляхом ознайомлення української молоді з традиціями, звичаями козацтва, занурення в середовище, наближене до часів козацтва (це можуть бути екскурсії, табори, спеціальні секції єдиноборств, в яких навчають бойовим козацьким мистецтвам).

Історія виникнення, становлення та розвитку нових видів національних єдиноборств в свою чергу позитивно впливає на розвиток теорії та методики національних видів спорту, сприяє пошуку ефективних форм залучення молоді до регулярних занять народними видами єдиноборств.

У Київській Русі фізичне виховання розвивалося та ґрунтувалося на засадах багатовікових народних традицій. Місцем, де можна було отримати спеціальну фізичну підготовку й загартувати дух, стала Запорізька Січ, в якій існувала певна система відбору і вишколу молодих людей для козацької служби. Досвідчені козаки, козацька старшина уважно, з відповідальністю перевіряла загартованість і витривалість. До тих, хто хотів бути козаком, висувалися вимоги: бути сильною, вольовою, вільною і мужньою людиною, володіти українською мовою, присягнути на вірність Україні, сповідати християнську віру. Є наукові відомості, що новобранців-козаків піддавали певним випробуванням [4, 6].

Козаки створили цілу систему, спрямовану на самопізнання і саморозвиток, своє тілесне, психофізичне і моральне вдосконалення, яка отримала назву «спас». Але про неї відомо не так багато, як і про цілий пласт культури наших предків, який дістав назву козацьке характерництво.

Вершиною бойових єдиноборств у козаків була система козацького характерництва. Характерництво утворилося і розвивалося внаслідок високих вимог українських козаків до своєї психічної і фізичної підготовки. На Запорізькій Січі школою характерництва був славнозвісний Пластунівський курінь, в якому вишколювали знаменитих козацьких розвідників-пластунів, вчили їх характерництву та унікальним бойовим мистецтвам «Спас» та «Бойовий Гопак», які дозволяли їм виживати та виходити переможцями з будь-яких ситуацій. Після переселення частини запорожців на Кубань більш детальне висвітлення діяльності пластунів сталося через те, що разом зі знищенням Січі була розвалена робота її розвідувальної організації [5].

Основним же завданням пластунів була розвідка і охорона кордонів Запорожжя від несподіваних нападів ворога. Пластуни постійно розвивали й удосконалювали свою надзвичайну потужну систему бойового мистецтва, яка дозволяла їм перемагати будь-яку кількість ворогів.

Найбільш відмінними їх рисами було військово мистецтво і побратимство, що було зумовлене самим способом життя пластуна, який часто мусив жити і боротися на чужій ворожій території з переважаючою силою ворога і надіятися міг лише на себе та лікоть товариша, який був поруч.

Історіографія проблеми характерників не надто значна. Центри характерництва в різний час існували на знаменитому Мигійському острові на річці Південний Буг, в Карпатах, на Поділлі в Медоборах, на Волині, Чернігівщині, Черкащині, а також на Запорозькій Січі [4].

Якщо звертатися до етимології, то необхідно звернути увагу на те, що в основі терміна «характерник» є слово «характер», що має значення «сукупність стійких психічних властивостей людини, її особистих рис, що проявляється в поведінці, діяльності». Вживається слово «характер» і в значенні «твердість, сила волі». Тому характерник – це воїн, який володіє своїм психічним станом, волею і завдяки цьому може впливати на волю інших людей. До речі, за часів Київської Русі слово «характер» вживалося і у значенні «посада», «сан». Звідси висновок, що характерник – це воїн, що за допомогою спеціальних тренувань оволодів своїм духом – «характером» і займає певний сан або посаду в козацькій ієрархії.

Можна також простежити етимологічний зв'язок слів «характерник» з іменем давньоарійського бога війни Хара. Атрибутом цього бога є тризуб – прадавній знак, котрий є символом України. Ототожнювали Хара і з

Ареєм – сонячним божеством воїнів, а назва острова Хортиця – це священний острів бога Хорса, який за часів Київської Русі був відомий як острів святого Юрія.

Також слід зауважити, що згідно трансцендентальних методик Сходу і Заходу саме хара, або центр живота, відповідає за внутрішні бажання, інстинкти. Отже, опанувавши хара, людина може опанувати свої інстинкти, емоції, як негативні, так і позитивні, підкоривши їх розуму і волі.

Корінь «хар» має і слово харциз – первісна назва козака, котрий порвав із січовим братством. Пізніше так називали гайдамаків, які діяли на території сучасної Донеччини [5].

Подібне і слово «харпак», що вживалось для позначення бідної людини, котра немає нічого окрім душі. Звідси ж походить і слово «характер», як здатність людини керувати своїм нутром.

Цікавий варіант походження терміну «характерник» подає засновник системи «Спас» на Півдні України – А. Скульський, який вважає характерником людину, яка досконало володіє спасом. «Спас – це і є той самий хорт, що береже кошару, він може знаходитись тільки на нічийній смузі». В цьому поясненні простежується важливий момент народного розуміння терміну: хорт – Хортиця – характерник.

Можна сміливо стверджувати, що характерність – це вірність своєму «я», велика моральна сила, що робить із людей героїв.

В давніх історичних джерелах під характерниками мали на увазі воїнів, наділених надзвичайними і навіть надприродними можливостями, Але насправді під цим словом криється набагато глибший зміст. Характерниками називали людей з властивостями відьмаків, чародіїв, пророків, знахарів.

Характерництву навчали з дитинства, терміни встановлювались індивідуально для кожного, в залежності від потенціалу та вмінь учня. Після закінчення навчання був ритуал посвячення і важке випробування, яке фактично доводило майбутніх характерників до межі життя і смерті. Свою надзвичайну силу та енергію казаки-характерники застосовували лише з потреби: у боротьбі з ворогом, під час стихійного лиха. Відмінна психофізична підготовка, розвинена духовна сфера допомагали казакам-характерникам залякувати ворога навіюванням йому інформації про свою надзвичайну силу і непереможність.

В літературних джерелах є інформація і про те, що казаки-характерники спеціальними вправами досягали неймовірного ефекту, коли больові удари противника не відчуваються. Такі казаки уміли миттєво концентрувати внутрішню енергію в тій частині свого тіла, куди прямував удар нападаючого. Подібні явища властиві і відомим сучасним майстрам

східних систем боротьби – кунгфу і карате. Подібними психофізичними якостями володіють і деякі відомі сучасні борці, боксери і важкоатлети. Ці дивні факти визнає і сучасна психологічна і спортивна наука, хоча переконливе їх пояснення і обґрунтування належить глибоко досліджувати вченими в майбутньому.

Як бачимо, в Запорізькій Січі козацьке характерничество було вершиною бойових мистецтв. Воно утворилося і розвивалося внаслідок високих вимог українських козаків до своєї психічної і фізичної підготовки. Їх уміння, всебічна психофізична підготовленість і морально-вольова вихованість високо цінувалися як серед козацької старшини, так і серед рядових козаків, про що свідчать історичні джерела [1, 10].

В даний час, коли йде відродження національної фізичної культури і спорту, особливо актуально показувати сучасній молоді позитивний досвід наших предків, їх прагнення регулярно займатися фізичною підготовкою, вести здоровий спосіб життя, всесторонньо розвивати свої природні якості і надзвичайні психофізичні здібності.

В наш час ще залишився слід від характерників. Їх бойові мистецтва, таємниці та звичаї втілились в українських бойових танцях, на кшталт, гопака, який вважається синтезом фізичної та духовної, себто психологічної підготовки воїна. До речі, вважається, що характерники, готуючи козаків до бою, дуже багато уваги приділяли саме психологічним аспектам.

Говорячи про українські методики ведення бою, варто відмітити дві системи, які виховують воїнів на основі традиційних українських знань – це бойовий гопак і спас.

Бойовий гопак був заснований Володимиром Пилатом, як офіційне мистецтво бою на початку 90-х років [8].

Першими вчителями Володимира були його батько, який досконало володів боротьбою, і дід, який був особистим охоронцем австрійського єпископа Франца Йосифа II, вибраний один із сотні, а також вчителі Східних бойових мистецтв. Перш ніж почати роботу над відродженням Бойового Гопака В.С.Пилат впродовж сімнадцяти років вивчав кіокушин карате, з них вісім років був сенсеєм. Паралельно він вивчав такі стилі, як годзю-рю, соне, шотокан карате, кік-боксинг, джиу-джитсу, айкідо.

Роботу по відродженню Бойового Гопака В. Пилат розпочав у 1985 році. В цьому ж році ним була започаткована експериментальна школа по дослідженню Гопака, як бойового мистецтва. Від самого початку народження Бойового Гопака вже було видно, що є велике зацікавлення молоді до відродженого козацького лицарського мистецтва. У 1989 році у Львові В. Пилат провів перший на території СРСР з'їзд козаків. З 1990 року розвиток Бойового Гопака відбувався під егідою фольклорно-спортивної асоціації «Галицька Січ», яку створив і очолив В. С. Пилат.

ФСА «Галицька Січ» стала першою організацією, яка офіційно розпочала поширення Бойового Гопака в Україні, тоді ще УРСР. «Галицька Січ» також вперше в Україні об'єднала спорт і культуру нашого народу, як в дослідницькій, так і в навчально-просвітницькій роботі.

Збори, табори і семінари з бойового гопака проводяться по всій Україні: в Карпатах, на Дніпрі. В програму таборів і семінарів обов'язково входять заняття з Бойового Гопака, акробатики, туризму та вміння виживати в екстремальних умовах, кінні та водні види спорту, теоретичні заняття з історії і культури України, театрального мистецтва. Учні навчаються загартувувати своє тіло водою, повітрям, сонцем, правильно користуватися дарами природи, вивчають травознавство та народну медицину.

Отже, за основу було взято всім відомий танок. В системі битви існують як стандартні, загальновідомі рухи, так і менш поширені способи захисту від супротивника.

Як і більшість східних мистецтв, бойовий гопак спирається на традиційні рухи воїнів під час сутички. В процесі навчання не залишається поза увагою питання виховання духу та сили воїна. Воно здійснювалося за допомогою спеціальної системи, так би мовити, національної йоги, під загальною назвою спас, за допомогою якої можна впливати на психіку та фізичний стан людини, розвивати надзвичайні здібності.

У системі бойового мистецтва «Спас» саме поняття здоров'я розглядається в таких аспектах:

- фізичне здоров'я – здоров'я фізичного тіла;
- функціональне здоров'я – гармонійна, злагоджена робота функціональних систем організму;
- психічне здоров'я – стійка, адекватна психіка людини;
- енергетичне здоров'я – стійке і повноцінне забезпечення людини видами енергій, необхідних для повноцінної життєдіяльності організму;
- духовне здоров'я – повноцінне духовне життя, правильне відношення до духовності;
- соціальне здоров'я – активна суспільна позиція, уміння приносити користь суспільству;
- репродуктивне здоров'я – здібність до відтворення здорового потомства, збереження свого роду.

Отже, Спас являє собою вдосконалене мистецтво ведення бою, створене на засадах вчення воїнів-характерників, що склали одну з найважливіших частин козацького суспільства. Представлені бійці мали не просто досвід ведення боротьби, а й користувалися глибокими знаннями у галузі медицини. Крім цього, за згадками деяких істориків, характерники могли зникати та з'являтися, коли заманеться, переміщувались за секунду

в потрібне місце та мали надприродні здібності. Та в наш час, на жаль, від них залишилося лише бойове мистецтво [3, 9].

Із створенням України як незалежної держави гостро постала проблема сучасного відродження національних видів спорту. У 2008 році український рукопаш «Спас» був визнаний тимчасово, а в 2010 році офіційним видом спорту в Україні. І тепер молоді козаки мають можливість отримувати державні спортивні звання з національного виду спорту, аж до звання «Майстер спорту України».

Завдяки українському рукопашу «Спас» Україну визнали в світі єдиноборств. У 2012 році в Запоріжжі було проведено перший Чемпіонат Європи з цього бойового мистецтва, в якому взяли участь п'ять країн: Україна, Росія, Білорусь, Азербайджан, Грузія. Було прийнято рішення про створення Міжнародної федерації «Спас».

Патріотичне виховання молоді є важливим напрямом діяльності цієї федерації. Найважливішим тут є військово-патріотичне виховання молоді. Було створено систему учбово-тренувальних таборів, де козацька молодь на практиці має змогу вивчати основи козачої військової підготовки. У програму входять: основи Православ'я, козачі традиції, збройова справа, наука виживання в екстремальних умовах, основи розвідувальної справи, володіння традиційною козацькою й сучасною холодною зброєю, метання предметів, рукопашний бій «Спас», кінна підготовка, туристична підготовка, альпіністська підготовка, основи козацької медицини, перша медична допомога, вчення козацьким танцям і пісням і деякі інші спеціальні дисципліни [11].

Отже, сама система козачого військово-патріотичного виховання будується на гармонійному з'єднанні багатовікових козачих військових традицій і досягнень сучасної військової науки. Такий симбіоз дає позитивний результат, оскільки з'єднуються з одного боку чітка військова наука і психологія вільної, високодуховної людини, яка готова захищати Батьківщину і український народ.

У період між походами на Січі лікувалися травами за народними методами загоєння ран, використовували методики оздоровчих фізичних навантажень для одужання і з профілактичною метою, засоби оздоровчого дихання та виконання фізичних вправ для підтримки належного стану здоров'я, проводилися змагання з майстерності самозахисту. Система підготовки, виховання характеру в жорстоких рукопашних двобоях, у яких перевага надавалася техніці самооборони, удосконаленню майстерності та надбанню змагального духу запорозьких козаків, були покладені в основу національного виду спорту хортинг, який є одним із найстаріших видів бойових мистецтв на теренах нашої країні, хоча найбільшого розвитку та визнання він отримав лише в незалежній Україні [7].

Термін «хортинг» пішов від назви відомого у світі славетного острова Хортиця, де була розташована Запорізька Січ. Саме острів Хортиця став тим оплотом воїнів, де вдосконалювалося бойове мистецтво українського народу з метою захисту рідного краю.

Сучасний український хортинг – універсальна система змішаного єдиноборства, яка втілила у собі найбільш ефективні та дієві прийоми спортивних і прикладних єдиноборств та бойових мистецтв. Виховна і філософська основа хортингу – здоровий спортивний дух людини та славні традиції козаків Запорозької Січі. Ідея відродження у сучасному хортингу оздоровчих, бойових, культурних військово-патріотичних традицій Запорозької Січі як комплексної системи самовдосконалення особистості, заснованої на фізичному, морально-етичному та духовному вихованні, пов'язана з відродженням давніх народних традицій усіх етнічних груп і народностей, які населяли острів Хортиця.

Традиції славетної української історії зумовили як назву національного виду спорту, так і його широкий арсенал технічних прийомів для застосування в системі бойового мистецтва хортингу. Турніри між найсильнішими воїнами, представниками козацьких куренів, та рукопашні сутички проводилися практично постійно і з різних приводів: для визначення керівників куренів і сотень, на гуляннях і святах, з метою помирити посварених козаків або навіть групи козаків. Традиційні двобої у живому колі козаків, які отримали влучну назву «хорти», проводилися не тільки на центральному майдані Січі, а й у будь-якому іншому місці і під час походів, і під час відпочинку, для того щоб підтримувати бойові навички на випадок смертельних сутичок із ворогом.

Тож ідея виникнення хортингу, як комплексної системи самовдосконалення особистості, пов'язана з відродженням давніх народних традицій, що передавалися від покоління до покоління [2].

Українська сучасна дитячо-юнацька оздоровча система «хортинг» за короткий час існування набула популярності не лише серед дітей і молоді, а й широкого загалу, отримала державну підтримку, реформувавшись у національний вид спорту, який було засновано в Україні у 2008 році.

Крім того, хортинг – не просто бойовий спорт, а й патріотичне, культурно-історичне виховання нашої молоді, агітація за здоровий спосіб життя. Хортинг – це не лише боротьба на хортові (татамі в хортингу називають «хорт»), це ще й духовно-розумовий розвиток людини. Цьому критерію слід приділяти досить багато уваги, адже саме від того, як сьогодні вчитимуть наших дітей (патріотизму, моральним цінностям), залежить те, яку націю ми отримаємо завтра [7].

Отже, поєднання культу фізичної досконалості, високої моралі та духовності створило справжніх лицарів, еліту й гордість українського

народу. Його фізична культура, розвиваючись на власній національній основі, не мала замкнутого й обмеженого характеру. Водночас, убираючи в себе найкращі зразки європейської культури, фізична культура українців за своїм соціальним значенням та спрямованістю ґрунтувалася передусім на звичаях і традиціях свого народу.

Вкрай важливо сьогодні відродити в Україні таке поняття, як бойова культура українського народу, до складу якого входить відродження військових козацьких обрядів, свят, охорона національних святинь, популяризація військової культури за допомогою показових виступів, спектаклів, баталій, відродження козацьких ігор, бойових пісень і танців. І найголовніше – формування у молодій людини внутрішнього духовного стрижня воїна-козака на основі Православної християнської віри і козацьких традицій.

Дійсно, ключ до здоров'я нації лежить через її здоровий спосіб життя, якому, без сумніву, сприяє спорт і бойові мистецтва. Ну а якщо такі мистецтва ще й українські, то в майбутньому окрім здорової нації, ми отримаємо ще і суспільство патріотів, яким і належить будувати подальше життя в нашій країні.

Висновки. Роблячи висновки з вищесказаного, можна стверджувати, що сучасна держава Україна потребує повноцінної системи козачої педагогіки, заснованої на Православній вірі і здорових козацьких традиціях. На мою думку, лише спираючись на традиції, перевірені практикою і часом, можна створити стабільний, міцний фундамент національної педагогіки.

Аналізуючи вищевикладене, можемо стверджувати: сьогодні перед нами постає важливе завдання – поповнити, збагатити наш духовний арсенал традиціями, про які наше суспільство забуло, але які є невичерпним джерелом виховання патріотизму і бойового духу молоді. Це традиції козацької армії, які містять в собі величезний бойовий досвід, просочений кров'ю поколінь захисників нашої Батьківщини.

Цей досвід необхідно не лише згадати, відродити, але й узяти на озброєння, широко і активно використовувати в навчально-виховному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко, В. Л. Запорізька Січ як український феномен / В. Андрущенко, В. Федотов. – К. : Заповіт, 1995. – 173 с.
2. Еременко Е. А. Тренінг в хортинге: учебно-методическое пособие / Е. А. Еременко. – К.: Паливода А.В. – 2009. – 227 с.
3. Жаров Виктор. «Спас» - это то, что спасает тебя в бою: [боевое искусство казаков на Запорожье] // Запорізька Січ (Перекур). – 2008. – 22 мая (№96-98). – С. 6.
4. Каляндрок Т. Загадки козацьких характерників: монографія / ред. В. Ідзьо. – Львів: ЛА «Піраміда», 2007. – 288 с.

5. Каляндрук Т. Таємниці бойових мистецтв України / Тарас Каляндрук. – Львів: ЛА «Піраміда», 2007. – 304 с.
6. Мельничук Ю. Л. Основи козацько-лицарського виховання / Юрій Мельничук. – К.: Золоті ворота, 2012. – 298 с.
7. Офіційний сайт Української Національної Федерації Хортингу. Федерація твоєї Батьківщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.horting.org.ua>.
8. Пілат В. Бойовий Гопак / Володимир Пілат. – Львів: Галицька Січ, 1994. – 288 с.
9. Поляков Г. М. Досвід козацько-лицарського виховання Дніпропетровської регіональної школи національного бойового мистецтва «Спас-Штурм» // Проблеми і перспективи розвитку козацтва в сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. м. Запоріжжя 21-22 жовтня 2005 р. – Запоріжжя, 2006. – С. 118 -122. – Бібліогр.: с. 122.
10. Приступа Є. Н. Традиції фізичної культури / Є. Н. Приступа. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 135-138.
11. Припула О. Л. Спас - звичай козацьких родів / О.Л. Припула, О.В. Корнієнко // Проблеми і перспективи розвитку козацтва в сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – м. Запоріжжя 21-22 жовтня 2005 р. – Запоріжжя, 2006. – С. 126-132.
12. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012-2016 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 року №828-р // Офіційний вісник України. – 2011. – № 69. – С. 63. – Ст. 2638. – код акту 58180/2011.
13. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24 грудня 1993 року №3808-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. №14. – Ст. 80
14. Фігурний Ю. Традиції воїнів-звірів в українській військовій культурі. – Режим доступу: <http://www.haidamaka.org.ua/0068.html>
15. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків / Дмитро Яворницький: У 3-х т. – К.: Наукова думка, 1990. – Т.1. – 592 с.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2016.

Коваль А.

*аспірант кафедри педагогіки вищої школи ГВУЗ «Донбасский
государственный педагогический университет»*

ДРЕВНЕУКРАИНСКИЕ И СОВРЕМЕННЫЕ УКРАИНСКИЕ БОЕВЫЕ ИСКУССТВА

В статье поднимаются вопросы истории возникновения, становления и развития как древнеукраинских, так и новых видов национальных единоборств. Автор исследует психодуховную основу украинского казацкого феномена, подает описание обрядов, обычаев, методик физической и боевой подготовки молодых казаков, поднимает вопрос возникновения характерности, проводит описание основных элементов психофизической подготовки казаков-характерников. Автор дает описание национального вида спорта «хортинг», как универсальной системы смешанного единоборства, которая направлена на физическое и психическое самоусовершенствование личности. В статье исследуется

связь между патриотизмом и физическим воспитанием на основе казачьих древнеукраинских и современных украинских боевых искусств.

Ключевые слова. *История, традиции, система, воспитание, Запорожская Сечь, характеристики, единоборства, Спас, боевой гопак, хортинг, патриотизм.*

Koval A.

*candidate of the Pedagogy department of higher school
State Higher Educational Establishment "Donbassky state pedagogic
university"*

OLD UKRAINIAN AND MODERN UKRAINIAN MARTIAL ARTS

The paper raises questions about the history of the formation and development as the ancient Ukrainian and new kinds of national single combats. The author examines the psycho-spiritual basis of Ukrainian Cossack phenomenon, gives a description of rites, customs, methods of physical and combat training of young Cossacks, raises the question of emergence of the Kharakternychestvo, conducts description of the main elements of the psychophysical training of Cossacks, who were named "Kharakternyky". The author gives a description of the national sport "Horting" as a universal system of mixed single combats, which is aimed at the physical and mental self-improvement of the individual. The paper investigates the relationship between patriotism and physical education on the basis of Old Ukrainian Cossack and Ukrainian contemporary single combats.

Keywords: *History, traditions, system, training, Zaporyzhska Sich, Kharakternyky, Arts, Spas, combat hopak, Horting, patriotism.*

УДК 37(09)

Дьоміна В.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи
ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет"*

Діброва В.

*студент 4 курсу факультету фізичного виховання, ДВНЗ "Донбаський
державний педагогічний університет"*

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДИХ ДІВЧАТ У ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛІНСЬКОГО

У світлі сучасного стану духовного відновлення України, в умовах повернення до національних і загальнолюдських ідеалів, у центрі уваги педагогічної науки перебуває питання відродження інституту сім'ї, формування світоглядних позицій молодого покоління щодо подружнього життя.

© Дьоміна В., Діброва В., 2016

У запропонованій статті автором доводиться актуальність педагогічних порад видатного вченого щодо формування у дівчат відповідальності, чуйності, вірності та розуміння власного призначення, підготовка їх до ролі дружини та матері. Визначено значення педагога та родини у сучасному процесі формування моральних переконань майбутніх жінок.

Ключові слова: батьки, відповідальність, виховання, лист, материнство, моральність, сім'я, школа.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Сучасні процеси реформування педагогічної галузі спрямовані на консолідацію суспільства навколо проблеми морального виховання молодого покоління. Саме тому не втрачає своєї актуальності ґрунтовне вивчення педагогічного досвіду видатного вченого В.О. Сухомлинського, оскільки на сторінках його епістолярної спадщини висвітлюється такі важливі питання, як: необхідність морального виховання молоді, формування відповідальності, розуміння кохання як мудрої вічної людської краси. Проблема формування моральності молодого покоління дівчат найширше представлена у педагогічно-епістолярному творі видатного педагога “Лист до дочки”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців і педагогів досліджують листи В.О. Сухомлинського, розкриваючи нові виховні можливості епістолярного жанру педагога, таким чином роблячи великий внесок у процес виховання: Я. Журецький В.О. Сухомлинський та МДУ: історичний фрагмент епістолярію, Г. Мазоха Епістолярна спадщина і парадигми наукового дослідження, О. Сухомлинська Етюди о В.А.Сухомлинском. Педагогические апокрифы [5] тощо.

Проблему морального виховання молоді, підготовку їх до подружнього життя, відповідальності у спадщині видатного педагога В. Сухомлинського висвітлено в таких публікаціях: Я. Запорожець Формування культури взаємовідносин особистості в контексті ідей В. Сухомлинського [1], Т. Кравченко Ціннісні підходи до шлюбних стосунків: стереотипи та реальність [2], О. Петренко Проблема статевої соціалізації особистості у педагогічній спадщині В. Сухомлинського [4], І. Чабаненко Формування ціннісного ставлення до любові як складової статевого виховання в педагогічній спадщині В. Сухомлинського [8].

Мета статті: розкрити виховні можливості епістолярної спадщини В.В. Сухомлинського щодо формування моральних якостей у молодих дівчат.

Виклад основного матеріалу. Передчасна смерть видатного педагога завадила завершити роботу над книгою, яку Василь Олександрович планував присвятити батькам, як першим і основним вихователям дітей. Попри незавершеність матеріалів, книга “Батьківська

педагогіка” вийшла у друк. До її змісту увійшли оригінальні оповідання, приклади з особистого виробничого досвіду видатного гуманіста, а також “Лист до дочки”, в якому автор запропонував і вдало розв’язав актуальні для всіх часів педагогічні питання: формування високої моральності, джерельності почуттів, і найважливіше – мудрого кохання.

“Лист до дочки” В. О. Сухомлинський присвятив хвилюючій темі для молоді – коханню: мудрий батько пояснив донці, що таке сімейні стосунки, подружня вірність і відповідальність, життєва мудрість. Наскрізними у листі є роздуми педагога про дівочу гідність, пристрасть, гордість, недоторканість. Свою особисту місію він вбачав у тому, щоб його дитина пізнала щастя справжнього мудрого кохання, творення нового життя. “Моє заповітне бажання – передати тобі ту життєву мудрість, яку називають умінням жити, – звертався Василь Олександрович до доньки. – Хочеться, щоб з кожного батьківського слова, як з малого зернятка, народжувалися паростки твоїх власних поглядів і переконань” [6, с. 241].

Використовуючи метод прикладу, педагог спирається на особистий досвід. Автор в епістолі розповідає, що в роки ранньої юності його теж цікавила та хвилювала тема кохання. Видатний гуманіст з ніжністю згадує свою бабусю Марію, яка відкрила перед ним світ казки, рідного слова, краси людської душі. Василю Олександровичу було шістнадцять, коли він уперше спитав у бабусі, що таке кохання. “Кожну істину вона вміла роз’яснити казкою, – зазначав В.О. Сухомлинський. – Дивовижна людина, якій я завдячую всім, що увійшло в мою душу прекрасного й мудрого” [6, с. 241].

Почуття – різноманітні за характером, структурою і психологічним механізмом сприйняття кожною людиною окремо. Почуття кохання це один із найскладніших видів духовного переживання, найсильніше із почуттів людини. Розглядаючи його крізь призму естетичного відчуття, ми маємо невичерпне джерело інтелектуальної насолоди. Великий майстер зазначав, що саме здатність людини відчувати чисту людську любов робить її Людиною. Той, хто не вміє кохати, не підноситися до найвищої людської краси, на думку В.О. Сухомлинського, – є лише істотою, яку народила людина.

Справжнє лихо Василь Олександрович убачав у тому, що молодь, відчувши статевий потяг, відразу прагне до його задоволення, вважаючи при цьому, що це і є справжнє людське кохання. Людинознавець стверджував, якщо в подружньому житті не буде нічого, крім статевого потягу, то така сім’я буде здатна лише народжувати нещасних дітей. Виховуючи доньку як майбутню дружину та матір, педагог заповідав їй у коханні, насамперед, убачати мудру любов, відповідальність, духовну красу та високу моральність.

Коріння жіночого духовно-психологічного рабства, на думку Василя Олександровича, іде від емоційного навіглавства. Застерігаючи доньку від страшних помилок, мудрий батько наголошував, що дівчині не можна безвладно пливати на хвилі бездумних емоцій та жаги скороминущої втіхи. Прагнення щастя, насолоди, повноти свого духовного життя повинно робити дівчину мудрою та мужньою. “Статевий потяг, – пояснював В.О.Сухомлинський донці, – не облагороджений мудрістю, – це велике зло, яке підстерігає тебе в житті”. На думку педагога, це зло посилюється тим, що юнак просто не готовий морально та духовно до кохання, подружнього життя й батьківства. Фізично готова до батьківства людина за станом морального розвитку нерідко ще є дитиною. І таку дитину В.О. Сухомлинський називав страшною, вона може стати батьком. Таке страшне лихо Василь Олександрович розглядав як суспільну, соціальну проблему.

Із глибин педагогічної мудрості батько радив не лише своїй донці, а й усім дівчатам бути “розбірливими і перебірливими – не бійтеся цього, якщо тільки ваша розбірливість поєднується з жіночою мудрістю і мужністю, якщо тільки вона не виливається у легковажність” [6, с. 249]. На думку Василя Олександровича, гармонія в сімейних стосунках настане іноді тоді, коли моральним володарем, джерелом високої духовності буде жінка.

У “Листі до дочки” В.О. Сухомлинський людське життя розглядав як бінарну взаємодію двох сфер. З одного боку, він визначає працю людини на виробництві, її суспільне обличчя і громадянську творчість, її обов’язок перед народом і суспільством, а з другого, – сфери духовно-психологічних і морально-естетичних відносин: сім’я, діти, обов’язок батьків перед власними нащадками, дітей перед батьками. Педагог наголошував, що у другій сфері свого життя людина нерідко є невігласом, негідником чи рабом, і кожна така вада – це соціальне зло. Саме в гармонійній, єдності суспільної сфери особистості з її внутрішнім, духовно-психологічним і морально-естетичним обличчям народжується високоморальна, гідна людина [6, с. 244].

Уже з часів отроцтва й ранньої юності В.О. Сухомлинський вважав необхідним виховувати та розвивати моральність і духовність, формувати загальнолюдські цінності як домінанту у структурі особистості, бо саме розвиненість духовно-психічної та морально-етичної сфери слугує сфері підґрунтям для почуття мудрої любові. Звертаючись до доньки, він прохав її замислитися над тим, що необхідно “творити свої власні сили, сили своєї душі для любові, яку треба пронести через усе життя” [6, с. 248].

Торкаючись тонкої та делікатної сфери інтимного життя людини, В.О. Сухомлинський указав на необхідність виховання культури бажань особистості. “Кохання людське – це висока людська культура, – стверджував педагог. – По тому, як людина любить, можна зробити

безпомилковий висновок про те, яка вона людина. Тому що в коханні найбільш яскраво виявляється відповідальність за майбутнє” [6, с. 251].

Наводячи велику галерею життєвих прикладів, В.О. Сухомлинський прагнув застерегти доньку від помилок, яких припускається багато дівчат і за які їм доводиться дуже дорого платити: щастям, радістю, здоров'ям, а іноді й життям. “Людське кохання, – наголошував педагог, – повинно бути не тільки красивим, відданим, вірним – а й мудрим і обачливим” [6, с. 244]. Батько заповідав пам'ятати, що в світі існує не лише краса і благородство, а й зло, підлість, тому серце дівчини має бути як добрим, так і вимогливим.

Педагог-гуманіст на сторінках “Листа до дочки” намагався розкрити природу “страшної бабської філософії”: “Він мене б'є, а я його кохаю”. В.О. Сухомлинський зазначав, що боляче і страшно зустрічатися з нею у житті, таке приниження Людини є шляхом до деградації не лише окремої нації, а і людства в цілому.

Причиною страшного духовного рабства жінки, нерозвиненості моральної сфери особистості людинознавець бачив у недосконалість виховної роботи школи й сім'ї. Процес формування найважливішого людського почуття відбувається стихійно. Василь Олександрович зазначає, що, як правило, делікатні питання кохання вчителі та батьки обходять, а для деяких – це взагалі заборонена тема. Висловлюючи думки щодо місії школи у інтимній сфері людського життя – духовної підготовки до шлюбу, сім'ї, дітонародження, виховання дітей, педагог-гуманіст наголошував, що школа, не робить найголовнішого – не вчить жити.

Загальноприйнятою істиною є те, що коли юнак склав іспит й отримав атестат, то він готовий до життя; а дівчина, коли складну чоловічу навчилася виконувати роботу, одразу відчуває себе рівною з чоловіком, і ця рівність забезпечить моральну незалежність й щастя. Таке твердження, на думку В.О. Сухомлинського, є хибним і не припустимим, бо найголовнішим у житті людини він вважав творення людини, продовження себе в дітях. Учителі сприймають своїх учнів лише як дітей, а не як завтрашнього громадянина, чоловіка чи жінку, батька чи матір.

Виданий вчений з біллу у душі визнавав, що сімнадцятирічні учні йдуть в доросле життя зрілими фізично для того, щоб народжувати дітей, але незрілими духовно, щоб кохати й виховувати. На думку педагога, саме в єдності кохання та виховання полягає творення людини – найскладніша й найрадісніша праця. Вчений наполягав, що завданням школи є виховати людину в її гармонійній єдності: громадянина й трудівника, люблячого й вірного чоловіка й батька, і матір.

В.О. Сухомлинський вважав сім'ю найголовнішою ланкою процесу виховання дитини, формування в неї громадянських, духовних, моральних, естетичних почуттів. Запорукою правильного сімейного виховання на думку

педагога є взаємини між батьками, які ґрунтуються на взаємоповазі, турботі, розумінні, коханні. Вчений наполягав на необхідності моральної підготовки молоді до створення сім'ї та виконання відповідальної місії батьків.

О. Петренко наголошує, що любов між подружжям як передумова любові до дітей сама по собі не є силою, яка сприяє правильному їх вихованню. Тільки злиття воєдино батьківської любові та родинного обов'язку сприяють гармонійному розвитку дитини [3, с. 26].

Великим досягненням В.О. Сухомлинського як педагога-гуманіста стало створення в Павлівській школі духовного культу Матері. Материнство розглядалося педагогом як найвищий рівень духовного та фізичного розвитку жінки. Особистість жінки, інтелектуально розвинутої, високоморальної, творчої, лише в поєднанні з виконанням ролі матері, на думку В.О. Сухомлинського, досягає гармонійності, соціальної значущості.

Проблема материнства є надзвичайно складною. Оскільки, народжуючи дитину, жінка повинна мати не лише високий рівень моральної, інтелектуальної, естетичної культури, а й зуміти передати це своїй дитині. Готовність до найвідповідальнішої роботи – творення людини, громадянина – є важливою ланкою щасливого материнства. Виховання любові до рідної землі, родини, свого народу; виховання громадського обов'язку перед країною, суспільством; формування об'єктивних уявлень про історію розвитку власної нації; вироблення високої етики міжнаціональних стосунків; слугування загальнолюдським ідеалам – усе це материнський обов'язок, яким жінка дарує майбутнє не лише нації, а й людству.

Швейцарський педагог Й. Песталоцці був переконаний, “що лише мати може закласти основу морального виховання людини. Материнський інстинкт опирається на чуттєве сприйняття і є природним засобом морального виховання” [7, с. 299]. Педагог наголошував, що природовідповідна турботливість матері про власну кровинку має знаходитися у гармонії її розуму та серця.

Провідне місце у вихованні майбутньої матері В.О. Сухомлинський надає формуванню почуття відповідальності. Педагог стверджував, що з перших хвилин, коли в дівчині починає прокидатися жінка, їй необхідно пам'ятати, що тепер вона відповідає не лише за себе, а й за ту майбутню людську істоту. “Так призначено природою, – стверджував педагог, – але природа – це лише будівельний матеріал для творення прекрасного – майбутнього людського життя, – а творити ж тобі, майстром-скульптором бути тобі разом з тією людиною, яка покохає тебе і яку покохаєш ти” [6, с. 247].

Мати відіграє найважливішу роль у житті дитини, її психологічна готовність до виховання є важливим фактором у процесі формуванні

моральних переконань особистості. На думку О. Петренко, головне у вихованні – створити у дитини відчуття того, що її люблять і про неї турбуються, забезпечити теплий емоційний контакт між матір'ю і дитиною [3, с. 19].

У зміст поняття материнської любові видатний гуманіст укладав одухотворену високу сутність, яка спроможна вдихнути в маленьку істоту людини красу. Дитина – це спадкоємець цілого роду, маленька частина генетичного ланцюга цілої нації, її народження педагог розглядав у контексті важливої відповідальності перед усіма минулими і прийдешніми поколіннями. В.О. Сухомлинський стверджував, що “дівчина з молоком матері повинна увібрати в себе ту істину, що кохання – це відповідальність”. Видатний педагог вважав, що маленька людина повинна розуміти, що кожен її вчинок накладає певний відбиток на оточуючих людях: друзях, товаришах, учителях, батьках. На думку Василя Олександровича це є складний процес творення духовних сил людини.

Формуючи правильне розуміння кохання, сімейного кохання, сімейного життя й материнства, Василь Олександрович порівнював жінку з майстром-скульптором, яка тримає у своїх руках благородний камінь мармур. І саме вона може зробити з цього каменю прекрасну квітку, троянду, яка не буде поступатися своєю красою. Педагог стверджував, що майстер-скульптор бачив квітку в мертвому шматку каменя, і лише після його величезних зусиль із глибини мертвої матерії виступлять обриси живої краси – краси рукотворної, створеної людиною. Кохання, на думку педагога, і є цією рукотворною красою.

Висновок. Епістолярій видатного вченого В.О. Сухомлинського несе у собі могутній виховний потенціал, основою якого є шанобливе ставлення до жінки. Слід відзначити, що видатний педагог-гуманіст мав своє особливе бачення щодо проблем виховання молодих дівчат, майбутніх матерів, яке він вдало виклав у епістолярному творі “Лист до дочки”. В епістолі В.О. Сухомлинський розкривав біологічну сутність жінки, її духовне багатство і красу. Жінка – оберіг будь-якої сім'ї. Від неї та її ролі в родині залежить мир і злагода, а в кінцевому рахунку могутність суспільства.

Виховання людської гідності, відповідальності, працьовитості має стати пріоритетом у сумісній виховній роботі школи та сім'ї. У виховній системі роботи Павлівської середньої школи цей напрям знайшов свою реалізацію завдяки впровадженню в навчально-виховний процес нових на той час педагогічних технологій, завдяки яким школа стала освітнім і соціокультурним центром.

В.О. Сухомлинський великої уваги приділяв роботі по формуванню педагогічної культури батьків, організації родинного виховання. Зустрічаючись із батьками педагог завжди прагнув дати добру пораду,

подякувати за тощо. Він був переконаний, що результатом вдалого родинного виховання є повна передача високої моралі та духовності в соціум, поширення їх. Вплив сім'ї на виховання та формування гармонійно розвиненої особистості є надзвичайно важливим.

Перспективи подальшого дослідження. Така ситуація актуалізує питання правильного морального виховання дівчат саме у школі. Нажаль, на сучасному етапі у сучасних закладах освіти не викладаються основи сімейних стосунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Запорожець Я. Формування культури взаємовідносин особистості в контексті ідей В. О. Сухомлинського / Я. Запорожець/ Херсонський державний університет: зб. наук. пр. – Херсон, 2009р. — Вип. 53. — С. 208-213.
2. Кравченко Т. Ціннісні підходи до шлюбних стосунків: стереотипи та реальність / Т. Кравченко / Херсонський державний університет: зб. наук. пр. – Херсон, 2009р. — Вип. 53. — С. 414-417.
3. Петренко О. Виховання любові до матері у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Оксана Борисівна Петренко; Ін-т педагогіки АПН України. – Київ, 1999. – 203 с.
4. Петренко О. Проблема статевої соціалізації особистості у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського : монографія / Оксана Борисівна Петренко. – Рівне : РДГУ. Видавець Олег Зень, 2008. – 191 с.
5. Сухомлинская О.В. Этюды о В.А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / О.В. Сухомлинская. – Харьков: АКТА, 2008. –429 с.
6. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / Василь Олександрович Сухомлинський; [вступ. стаття В. Ф. Шморгун]. – К. : Рад. школа, 1978. – 263 с.
7. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – М. : Просвещение, 1981. – 528 с.
8. Чабаненко І. Формування ціннісного ставлення до любові як складової статевого виховання в педагогічній спадщині В. Сухомлинського / І. Чабаненко / Херсонський держ. ун-т: зб. наук. пр. — Херсон, 2009. — Вип. 54. – С.233-237.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2016.

Дєміна В.

*кандидат педагогических наук, доцент педагогики высшей школы ГВУЗ
"Донбасский государственный педагогический университет"*

Диброва В.

*студент 4 курса факультета физического воспитания
ГВУЗ "Донбасский государственный педагогический университет"*

ФОРМИРОВАНИЕ МОРАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ МОЛОДЫХ ДЕВУШЕК В ЭПИСТОЛЯРНОМ НАСЛЕДИИ В.А.СУХОМЛИНСКОГО

В свете современного состояния духовного обновления Украины, в условиях возвращения к национальным и общечеловеческим идеалам, в

центре внимания педагогической науки находится вопрос возрождения института семьи, формирование мировоззренческих позиций молодого поколения относительно супружеской жизни.

Именно поэтому в данной статье автор настаивает на актуальности педагогических советов выдающегося ученого относительно приучения девушек к ответственности, чуткости, верности, понимания собственного предназначения, подготовка их к роли жены и матери. Определяется значение педагога и семьи в современном процессе формирования нравственных убеждений будущих женщин.

Ключевые слова: *воспитание, материнство, нравственность, ответственность, письмо, родители, семья, школа.*

Demina V.

candidate of pedagogical Sciences, Assistant Professor of the department of pedagogics of the higher school of state University "Donbass state pedagogical University"

Dibrova V.

a student is 4 courses of faculty of physical education, of the higher school of state University "Donbass state pedagogical University"

THE PROBLEM OF FORMATION OF THE MORALITY OF GIRLS IN THE V. O. SUKHOMLYNSKY'S EPISTOLARY

In light of the current state of spiritual renewal Ukraine, in return to the national and universal ideals, the focus is pedagogical science questions revival of the family, the formation of ideological positions of the younger generation about marriage.

That is why in the proposed article on the basis of pedagogical analysis of epistolary works "Letter to his daughter," presented the problem of education of the current generation of young girls.

The author has relevance pedagogical advice regarding outstanding scientist accustom the girls to responsibility, sensitivity, loyalty, understanding their own purpose, to prepare them for the role of wife and mother. Determine the value of the teacher and the family in the formation of modern moral convictions future women.

The Sukhomlynsky's epistolary to discover the biological nature of women, its spiritual wealth and beauty. The woman is a talisman of any family. From it and its role in the family depends on peace and harmony, and eventually power the entire nation.

Keywords: *education, a letter, morality, motherhood, parents, responsibility, a school, a family.*

УДК 37.015.31-053.6:172.15:398

Черненко-Шнурко Д.

Здобувач кафедри педагогіки вищої школи Донбаського державного педагогічного університету

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНОГО ФОЛЬКЛОРУ

Визначено актуальність щодо використання фольклору в педагогіці. У статті розкрито засоби патріотичного виховання та підходи до використання народного фольклору в сімейному вихованні. Акцентовано увагу на основні критерії організації патріотичного виховання. Розглянуто ефективність застосування народного фольклору, доведено необхідність їх впровадження в виховний процес.

Ключеві слова: фольклор, патріотичне виховання, казки, приказки, прислів'я, Батьківщина, самосвідомість.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Важливе місце в патріотичному вихованні дитини займає етнопедагогіка. Методика навчально-виховного процесу, спрямованого на розвиток та виховання особистості, як громадянина та носія духовного та трудового досвіду нації нерозривно пов'язана з народною педагогікою. Критерієм ефективності даного процесу є органічне включення особистості в систему сучасних соціальних відносин. Останнім часом зростає необхідність впровадження нових засобів патріотичного виховання, які б допомагали виховувати молодь на основі традицій та знань набутих минулими поколіннями. Це допоможе створити людину, яка матиме відчуття гідності та патріотичності, яка пишатиметься своєю країною, її звичаями та людьми, а особливо її історією та здобутками. Саме тому виникає потреба звернутися до виховання дітей та молоді на основі народного фольклору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчені та науковці займалися вивченням значення та використання фольклору в сфері патріотичного виховання. В.Сухомлинський у своїх роботах наполягав на патріотичному вихованні особистості, починаючи з дитинства. К.Ушинський зазначав, що виховання, якщо не хоче бути безсилим, має бути народним. Він казав, що добрий приклад – кращий за сто слів. Видатний педагог, професор В.Скутіна вважає основою формування національних цінностей світоглядні цінності українського етносу. Українознавець П.Кононенко доводить, що фольклорна традиція є спадщиною етносу, а тому саме його потрібно використовувати в патріотичному вихованні молоді. Видатний американський вчений

© Черненко-Шнурко Д., 2016

Р.Дорсон, між іншим, згадує міфи та казки як засіб виховання підлітків. Він вважає літературу, суспільні народні звичаї, зображувальне мистецтво та матеріальну культуру елементами фольклору.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження виступає патріотичне виховання дітей та підлітків засобами народного фольклору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вже протягом багатьох років етнокультурний підхід до виховання дітей займає значну частину освітнього простору. Особливого значення такий підхід набув у патріотичному вихованні підростаючого покоління. На це є декілька причин. По перше – це нагальна потреба суспільства в особистості, в якій сформоване почуття нового українського патріота, що гармонійно поєднує традиції минулого та сьогодення. По друге – це необхідність створення самої системи патріотичного та інтернаціонального виховання підростаючого покоління.

Останнім часом слово «патріотизм» набуває особливого значення. Складна ситуація, що сформувалася в країні, змушує всіх замислитися над патріотичним вихованням, як важливим засобом формування громадянського суспільства, зміцнення єдності й цілісності країни. Патріотизм – це почуття гордості за свою країну та історію. Це прагнення зробити її кращою, багатшою, міцнішою, щасливішою. Це джерело сили народу. Втративши патріотизм, можна втратити себе як народ.

Основними цілями патріотичного виховання є:

- шанобливе ставлення до історії, традицій, культури, національної честі та гідності;
- повага до рідної мови та мов міжнародного спілкування;
- позитивне відношення до міжнародних норм прав людини;
- повага до етнічних поглядів і переконань людей;
- гуманне ставлення до історичної спадщини й традицій.

На нашу думку велике значення в патріотичному вихованні відіграє сім'я. У сім'ї підлітки засвоюють основні соціальні знання, набувають моральні вміння та навички, сприймають певні цінності й ідеали, необхідні для життя в даному суспільстві. Саме в сім'ї прищеплюється любов до рідного краю, гордість за героїв своєї Батьківщини, формуються знання про свої генетичні коріння, забезпечується здоровий спосіб життя. У сім'ї вперше прищеплюються дитині патріотичні почуття, які нерозривно пов'язані з почуттям причетності людини до свого народу, культурних цінностей і традицій. Якщо знайомити дітей, починаючи з раннього віку, з рідною культурою, фольклорними творами усної народної творчості, рідною мовою, то це сприятиме духовному, моральному, патріотичному

вихованню дітей і в майбутньому вони зуміють зберегти всі культурні цінності нації.

Використання фольклору в патріотичному вихованні впливає на формування патріотичних почуттів дитини, прищеплює дітям любов до рідної природи, до рослинного і тваринного світу, формує почуття любові до Батьківщини.

Фольклор – в перекладі з англійської – це народна мудрість, народні знання. До фольклорної творчості належать пісні, думи, казки, легенди, билини, прислів'я, приказки, загадки, потішки, танці, твори образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва [8].

На нашу думку, фольклор – це незмінний супутник життя дитини, скарбниця народної творчості, яка передається з покоління в покоління. Головною особливістю народної творчості є відсутність відомого автора, бо фольклорний твір безліч разів передавався та змінювався оповідачами. Розвиток фольклору зумовлюється змінами в житті людей і відображає їх індивідуальні особливості. Народні пісні та казки надають можливість дізнатися, як жили наші предки, які проблеми їх хвилювали, як вони проводили час. Саме з них ми дізнаємося про культуру свого народу. Саме з покоління в покоління передається народний педагогічний досвід, форми розвитку мови, музичних і поетичних здібностей, образного мислення, гумору, сатири, трудових і фізичних навичок.

Методи та прийоми патріотичного виховання різноманітні. Це виховання словом, музикою, рухом, ритмом, виховання дітей, яке роками перевірялося на власному досвіді людей і складалося в систему сімейного виховання. Фольклор має загальнонародний характер, виражає народні ідеали, погляди, прагнення, розповідає про важливі для всього народу проблеми. У народній творчості використовуються та поширюються одні й ті ж казки, пісні та прислів'я.

Опанування дітьми традиційними цінностями починається з сім'ї та домашнього виховання. Фольклорні інструменти виховання існують і в школі.

К. Ушинський вважав головним завданням школи вивчення рідної мови, літератури і особливо фольклору. Він писав, що з вуст народу «ллється чудова народна пісня, з якої черпають своє натхнення і поет, і художник, і музикант; чується влучне, глибоке слово, в яке, за допомогою науки і дуже розвиненої думки, вдумуються філолог та філософ і дивуються глибині і істині цього слова...» [6]

Поняття «патріотизм» як сукупність моральних почуттів розглядав видатний педагог В.Сухомлинський, який вкладав у це поняття загальнолюдські та національні цінності: любов до рідної землі, народу, матері, батька, Батьківщини та її минулого. «Людина, не вихована

належним чином у цій колисці, – писав Сухомлинський, – людина, незмінна в глибокому особистому, не може бути справжнім сином Вітчизни в суспільному ... Той, хто забув колыску, з якої піднявся, щоб іти по землі, хто байдужий до матері, що вигодувала та виховала його, не здатен переживати високі патріотичні почуття» [5, с.14].

Дуже важливим етапом патріотичного виховання підлітків є формування моральної культури особистості. Тому важливою є роль сім'ї в формуванні народної моралі. Мораль українського народу – це совісність, гідність, правдивість, справедливість, чесність вчинків, чистота помислів, душевність тощо. Сімейна та народна мораль краще засвоюється в процесі трудової діяльності, побуті, дотриманні традицій, звичаїв, обрядів, які мають міцне історичне коріння та передаються з покоління в покоління. Виховання народної моралі в сім'ї буде ефективним, якщо в родині підлітки виховуються засобами фольклору, вивчають українську мову, співають народні пісні, використовують українські книжки, одяг тощо. Таким чином фольклор є школою патріотичного виховання. Від колыскових пісень до билин людина росте та готується до опанування складного світу народної творчості.

Сам по собі фольклор вже є глибоко патріотичним. Народ завжди дбав про захист Батьківщини. У казках, билинах, піснях об'єднуються найкращі риси героїчних образів. У билинах важливу роль виконують образи могутнього Дніпра, озер, морів, козаків. Як підкреслює українській історик Д.Дорошенко: «Козаччина – ідеал українського народу... Козак... це ідеал вільної людини, борця за громадське добро, за волю рідного краю... Козак – це ідеал мужчини, юнака, сміливого, завзятого, який втілює в собі всі найкращі сторони чоловічої вдачі» [3, с.152].

В українському фольклорі значне місце займає виховання на прикладі козацтва, яке ставило за мету формування в сім'ї, школі, повсякденному житті характеру козака з українською національною свідомістю, дійовим патріотизмом. Сучасні вчені О.Губко, В.Кузь, Ю.Руденко зазначають, що козацьке виховання включало любов до батьків, шанобливе ставлення до жінки, відданість батьківщині, народу, непримиренність до ворогів, героїзм, відстоювання свободи та незалежності України, готовність боротися за її честь, волю та славу [4].

Вихованню патріотичних почуттів сприяли козацький устрій та соціальне середовище України. Як відзначає Д. Яворницький, у сім'ї з раннього дитинства виховували самодисципліну, загартовували тіло й дух, навчали основам бойового мистецтва [7].

Дія в фольклорних текстах зазвичай розгортається між богатирями-козаками. Герої билин – богатирі, захисники Батьківщини – це говорить про силу народу. «У центрі сюжету – героїчний подвиг богатиря,

основного героя творів цього жанру, битва з ворогами української землі. Богатир перемагає незліченні полчища ворогів або ворожого богатиря-велетня. Його перемога має вирішальне значення для долі народу і держави» [1, с. 137]. Богатир завжди перемагає супротивника. Богатир – це завжди воїн-патріот. Сучасному суспільству потрібен саме такий образ. Билини зберігають у свідомості народу пам'ять про минуле української землі, яке відтворюється у фольклорі.

У прислів'ях і приказках передають і військову доблесть, і політичну мудрість, терплячість, виваженість. «Ці психологічні типи українських героїв дійшли до наших днів: на описі їх протистояння й співробітництва будується більша частина вітчизняної героїки» [2, с.234].

Використання фольклору сприяє патріотичному вихованню підлітків. Розповіді про Батьківщину, війну, образи героїв, епізоди українських обрядів, народні ігри, пісні та вірші, які розповідають про необхідність кожного громадянина любити й захищати свою країну – все це має велике педагогічне значення.

Прислів'я – найцікавіший жанр фольклору, народний вислів, народна оцінка, народний розум. Переходячи від покоління до покоління, прислів'я й приказки допомагали виховувати характер дитини. На відміну від прислів'їв, приказки позбавлені закінченого судження. Але, приказка ще більшою мірою надає оцінку різних життєвих явищ. У приказках ще більше можливостей для національного, патріотичного виховання.

Численні патріотичні прислів'я українського народу походять із часів жорстоких битв Київської Русі за незалежність: «З від рідної землі – помри, але не сходи», «Є порох в порохівницях!», « У прапорі твоя честь, в зброї – слава», «Богатир помре – ім'я залишиться», «Де сміливість, там і перемога». Прислів'я та приказки – фольклорний жанр, який має безцінне значення для виховання патріотичного почуття в дітях, які вчать любити рідний край, прославляти героїзм і стійкість у боротьбі за свою землю.

Велике пізнавальне та виховне значення має використання загадок. Їх тематика охоплює всі сторони життя українського народу. В загадках проявляються влучність, образне мислення, виразність поетичної мови. Вони відбивають найрізноманітніші події та явища. Про велике пізнавальне й виховне значення загадок писав К. Ушинський у своєму методичному poradniku до «Рідного слова»: «Загадки я вмещав не з тією метою, щоб дитина відгадала загадку, а дати привід до цікавої та корисної класної бесіди, яка закріпиться в розумі дитини саме тому, що мальовнича і цікава для неї загадка заляже міцно в її пам'яті». Важливе педагогічне значення в патріотичному вихованні мають національні легенди, зразки драматичного фольклору, українські обряди та, навіть, народні ігри. Невичерпні можливості цих жанрів служать всебічному розвитку та

формуванню національної культури дітей. Отже, використання фольклору є ефективним засобом виховання підлітків, нескінченним джерелом національного патріотизму. Через фольклор передаються моральні, правові та національні погляди українців. Під впливом українського фольклору в підлітків формуються найкращі риси патріотизму: людяність, хоробрість, чесність та ін..

Висновки. Розглядання використання засобів фольклору в патріотичному вихованні доводить, що духовна спадщина та досвід українського народу сприяють формуванню національної свідомості дитини, її гідності та патріотизму. Фольклор містить у собі величезний виховний потенціал, який відображається в духовному світі українського народу, його патріотичних ідеалах.

Фольклор – це дійсна школа патріотичного виховання, яка є найбільш ефективною для виховання патріота. Але ефективність у формуванні патріотичної свідомості досягається не використанням поодиноких цінностей, а системою їх поєднання. Плідна дослідницька діяльність багатьох науковців із питань втілення етнопедагогіки в патріотичне виховання дітей, сприяє обґрунтуванню необхідності створення системи формування національної культури молодого покоління, чільне місце в якій посідає український фольклор. Саме народна педагогіка створює унікальну систему формування особистості, яка має патріотичні погляди, етнічну самосвідомість, історичну пам'ять.

Актуальність використання засобів народного фольклору в патріотичному вихованні потребує їх широкого впровадження в практику виховання підростаючого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Багалій Д.І. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода / Д.І. Багалій. – К.: Обрій., 1992. – 467 с.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П.Беспалько. – М.: Педагогика., 1989. – 192 с.
3. Дорошенко Д.І. Нарис історії України / Д.І.Дорошенко. – Львів: Світ., 1991. – 576 с.
4. Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., Губко О.Т. Українська козацька педагогіка і духовність / В.Г.Кузь, Ю.Д. Руденко, О.Т.Губко. – Умань, 1995. – 103 с.
5. Сухомлинский В.А. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности / В.А.Сухомлинский // Избр. произведения: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1979. – Т.1. – С. 59–218.
6. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори / К.Д.Ушинський. – К. : Рад. школа, 1983. – 848 с.
7. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків / Д.І.Яворницький. – Львів: Світ., 1990. – Т.1. – 319с.
8. Funk and Wagnall's Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend. – New York: Funk and Wagnall's., 1949. – 1196 с.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016.

Черненко-Шнурко Д.

Соискатель кафедры педагогики высшей школы Донбасского педагогического университета

**ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ПОДРОСТКОВ
СРЕДСТВАМИ НАРОДНОГО ФОЛЬКЛОРА**

Определена актуальность по использованию фольклора в педагогике. В статье раскрыты средства патриотического воспитания и подходы к использованию народного фольклора в семейном воспитании.

Акцентировано внимание на основные критерии организации патриотического воспитания. Рассмотрена эффективность применения народного фольклора, доказана необходимость их применения в воспитательном процессе.

Ключевые слова: *фольклор, патриотическое воспитание, сказки, поговорки, пословицы, Родина, самосознание.*

Chernenko-Shnurko D.

Applicant of the pedagogical department of Donbas teacher's training university

**THE USE OF FOLKLORE IN THE PATRIOTIC EDUCATION OF
TEENAGERS**

Actuality on the use of folklore in education is shown in the article. The article reveals the means of Patriotic education and approaches to the use of folklore in family education. The attention is focused on the main criteria of the organization of Patriotic education. Discusses the effectiveness of folklore, the necessity of their application in the educational process.

Keywords: *folklore, Patriotic education, tales, sayings, proverbs, Motherland.*

УДК 373.2.091.4

Гарань Н.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи
Донбаського державного педагогічного університету*

Бойко І.

*магістрант кафедри педагогіки вищої школи Донбаського державного
педагогічного університету*

**ДО ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ
М. МОНТЕССОРІ У ПРАКТИКУ РОБОТИ ДОШКІЛЬНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ**

Стаття присвячена аналізу проблем і перспектив модернізації дошкільної освіти України в світлі інноваційних процесів. Розглянуто питання впровадження педагогічних ідей М. Монтессорі у навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів. Зроблено короткий аналіз науково-педагогічних досліджень з даної проблеми. Схарактеризовано особливості педагогічної системи М. Монтессорі та визначено їх актуальність для сучасного вітчизняного дошкілля. Подано короткий опис історії впровадження педагогічних ідей у дошкільних закладах України. Проаналізовано практичний досвід упровадження Монтессорі-методики у роботу дитячих садків м. Слов'янська Донецької області. Зауважено, що сучасна система дошкільної освіти, у зв'язку зі змінами тенденцій в освітньому середовищі, вимагає постійного оновлення та вдосконалення існуючих методик, відродження та впровадження у практику роботи давно забутих методів навчання та виховання дітей дошкільного віку.

Ключові слова: *дошкільна освіта, система М. Монтессорі, дитина, розвивальне середовище, дошкільний заклад, Монтессорі-педагогіка, альтернативна педагогічна система.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Євроінтеграція та модернізація освітньої ланки в умовах відродження України, потребують беззаперечного забезпечення рівних можливостей для розвитку та самовдосконалення особистості дитини. Відповідно до державних документів: Закону України «Про дошкільну освіту», програми «Діти України», Національної стратегії розвитку освіти України у 2013–2021 роках, програми «Державна цільова програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 р.» основними завданнями виділено – піднесення пріоритету дошкільної освіти, формування в суспільстві розуміння

© Гарань Н., Бойко І., 2016

важливості дошкільних років як найвідповідальнішого періоду соціалізації дитини. Інноваційні зміни, що відбуваються в педагогіці, пов'язані з гуманізацією освітньої ланки, активізацією особистісної позиції учасників освітнього процесу, створенням умов для самореалізації вихованців і педагогів. Невід'ємною складовою діяльності вітчизняного дошкільного закладу є впровадження інновацій у навчально-виховний процес. Інноваційні технології в дошкільній освіті застосовуються, в першу чергу, для вирішення нагальних проблем дошкільної ланки, для підвищення якості надаваних послуг, для задоволення потреб і запитів батьків.

Педагогічні ідеї Марії Монтессорі у всьому світі набули надзвичайної популярності. Значний відсоток педагогів дошкілля, працюючих за її педагогічним принципами, засвідчив систему М. Монтессорі ефективною й унікальною. Досвід поєднання ідей М. Монтессорі, новітніх підходів у сучасній освіті та науці не викликає сумнівів у доцільності використання цієї методики, оскільки оволодіння знаннями, вміннями та навичками проходить природно, а також надає простір вільним проявам особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття. Проведений нами аналіз досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що різні площини даної проблеми були предметом наукових пошуків. Так, К. Крутій і Н. Маковецька вивчали методичний аспект інноваційної діяльності у сучасному дошкільному навчальному закладі [9, с. 4–7]. Досвід впровадження педагогічних інновацій у дошкільній освіті досліджували: Бурова А. [1, с. 5–6], Дичківська І. [3, 4], Калуська Л. [8], Отрощенко М. [8], Поніманська І. [4]. Проблема особистісної активності дошкільника та шляхи її оптимізації у системі Марії Монтессорі була предметом наукового пошуку Сторонської О. [15, с. 197–204]. Прибильська Н. вивчала історико-педагогічні передумови відродження педагогічної системи Монтессорі в сучасних умовах [12, с. 79–84].

Дослідженню педагогічних ідей і методів виховання Марії Монтессорі присвячено наукову роботу Павленко В. [11, с. 218–221]. У статті Січкара А. розглядається актуальна проблема сучасного дошкілля, а саме: підготовка вихователя, готового до співпраці з дитиною з позиції «творення, а не Творця», а також запровадження особистісно-орієнтованої моделі дошкільної освіти [14]. Питання використання елементів методики та педагогічних ідей М. Монтессорі в сучасних дошкільних навчальних закладах були предметом вивчення Ільченко А. [7, с. 130–133] та Сергієнко О. [13, с. 201–202].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є дослідити проблему впровадження педагогічних ідей М. Монтессорі

у навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів, проаналізувати наявні проблеми та окреслити перспективи модернізації дошкільної освіти України в світлі інноваційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів Більшість сьогочасних дослідників розглядає систему М. Монтесорі як інноваційну по відношенню до традиційної, що спонукає до творчого мислення й уяви, активізації пізнавальної діяльності дитини щодо ознайомлення з навколишнім середовищем і безболісної адаптації в ньому.

Початком впровадження Монтесорі-педагогіки в незалежній Україні прийнято вважати кінець ХХ століття, коли було офіційно визнано, що тогочасна система освіти, заснована на авторитаризмі та традиційних педагогічних методах, потребує негайної перебудови й оновлення. У зв'язку з чим розпочалося відкриття навчальних закладів нового типу, в яких активно використовували альтернативний педагогічний досвід як вітчизняних, так і зарубіжних педагогів, у тому числі технологію М. Монтесорі [10, с. 2].

Першу державну «Школу Монтесорі від 3 до 7» в Україні було відкрито у м. Києві, у 1992 році. Заклад став експериментальним центром впровадження педагогічної системи М. Монтесорі в Україні [2, с. 28–30].

Метою означеного експерименту стали розробка змісту, форм і методів навчання та виховання дітей дошкільного віку, втілення в практичну роботу української моделі школи-Монтесорі. Організатори прагнули врахувати низку факторів: тогочасний стан освіти в Україні, державні стандарти, професійний рівень та психологічну підготовку педагогів, вимоги батьків до освітніх послуг, традиції, побут, звичаї українського народу [5, с. 6–7].

Школа стала членом Міжнародного товариства, штаб-квартира якого знаходиться в Нідерландах і в Американському Монтесорі-товаристві. Засновники школи, її директор і вчителі успішно пройшли навчання, отримали міжнародні дипломи адміністраторів Монтесорі-шкіл від Американського Монтесорі-товариства.

Необхідно зауважити, що Монтесорі-школа, максимально адаптована до умов і соціальних потреб суспільства, культури, звичаїв і традицій українського народу. Діяльність закладу не передбачала чистого копіювання міжнародного досвіду, а відповідала соціальним вимогам у відповідності з державними стандартами освіти. Монтесорі-школа є державною установою, тому штатний розклад і режим роботи складено відповідно до державних норм. Завдяки кропіткій роботі педагогічного колективу школи, метод Монтесорі здобув популярність і поширився у дошкільних закладах багатьох областей України.

На науковій конференції у березні 1996 року в Київській школі Монтесорі, прийняли рішення про створення Асоціації вчителів Монтесорі України. Метою її діяльності було визначено – сприяння впровадженню

методики Монтесорі в навчально-виховний процес дитячих навчальних закладів, надання інформації про роботу аналогічних закладів у міжнародній системі освіти й ознайомлення практичних працівників із методичною системою і педагогічним досвідом М. Монтесорі.

Як бачимо, наприкінці ХХ століття сформувалися реальні умови для започаткування української моделі школи-Монтесорі. В основу якої поклали соціальне середовище, де розвиваються здібності та задатки, формується особистість. Роль вчителя Монтесорі-школи має відмінності від традиційної, оскільки він не здійснює прямого впливу, а лише допомагає дитині в процесі саморозвитку, готує базу, на основі якої дитина зможе самостійно удосконалюватися. Педагог не повчає, не дає оцінки дитячим діям, не порівнює її досягнення з іншими, не пропонує стандартних шаблонів-відповідей.

В Україні функціонують установи, що працюють за технологією Монтесорі. Це школи-Монтесорі у м. Києві, м. Херсоні, м. Комсомольську, м. Одесі, навчально-виховні комплекси та дошкільні заклади у м. Білій Церкві, м. Вишневе, м. Полтаві, м. Миколаєві, м. Кузнецовську, приватні заклади м. Дніпропетровська, м. Вінниці, м. Херсона, будинки дитини у м. Рівне, м. Одесі, Центр медико-соціальної реабілітації дітей-інвалідів у м. Чернігові та інші. Кожен заклад по-своєму різний, але всі вони мають єдині вимоги, навчальні плани, програми, які вчителі одержують від Асоціації Монтесорі-вчителів України. Не викликає сумнівів той факт, що діяльність Монтесорі-шкіл в Україні має позитивний вплив на зміни та вдосконалення усієї освітньої системи, внаслідок того, що вони вирізняються серед інших закладів рівнем професіоналізму, повагою та любов'ю до дитини.

На сьогодні накопичений багатий досвід упровадження педагогічних ідей М. Монтесорі у практику роботи дошкільних закладів України. Групи, що сповідують метод Монтесорі, існують у садках № 4, № 20, № 55 м. Слов'янська Донецької області. Метою роботи вихователів є підготовка дитини до школи та подальшого життя в суспільстві. З метою розвитку творчих здібностей і трудових навичок дітей там використовуються лише окремі елементи системи.

У дитячому садку № 4, де працюють вихователями Бойко І. та Семенюта Н., навчаються і виховуються діти різного віку. Кількість дітей у групі 20 осіб. Педагогічні працівники систематично спостерігають за розвитком кожної дитини, для чого існують докладні індивідуальні щоденники. Проводяться медичні обстеження, дані яких аналізуються медичним працівником. Після закінчення кожного навчального року дається оцінка темпів і рівня індивідуального розвитку. У групі створено шість предметних зон, які містять монтесорівські матеріали з певних предметів. Дитина має право сама вибирати, з яким матеріалом вона хоче працювати.

Кожна гра представлена в єдиному варіанті. За теорією Монтесорі, це забезпечує порядок, тому що знайдені дитиною частини якоїсь гри буде повернуто на місце без особливої плутанини. Головне завдання – виховання терпіння. У групі існує такий порядок: малюк, який взяв якусь гру, має право бавитися скільки хоче, а та дитина, котра теж хотіла б пограти в неї, повинна почекати. Якщо, звичайно їй не дозволили приєднатися до гравця.

Як нами відмічалось раніше, у групах створено шість предметних зон за розділами: перша – зона математики. У цій зоні містяться матеріали, що розвивають уявлення про цифри, лічбу, елементарні математичні дії. Наприклад, гра «Весела лічба»: дитина отримує малюнок з певною кількістю предметів (м'ячики, зайчики, машинки) і відповідною цифрою внизу. Малюк обводить пальцем цифру та проговорює її. Як вона звучить – дитина дізнається в учителя. У цій грі задіяна низка механізмів тактильної, зорової і слухової пам'яті. Також у зоні математики представлено матеріал для розвитку просторового уявлення. Є різні об'ємні геометричні фігури, утворені простими поверхнями, і діти легко упізнають відомі плоскі фігури – трикутники, квадрати тощо.

Друга – зона розвитку мови, писемності; вона містить матеріали з удосконалення пам'яті, уяви, мислення, розширення словникового запасу, матеріали з упорядкування розповіді за картинками. Третя – наукова зона. У ній представлено матеріали, що сприяють розвитку в дітей понять про вагу, зріст, пори року, доби тощо.

Четверта – зона сенсорики та моторики, в якій представлено матеріали, що готують руку до письма. Ящик із різноколірними заціпками – чіпляючи заціпки на стінки ящика, діти роблять такі переміщення пальцями, що схожі на рухи під час письма. Складання серветок за німецьким зразком. У коробці міститься значна кількість різнокольорових серветок із яскравими лініями, за якими повинен здійснюватися вигин, і діти складають їх. Шумові коробочки, їх 12, кожна має собі пару за шумом вмісту (манка, горох, камінці, бісер, рис, палички, тощо). Діти повинні попарно розставляти коробочки визначаючи вміст за звуком, що лунає під час трясіння. П'ята – зона відпочинку. У ній є м'який куточок – крісло, диванчики з іграшками. Шоста зона – їдальня. У цій зоні розташований індивідуальний посуд дітей. Діти самі накривають на столики, самі прибирають за собою, миють посуд і сушать під сушарками.

Практичний досвід дозволяє стверджувати, що у самостійній діяльності дитина щодня реалізує власну потребу прояву почуттів і дій. Методика Монтесорі допомагає розвитку психічних процесів, уваги, пам'яті, мовлення, мислення, уяви. Виконання колективних ігор і завдань, допомагає засвоїти навички спілкування та побутової діяльності, що сприяє розвитку самостійності.

Ключова ознака методики Монтесорі полягає у створенні спеціального розвиваючого середовища, в якому дитина може і хоче

виявляти свої природні здібності. А матеріали дозволяють дитині самій бачити та виправити власні помилки.

Висвітлюючи позитивний досвід діяльності дошкільних закладів за методикою М. Монтесорі, не можна лишити поза увагою низку проблем, з якими стикаються дитячі садки. По-перше, – це фінансування. Методичні матеріали для цієї системи коштують достатньо дорого. По-друге, повна реалізація програми Монтесорі вимагає не тільки придбання матеріалів, але і спеціальних меблів. У зв'язку з чим, доводиться залучатися підтримкою батьків або спонсорською допомогою. Дитячих дошкільних закладів, працюючих за методикою М. Монтесорі, або груп, де використовують елементи методики Монтесорі, в Україні стає все більше, однак попит перевищує пропозицію в кілька разів.

Як зазначає у своїй праці Б. Жебровський, головними завданнями на шляху закладів за педагогічною технологією М. Монтесорі є наступні: розширення мережі шкіл-Монтесорі на території України; організація навчання вчителів-Монтесорі; вдосконалення видавничої діяльності (видання українською мовою невідомих українському читачеві праць М. Монтесорі; друк збірників із досвіду роботи українських шкіл-Монтесорі); міжнародне професійне партнерство, що передбачає обмін досвідом за технологією М. Монтесорі між колегами-членами Міжнародних Асоціацій Монтесорі, участь у наукових конференціях тощо [6, с. 42–44].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок у даному напрямку. Проведений нами аналіз педагогічної та науково-методичної літератури, практичного досвіду дозволяє зробити висновок про те, що інновації, які впроваджуються у вітчизняних дошкільних закладах, спрямовані на формування базової культури особистості, всебічний розвиток особистісних якостей у відповідності з віковими та індивідуальними особливостями, підготовку дитини до життя в сучасному швидкозмінному світі. Процес модернізації освітньої діяльності, введення в практику роботи новітніх освітніх технологій і досвіду минулих років, спрямований на збереження та вдосконалення існуючих методик, а також покликаний до виховання людини нової генерації, здатної до ефективної життєдіяльності у ХХІ столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бузова А. Педагогічні інновації в дошкільній освіті / А. Бузова // Дошкільне виховання. – 1999. – № 7. – С. 5–6.
2. Горюнова В. Асоціація Монтесорі-вчителів України // Українська освіта. Чому Марія Монтесорі? / За загальн. ред.: Б.М. Жебровського; упоряд. і літ. ред.: Н.П.Марченко / – К.: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2003. – С. 28–30.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.

4. Дичківська І. Марія Монтесорі: теорія і технологія: навчально-методичний посібник / І. М. Дичківська, Т. І. Поніманська. — К.: Слово, 2006 – 308 с.
5. Жебровський Б. Українська модель школи Марії Монтесорі / Б. Жебровський // Вісник / Асоціація Монтесорі-вчителів України; Упоряд.: В.З. Горюнова, Т.П. Михальчук. – К.: «Компас», 1997. – Вип. 1. – С. 6–7.
6. Жебровський Б. Українська модель школи Марії Монтесорі / Б. Жебровський // Початкова школа. – 2005. – №5. – С. 42–44.
7. Ільченко А. Використання елементів методики Марії Монтесорі у корекційній роботі з дітьми із ЗПП / А.М. Ільченко. Вісник: збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Вип. 8. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – С. 130–133.
8. Калуська Л. В., Отрощенко М. В. Інновації в дошкільлі. Програми, технології, проекти, ідеї, досвід: Посібник на допомогу дошкільним працівникам / Л. В. Калуська, М. В. Отрощенко. – Мандрівець, 2010. – 376 с.
9. Крутій К., Маковецька Н. Інноваційна діяльність у сучасному ДНЗ: методичний аспект / К. Крутій, Н. Маковецька // Палітра педагога. – 2005. – № 4. – С. 4–7.
10. Кулик Ф. Монтесорі-лицей / Ф. Кулик // 1 сентября. – 1994. – № 36 (9 апреля). – С. 2.
11. Павленко В. Методи виховання Марії Монтесорі / В. Павленко // Методичні засади реалізації особистісно орієнтованого виховного процесу в сучасних освітніх засадах: збірник науково-методичних праць. – Житомир: ФОП Левковець, 2012. – 276 с. – С. 218–221.
12. Прибильська Н. Історико-педагогічні передумови відродження педагогічної системи Монтесорі в сучасних умовах / Н. Прибильська // Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка : збірник наукових праць. Серія: Педагогіка. Вип. 1. – Тернопіль, 2006. – С.79–84.
13. Сергієнко О. Використання педагогічних ідей М. Монтесорі в сучасних дошкільних навчальних закладах / О. Сергієнко // Освіта та наука у вимірах ХХІ століття : матеріали студ. звітно-наук. конференції, 19-20 квітня 2011 р. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 201–202.
14. Січкарь А. Підготовка студентів до особистісно орієнтованого виховання у ході педагогічної практики на базі школи-дідсадка МОНТЕССОРІ [Електронний ресурс] / А. Січкарь. – Режим доступу: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/26>
15. Сторонська О. Проблема особистісної активності дитини-дошкільника та шляхи її оптимізації у системі Марії Монтесорі / О. Сторонська // Наукові записки: збірник наукових праць. Серія: Педагогічні та історичні науки. Вип. 89 – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 197–204.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2016.

Гарань Н.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи
Донбасського державного педагогічного університета*

Бойко І.

*магістрант кафедри педагогіки вищої школи Донбасського
державного педагогічного університета*

ПРОБЛЕМА ВНЕДРЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ М. МОНТЕССОРИ В ПРАКТИКУ РАБОТЫ ДОШКОЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ УКРАИНЫ

Статья посвящена анализу проблем и перспектив модернизации дошкольного образования в свете инновационных процессов.

Рассмотрен вопрос внедрения педагогических идей М. Монтессори в учебно-воспитательный процесс дошкольных учебных заведений. Сделан краткий анализ научно-педагогических исследований по данной проблеме. Охарактеризованы особенности педагогической системы М. Монтессори и определена их актуальность для современного отечественного дошкольного воспитания. Дано краткое описание истории внедрения педагогических идей в дошкольных учреждениях Украины. Проанализирован практический опыт внедрения Монтессори-методики в работу детских садов г. Славянска Донецкой области.

Ключевые слова: *дошкольное образование, система М. Монтессори, ребенок, развивающая среда, дошкольное учреждение, Монтессори-педагогика, альтернативная педагогическая система.*

Garan N.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Chair of Pedagogy of Higher School of Donbas State Pedagogical University

Boyko I.

Graduate Student of the Chair of Pedagogy of Higher School of Donbas State Pedagogical University

PROBLEM OF IMPLEMENTATION OF THE PEDAGOGICAL IDEAS BY M. MONTESSORI INTO PRACTICE OF WORK OF PRESCHOOL INSTITUTIONS OF UKRAINE

The article is devoted to the analysis of the problems and perspectives of modernization of preschool education from the point of view of the innovational processes. The author touches upon the problem of implementation of the pedagogical ideas by M. Montessori into the educational process of preschool institutions. It is presented the brief analysis of the scientific and pedagogical researches on the given problem. There are characterized the peculiarities of the pedagogical system by M. Montessori and defined their relevance for modern native preschool education. It is also introduced the brief description of the history of implementation of the pedagogical ideas in preschool institutions of Ukraine. It is analyzed the practical experience of conducting the so-called Montessori-techniques in the work of the nursery schools of Slovyansk of Donetsk region.

Key words: *preschool education, system by Montessori, child, developing environment, preschool institution, Montessori-pedagogics, alternative pedagogical system.*

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 316.47.37.018.32

Девіс Л.

кандидат психологічних наук, доцент, Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНОГО ВІДНОШЕННЯ ДО СЕБЕ ТА ІНШИХ ВИХОВАНЦІВ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ

У статті досліджується проблема розвитку позитивного відношення до себе та до інших вихованців школи-інтернату. Експериментальні дослідження психологів показують, що у цих дітей спостерігаються значні відхилення в особовому розвитку і в системі стосунків до світу та інших людей. Отже, у вихованців загальноосвітньої школи-інтернату не формується прагнення до співпраці з людьми, а також у спілкуванні не проявляється пізнавальна активність та домінує прагнення до примітивних контактів, а це, у свою чергу, не сприяє засвоєнню дитиною культурних досягнень людства і повноцінної орієнтації в навколишньому світі.

***Ключові слова:** психічна депривація, міжособистісні стосунки, відношення до себе, спілкування, співпраця.*

Постановка проблеми. У наукових дослідженнях зазначають, що протягом усього періоду шкільного віку спілкування та співпраця з дорослими залишається важливим фактором у формуванні самовідношення особистості. Науковці підкреслюють, що досвід спілкування з людьми виступає основним джерелом, під впливом якого у дітей формується система відношення до себе, до світу та до інших. Завдяки спілкуванню дитина набуває знання про навколишнє середовище та уявлення про еталони та ідеали, що існують у суспільстві. Отже, дослідження проблеми розвитку позитивного відношення до себе та до інших у процесі сумісної діяльності набуває великого значення.

Аналіз останніх досліджень. Як показують дослідження психологів, досвід спілкування та позитивних взаємовідносин з дорослими є одним із засобів організації поведінки дітей, що знайомить їх з методами вирішення різних завдань та активно сприяє узагальненню даних індивідуального досвіду. Отже, у дитини поступово формується образ іншої людини й самої себе, а також, у неї з'являється прагнення до взаєморозуміння та взаємодії з іншими людьми.

© Девіс Л., 2016

Як відомо, упродовж дошкільного віку змінюються різні форми спілкування, для кожної з яких притаманний свій зміст потреби дитини у спілкуванні з людьми. Як показують дослідження, у дошкільному віці, спочатку, провідною є ситуативно-ділова форма спілкування, потім формується позаситуативно-пізнавальна та пізніше, позаситуативно-особистісна форма спілкування. Дошкільник спочатку сприймає дорослого як партнера по грі і виділяє його ділові якості, але у процесі розвитку дитини дорослий набуває для нього іншого значення – він стає джерелом нових знань про світ, а під кінець дошкільного віку інтереси дитини розповсюджуються вже на вчинки людей на їх характер та поведінку. Тож дорослий постає вже як носій індивідуальних якостей і у дитини з'являється активне прагнення до взаєморозуміння з ним та до співпраці. Аналізуючи особливості розвитку спілкування та взаємодії з дорослими дітьми, що виховуються у дитячому будинку, психологи помітили значні відхилення порівняно з розвитком спілкування дітей, що виховуються в родині. Перш за все вихованці дитячого будинку зовсім інакше спілкуються з дорослими. Вони виявляють підвищений інтерес до дорослого, ніж сімейні діти, намагаються встановити єдиноособистісні відношення з дорослим, часто й наполегливо звертаються до нього, конфліктують з іншими дітьми за право знаходитись поруч з ним [7].

Учені констатують наявність у цих дітей незадоволеної потреби в емоційних контактах та спілкуванні з дорослими. В індивідуальному спілкуванні з дорослими на цих вікових етапах для дітей з інтернату типовим є прагнення до примітивної взаємодії – фізичного контакту чи привертання до себе уваги дорослого. У діловому спілкуванні переважає пошук допомоги дорослого та його схвалення в побутових діях, пов'язаних з самообслуговуванням. Автори також зазначають, що дорослий для вихованців дитячого будинку часто сам є об'єктом дослідження, діти можуть його розглядати, щупати та інше. Вони не намагаються привернути його увагу до предметів, разом з ним вивчати їх, задавати пізнавальні питання. У цілому для цих дітей характерна знижена активність у спілкуванні з дорослими, окреслене прагнення до примітивних індивідуальних контактів, слабо розвинений інтерес до ділової співпраці. Характерною особливістю є також виключиність дорослого із пізнавальної діяльності дитини та ділова співпраця з ним, пов'язана тільки з конкретною ситуацією [5].

Спостереження за дітьми свідчать про те, що вони відчують загострену необхідність у спілкуванні й доброзичливому ставленні до них дорослих. Психологи зазначають, що аналогічна потреба спостерігається у дітей першого півроку життя із благополучних родин, коли немовля прагне до фізичного контакту з дорослим, його пестощів та позитивного відношення. Нормою для дошкільнят є більш складні форми спілкування, але

у вихованців дитячого будинку потреба у єдиноособистісних позитивних відношеннях з дорослими залишається домінуючою протягом усього дошкільного віку. Дослідження Л.Н. Галігузової показують, що діти з дитячого будинку в різних ситуаціях виявляють значно менший інтерес до ровесника і їх контакти виражені слабше, ніж у дітей, які виховуються в сім'ї. Під час гри діти неувважні до дій та стану партнера, ігнорують просьби й образи своїх товаришів. Дії однолітків під час гри не цікавлять їх. Це свідчить про недостатній розвиток потреби в спілкуванні з ровесниками. Результати дослідження Л.Н. Галігузової та Т.М. Землянухіної показали, що у вихованців дитячого будинку інтерес та емоційне відношення до товаришів часто забарвлене негативними емоціями. Незважаючи на те, що діти з інтернату багато часу проводять поруч з однолітками, проте загальний рівень їх активності низький, але при цьому рівень вияву ініціативних дій з негативним знаком досить високий порівняно з дітьми із сімей. Негативний вияв стосовно ровесників часто несе у собі агресію і незадоволення, інколи без реальних підстав. Кількість індиферентних станів відносно однолітків набагато перебільшують аналогічні показники у сімейних дітей. У ситуації, коли ровесник виявив ініціативу, у вихованців дитячого будинку дуже часто це викликало неприємну чи агресивну відповідь [2, с.8].

Аналізуючи зміст контактів з товаришами у вихованців дитячого будинку, психологи зазначають їх одноманітність, відсутність планування і розвиток сюжету, розподілу ролей. У дітей практично відсутня взаємодія ролей у грі, вони діють від себе, а не в ролі персонажа. Ігрові дії з елементами заміни діти виконують не замислюючись над ними, їх не хвилює позиція та ролі персонажа. Контакти дошкільнят із дитячого будинку зводилися в основному до конкретних зауважень і звертань, вони були емоційно бідними і ситуативними. Отже, відсутність спілкування з дорослим є причиною несформованості повноцінного спілкування дитини з однолітками. До кінця дошкільного віку спілкування з дорослим залишається найважливішою сферою їх життя. Дослідження психологів довели, що відхилення у розвитку й становлення адекватних форм спілкування дітей з дорослими впливає на розвиток самосвідомості дитини та її пізнавальної і мотиваційної сфери [1].

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є аналіз та теоретичне обґрунтування специфіки розвитку відношення до себе та до інших вихованців школи-інтернату.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, основи уявлення про себе закладаються в ранньому віці, коли значущими людьми для дитини є дорослі, в основному батьки, взаємодіючи з якими дитина отримує зворотний зв'язок, що дозволяє їй вибрати уявлення і відношення до себе. Схвалення значущих інших створює у дитини позитивний образ самої себе, постійне покарання, акцентування на невдачах сприяє появі

негативного самовідношення. При цьому велику роль відіграє інтелектуальний розвиток дитини, який, на думку багатьох зарубіжних дослідників, підвищує адаптивні можливості індивіда. Існує ще один немало важливий фактор, який значно впливає на самовідношення дитини. Це той вплив, який виявляє на неї відношення ровесників. Зі вступом до школи самовідношення дитини формується під впливом нового для неї соціального оточення. Як правило, успішна діяльність, більш високий рівень компетентності зазвичай піднімає самооцінку дитини. Її саморозуміння і самовідношення видозмінюється під впливом порівняння своїх результатів з результатами ровесників [6].

Дослідження учених показали, як залежить самовідношення від зворотного зв'язку. Вони вивчали негативний зворотний зв'язок і довели, що при цьому відбувається зниження рівня самоповаги індивіда, а також різко зростає тривожність, яка утруднює спілкування і знижує пізнавальну діяльність дитини. Науковці, досліджуючи самовідношення учнів, які погано навчаються, встановили, що значна їх кількість володіє низькою самооцінкою. Психологи пояснюють це тим, що учитель постійно порівнює їх з іншими, більш успішними дітьми, що негативно впливає на самовідношення дитини. Дослідження підтверджують думку про те, що більшість дітей, які виховуються поза родиною, відчувають негативне відношення до себе, вони не проявляють особливої активності в процесі навчальної діяльності, оскільки в учителя на початку сформувався певна установка на дитину як на слабого «недорозвиненого» учня [3].

У дослідженнях психологів зазначалася причина відхилень у розвитку особистості вихованців дитячого будинку. Недостатній розвиток самосвідомості у цих дітей, на думку психологів, зумовлений повною відсутністю повноцінної сумісної діяльності дитини з дорослим. Спілкування дорослого з дитиною носить директивний характер, мовленнєве спілкування відсутнє у самостійній активності дитини, у процесі цього спілкування відсутня вербалізація її практичного досвіду. Зміст навчальних занять відірваний від реальної практики дітей, вони залишаються формалізованими, не введені у роботу свідомості дитини і є далекими від її життя. Особиста активність дитини залишається ситуативною і неусвідомленою.

Як показують дослідження, більшість описаних порушень у розвитку дитини пов'язані з дефектом формування особистісно значущих відношень з дорослими. Відчуття прив'язаності й любові до матері, на думку психологів, гальмує страх і агресію, які виникають у дитини, як реакцію на прояв нових подразників. Ці почуття проявляються лише в ситуаціях реальної небезпеки. На думку психологів, почуття любові, страху й пізнавальної активності дитини тісно взаємопов'язані. Присутність поруч матері як об'єкта захисту й

безпеки дозволяють дитині при зіткненні з новим і невідомим відчувати не страх і неспокій, а інтерес, допитливість й активність. Пізнавальна активність найчастіше виявляється тільки під час гри. У дітей, які відчують страх і неспокій, спостерігається порушення в ігровій діяльності. Для дітей, позбавлених батьківського піклування, є характерним відсутність базової довіри до світу, яка проявляється у страхах, агресії, недовірі до себе та інших, небажанні вчитися, пізнавати нове [4, 9].

Незважаючи на підвищений інтерес дитини до дорослого і прагнення виконати будь-яке завдання педагога, психологи зафіксували, що це прагнення носить специфічний характер. За прагненням дитини до виконання завдань педагога стоїть не сприйняття задачі як навчальної, тобто такої, яку задають учню, щоб чомусь навчився, а його прагнення будь-якою ціною отримати позитивну оцінку педагога, привернути його увагу до себе.

Як показав аналіз, у вихованців дитячого будинку дане прагнення виражає несформованість у дітей можливості віднести до дорослого як до вчителя і виконати його завдання як навчальне. Усі вищенаведені фактори, у тому числі і відсутність адекватних стосунків між дорослими і вихованцями дитячого будинку, негативно впливає на процес становлення навчальної діяльності і розвитку особистості дитини в цілому.

Підводячи підсумок, необхідно акцентувати увагу на тому, що одне із основних завдань дошкільного періоду – підготовка до навчання в школі, залишається не вирішеним для вихованців дитячого будинку. Крім цього, під кінець дошкільного віку підвищуються деструктивні тенденції у системі відношень дитини до себе та до інших людей. Якщо при цьому пам'ятати, що в дошкільному віці дитина повинна переважно засвоїти завдання, мотиви і норми відношень між людьми, то стає наочним той факт, що на цьому етапі дитина також не досягла цієї мети і не зуміла повністю опанувати провідну діяльність, спрямовану на вирішення висунутих завдань. Автори звертають увагу на те, що емоційне спілкування з дорослим у вихованців дитячого будинку носить характер деякої надмірності та екзальтації. Єдиною метою різноманітних дій у цих дітей є отримання ласки дорослого чи фізичних та інших безпосередньо-емоційних контактів. Через це у співвідношенні ділових і афективних аспектів спілкування домінують останні.

Висновки. Отже, дослідження вітчизняних та закордонних психологів підкреслюють значні відхилення в розвитку відношення до себе та до інших вихованців закладів інтернатного типу. Варто відзначити, що головну задачу розвитку особистості в ранній період, якою є засвоєння дитиною суспільно вироблених засобів дій з предметами та еталонів, вихованці дитячого будинку не вирішують належним чином. Головним чинником у цьому є неспроможність дитини налагодити продуктивну співпрацю та спілкування з дорослою людиною. Унаслідок несформованої

прихильності до дорослого не розвивається бажання дитини наслідувати її дії як зразок, а це, у свою чергу, не сприяє засвоєнню дитиною культурних досягнень людства та її орієнтації в навколишньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Валіон Н. Феномен психічної депривації і його роль у розвитку особистості / Н. Валіон // Психологія і суспільство. – 2000. – № 2. – С. 124–133.
2. Галигузова Л. Н. Психологические аспекты воспитания детей в домах ребенка и детских домах / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова, Л. М. Царегородцева // Вопросы психологии. — 1990. — № 6. — С. 17—25.
3. Лангмейер И. Психическая депривация в детском возрасте / И. Лангмейер, З. Матейчек; пер. Г. А. Овсянникова. — Изд. 1-е русск. — Прага : ЧССР, 1984. — 334 с.
4. Лисина М. И. Психическое развитие воспитанников детского дома. — М. : Педагогика, 1990. — 264 с.
5. Манохіна І.В. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування: навч. посібник / І.В. Манохіна. – Д.: Дніпропетр. ун-т ім. Альфреда Нобеля, 2012-276с.
6. Прихожан А. М. Развитие личности в условиях психической депривации / А. М. Прихожан, Н. Н. Толстых // Формирование личности в онтогенезе / под ред. И. В. Дубровиной. — М. : Просвещение, 1991. — 159 с.
7. Психическое развитие воспитанников детского дома / под ред. И. В. Дубровиной, А. Г. Рузской. — М. : Педагогика, 1990. — 264 с.
8. Сорокина В. В. Негативные переживания детей в начальной школе / В. В. Сорокина // Вопросы психологии. — 2003. — № 3. — С. 43—52.
9. Стрілецька І.І. Тривожність як індивідуальна властивість особистості (теоретичний аспект) // Психологія: Зб. наук. пр. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – Вип. 1 (46), Серія 12 – С. 266 - 272.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2016.

Девис Л.

кандидат психологических наук, доцент, Донбасский государственный педагогический университет, г. Славянск

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПОЗИТИВНОГО ОТНОШЕНИЯ К СЕБЕ И ДРУГИМ ВОСПИТАННИКОВ ШКОЛЫ-ИНТЕРНАТА

В данной статье исследуется проблема развития позитивного отношения к себе и другим воспитанников школы – интерната. Исследования психологов показывают, что у этой категории детей наблюдаются значительные отклонения в их личностном развитии и взаимодействии со взрослыми и сверстниками. Таким образом, у воспитанников учреждений интернатного типа не формируется стремление к деловому сотрудничеству с людьми и в процессе общения у них не проявляется познавательная активность, а доминирует стремление к примитивным индивидуальным контактам, что, в свою

очередь, не способствует усвоению ребенком культурных достижений человечества и его полноценной ориентации в окружающем мире.

Ключевые слова: *психическая депривация, межличностные отношения, отношение к себе, общение, сотрудничество.*

Devis L.

associate professor of department of general psychology SHEE "Donbass State Teachers Training University"

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF DEVELOPMENT OF POSITIVE RELATION TO ITSELF AND OTHERS OF BOARDING-SCHOOL PUPILS

In works of domestic and foreign psychologists the leading role in psychical development of child of his valuable affect-personality connections with adults is underlined. Special meaningfulness these relations acquire in the period of childhood. Exactly in this period of emotional connections with adults are the main channel through which influence of intercourse adult is carried out on psychical development of child. Affect-personality relations of child with adults are formed in the first half-year of his life in the process of situation-personality intercourse. Between to the adults and a child is put right a tight empathical connection. A child in the second half-year of his life is percipient and to revive the emotional state near total, that deepens yet more interrelation of partners.

Keywords: *domestic co-operational deprivation, affect-personality relations, relation to itself, intercourse, collaboration.*

УДК 316.47.37.018.32

Кормишев М.

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри загальної психології ДВНЗ «Донбаського державного педагогічного університету»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СПІВПРАЦІ З ОДНОЛІТКАМИ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ВИХОВАНЦІВ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ

У статті досліджується проблема співпраці з однолітками та іншими людьми вихованців школи-інтернату. Експериментальні дослідження психологів показують, що у вихованців закладів інтернатного типу спостерігаються значні відхилення в розвитку особистості та системі стосунків до світу та до інших людей. Отже, у вихованців школи-інтернату не формується прагнення до ділової співпраці з людьми, а також у спілкуванні не проявляється пізнавальна активність та домінує

© Кормишев М., 2016

прагнення до примітивних індивідуальних контактів, а це, у свою чергу, не сприяє засвоєнню дитиною культурних досягнень людства і повноцінної орієнтації в навколишньому світі.

Ключові слова: психічна депривація, взаємини, спілкування, співпраця, вихованці школи-інтернату.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної державної освіти зумовлює необхідність переосмислення теорії й практики виховання дітей у закладах інтернатного типу. Упродовж останніх років держава та суспільство намагається вирішувати питання, пов'язані з реорганізацією шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Практика й наукові дослідження свідчать, що порушення позитивних контактів дитини та батьків знижує можливості індивіда функціонально й культурно взаємодіяти із соціальним оточенням. Науково доведено, що психічна депривація індивіда негативно впливає на розвиток особистості дитини. Розвиток особистості в умовах психічної депривації призводить до виникнення таких негативних явищ: небажання дітей вчитися, втрата інтересу до довкілля, відсутність прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, домагань на соціальне визнання, затримки в розвитку рефлексії та інших новоутворень особистості. Саме соціальна депривація, почуття незахищеності, переживання ситуації неуспіху в діяльності та негативного оцінювання є для дитини психотравмою, внаслідок якої виникають специфічні труднощі розвитку внутрішньої та суспільно значущої мотивації вихованців закладів інтернатного типу. Сучасні дослідження свідчать, що у закладах інтернатного типу відсутні умови для повноцінного розвитку особистості дитини. Дослідження психологів підкреслюють, що співпраця з дорослими залишається провідним фактором у формуванні особистості, під впливом якої в дітей формується система значущих стосунків. Завдяки співпраці з дорослими діти отримують знання, уміння та навички, а також, пізнають норми та закони, що існують у суспільстві. Отже, дослідження проблеми впливу співпраці з однолітками та дорослими на розвиток особистості в умовах психічної депривації набуває великого значення.

Загальновідомо, що в молодшому шкільному віці одним із значущих чинників, що впливають на мотивацію учіння та репрезентує загальне позитивне ставлення дитини до школи, є позитивні взаємини та співпраця з однолітками. Тому велике значення набуває дослідження особливостей співпраці з однолітками в навчальній діяльності та її вплив на формування широких соціальних та навчально-пізнавальних мотивів учіння вихованців інтернатного закладу.

Аналіз наукових досліджень. Психолог М.П.Аралова та ін. стверджують, що відсутність повноцінної сім'ї є тією травматичною подією,

яка призводить до низки відхилень в особистісному розвитку дитини й спричиняє формування в неї спотвореного образу світу, яке має прояв у тяжінні емоційної складової образу світу до гіперболізації небезпеки. Відчуття полишеності й самоти виявляється в переживанні дитиною тривоги та страху. На думку вчених, масштаб цього переживання, його інтенсивність, глобальність й неусвідомлений характер співвідносні із загрозливим образом світу. Переживання екзистенційного страху, що виникає як наслідок порушених стосунків у сім'ї або повної їх відсутності, зумовлює виникнення в дитини почуття безпорадності щодо реальної або міфічної загрози. Картина загрозливого образу світу, зазвичай, має несвідомий характер. Дитина, яка не має батьківського захисту, перебуває в постійній нервовій напрузі, що негативно позначається на темпах психічного розвитку, становленні її емоційної сфери та пізнавальної активності [1,5].

Науковці вважають, що відсутність турботи та любові дорослих значно посилює тривожність та захисні тенденції дитини, що загалом знижує її потреби в орієнтовно-дослідницькій поведінці. Л.В.Поміткина та М.П.Полухіна підкреслюють, що «тривожність у молодших школярів дуже часто буває через брак емоційних і суспільних стимулів» [6, с.482].

За госпіталізму, спричиненому відсутністю прихильності й емоційних зв'язків з близькими дорослими, обов'язково констатують наявність пасивності таких дітей. Психологи відзначають, що при нормальному розвитку дитини її пізнавальна активність може досягати дуже високого рівня, і, навпаки, знижена ініціативність – це характерна риса дітей, які виховуються поза родиною. Л. А. Девіс підкреслює, що в ситуації відсутності або глибоко порушених емоційних стосунків між матір'ю і дитиною, остання позбавляється можливості увібрати в себе чужий досвід, відтворюючи його в особистій життєдіяльності [3].

Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова, Л. М. Царегородцева та інші психологи підкреслюють, що сферу спілкування дорослих та дітей, які виховуються поза родиною, характеризує особлива напруженість потреби в позитивному спілкуванні. При цьому, на загальному тлі яскраво вираженого прагнення до спілкування з дорослими й, водночас, за підвищеної залежності від них, особливо привертає увагу агресивність вихованців інтернату до дорослих, яку ілюструє споживче ставлення до них, демонстрація тенденції очікування чи вимоги вирішення своїх проблем. Психологи наголошують, що повноцінний аналіз особливостей розвитку особистості неможливий без аналізу соціальної ситуації дітей з різними типами деприваційного досвіду та їх особистісних характеристик. Соціальна ситуація розвитку школярів загальноосвітніх шкіл-інтернатів виступає чинником, що зумовлює психологічні особливості розвитку та становлення їх особистості. Серед школярів навчальних закладів

інтернатного типу існують відмінності, детерміновані особливостями деприваційного досвіду дитини. Особистісний розвиток таких дітей обтяжений низкою негативних психосоціальних чинників [2].

Як свідчать дослідження, контакти дітей у дитячому будинку значно слабкіші, ніж у дітей з повноцінних родин. Зокрема, діти з інтернатних установ виявляють значно меншу цікавість до однолітків, ніж діти з дитячого садка; у грі вихованці дитячого будинку менш уважні до дій і станів партнера, іноді зовсім не помічають чи просто ігнорують прохання своїх товаришів, частіше поводяться незалежно один від одного і, перебуваючи поряд, грають нарізно. Автори акцентують на тому, що вихованці інтернату виявляють значно більшу цікавість до дорослого, ніж діти з дитячого садка. Вони прагнуть повністю заволодіти увагою дорослого, відчути його доброзичливе ставлення та фізичний контакт. Через це потреба в спілкуванні та співпраці у вихованців закритих інтернатних установ виявляється набагато пізніше, ніж у дітей з повноцінних родин. Порушення емоційних зв'язків із близькими дорослими та специфіка організації життя в дитячих закладах перешкоджає повноцінному розвитку дитини та виконання нею функцій, унормованих в умовах родинного життя. Психологи зазначають, що в установах інтернатного типу між дітьми й дорослими існують поверхневі, формальні стосунки, які перешкоджають розвитку та ефективному функціонуванню системи афективно-особистісних зв'язків [4].

Метою статті є окреслення проблеми розвитку співпраці вихованців інтернату з однолітками в умовах депривації сімейної взаємодії.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. У статті досліджується проблема співпраці з однолітками вихованців школи-інтернату Під час діагностики особливостей мотивації співпраці молодших школярів, усі відповіді учнів було розподілено за рівнями співпраці й на підставі кількісного порівняння було визначено, який тип спрямованості школяра на взаємодію з партнерами домінує.

Аналіз особливостей взаємодії та співпраці в ігрових ситуаціях та спілкуванні молодших школярів засвідчив, що кількість вказівок на зазначений тип взаємодії у вихованців інтернатних закладів перебуває на першому ранговому місці, а в учнів загальноосвітньої школи – на другому ранговому місці (73,2 % проти 38,5 %; $\varphi=4,68$; $p\leq 0,001$). Кількість вказівок на взаємодію для досягнення ефективного результату в навчальній діяльності у вихованців інтернатних закладів перебуває на другому ранговому місці, а в учнів загальноосвітньої школи – на першому ранговому місці (54,6 % проти 26,8 %; $\varphi=3,77$; $p\leq 0,001$).

У молодших школярів загальноосвітньої школи на третьому ранговому місці перебувають вказівки на взаємодію та спілкування з

однолітками з метою оволодіння способами навчальної роботи (6,9 % проти 0 %; $\varphi=3,49$; $p\leq 0,001$). Високого рівня співпраці з однолітками серед вихованців інтернатних закладів не виявлено. Результати аналізу свідчать, що діти із загальноосвітніх шкіл більшою мірою виявляли показники середнього та високого рівня співпраці з однолітками порівняно з показниками вихованців інтернатних закладів. Визначені відмінності між відсотковими показниками дітей, що навчаються в різних закладах освіти, за визначеними рівнями співпраці відповідали статистично значущому рівню. Діти, які навчаються в інтернатному закладі, на відміну від дітей із загальноосвітніх шкіл, більшою мірою демонстрували низький рівень співпраці. Ці результати оприєвлено в табл. 1.1

Таблиця 1.1

**Кількісні показники рівнів розвитку співпраці з однолітками
молодших школярів загальноосвітньої школи та школи-інтернату
(n=172)**

Рівні співпраці	Учні загальноосвітньої школи, %	Учні загальноосвітньої школи-інтернату, % j	
Низький	38,5	73,2	4,68***
Середній	54,6	26,8	3,77***
Високий	6,9	0	3,49***
Всього:	100	100	

Примітка: *** $p\leq 0,001$.

Отже, відзначимо, що найменша кількість вказівок молодших школярів загальноосвітньої школи-інтернату припадає на співпрацю з однолітками з метою досягнення ефективного результату в навчальній діяльності. Водночас, досить значущою для вихованців школи-інтернату є співпраця в позанавчальних ситуаціях, в ігровій діяльності та спілкуванні. Наше дослідження яскраво ілюструє, що показники співпраці з однолітками з метою досягнення результату в навчанні та оволодінні способами навчальної роботи в молодших школярів загальноосвітньої школи значно більші, ніж у вихованців інтернатного закладу.

Відсутність таких вказівок у вихованців інтернатного закладу на мотиви співпраці з метою оволодіння способами навчальної роботи свідчить, що знедолені діти в минулому не мали можливості брати участь у спільній діяльності з дорослими в побуті та в інших видах активної діяльності, спрямованих на досягнення певної мети.

Висновки. У статті здійснено теоретичний аналіз та експериментальне дослідження особливостей розвитку співпраці з однолітками вихованців інтернатного закладу. Отже, в інтернатних

установах відсутні такі форми суспільно значущої діяльності, які активно формують в особистості розуміння значущості співпраці з іншими людьми, ефективності спільної роботи, її цінності та переваги.

Отримані в процесі дослідження теоретичні й емпіричні результати свідчать про те, що психічний стан емоційного дискомфорту, незахищеності та тривоги як результат отриманих психотравм; знижений рівень розумової працездатності й успішності в навчанні; низький рівень розвитку соціальних і духовних потреб та інтересів; наявність у вихованців інтернату тих бажань і прагнень, що не є важливими для їх особистісного розвитку, відсутність здатності окреслювати перспективні цілі, співпрацювати з дорослими й однолітками та долати перешкоди в навчальній діяльності.

Інтеграція різних видів діяльності таких, як навчально-ігрова, навчально-трудова та інших цікавих форм психокорекційної роботи (психотерапевтичні вправи, нетрадиційні уроки, суспільно корисна й творча діяльність тощо), у поєднанні з індивідуальними формами співпраці з однолітками та дорослими є ефективним засобом психокорекції особистості вихованців інтернатного закладу.

Дослідження свідчать про ефективність такої психокорекційної роботи з розвитку та формування уміння співпрацювати з однолітками та дорослими молодших школярів, вихованців закладів інтернатного типу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аралова М.П. Психологические особенности общения со взрослыми и сверстниками выпускников школы-интерната: автореф. дис. на соискание науч.степени канд. психол. наук: спец.19.00.07 "Педагогическая психология" / М. П. Аралова. – М., 1991. – 22 с.
2. Галигузова Л. Н. Психологические аспекты воспитания детей в домах ребенка и детских домах / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова, Л. М. Царегородцева // Вопросы психологии. – 1990. – № 6. – С. 17-25.
3. Девіс Л.А. Психологічні особливості розвитку взаємин та співпраці дітей у закладах інтернатного типу. //Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Костюка НАПН України. – Київ, Ніжин: П.П.Лисенко, 2015. – Том I X. – Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. – Вип.7. – С. 104 -110.
4. Лангмейер И. Психическая депривация в детском возрасте / И. Лангмейер, З. Матейчек; пер. Г. А.Овсянникова. – Изд. 1-е русск. – Прага : ЧССР, 1984. – 334 с.
5. Маслюк А.М. Особливості переживання людиною психотравмуючих ситуацій // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – Київ; Ніжин: П.П.Лисенко, 2015. – Т. IX. – Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. Вип.7. – С.193-199.
6. Помиткіна Л.В. Сціально-психологічні чинники шкільної тривожності молодших школярів / М.П.Полухіна //Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка – К.: ДП «Інформаційно-

---

аналітичне агенство, 2015. – Том X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип.27. – С.482-492.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2016.

Кормышев Н.

кандидат психологических наук, старший преподаватель кафедры общей психологии ГВУЗ «Донбасского государственного педагогического университета»

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЛИЯНИЯ
СОТРУДНИЧЕСТВА СО СВЕРСТНИКАМИ НА РАЗВИТИЕ
ЛИЧНОСТИ ВОСПИТАННИКОВ ШКОЛЫ-ИНТЕРНАТА**

В данной статье исследуется проблема сотрудничества воспитанников школы-интерната с окружающими людьми. Исследования психологов показывают, что в этой категории детей наблюдаются значительные отклонения в их личностном развитии и взаимодействии со взрослыми и сверстниками. У воспитанников учреждений интернатного типа не формируется стремление к деловому сотрудничеству с людьми и в процессе общения у них не проявляется познавательная активность, а доминирует стремление к примитивным индивидуальным контактам, что, в свою очередь, не способствует усвоению ребенком культурных достижений человечества и его полноценной ориентации в окружающем мире.

Ключевые слова: *психическая депривация, взаимоотношения, общение, сотрудничество, воспитанники школы-интерната.*

Kormyshev N.

senior teacher of the Chair of General Psychology SHEE “Donbass State Teachers Training University“

**PSYCHOLOGICAL FEATURES OF INFLUENCE OF
COLLABORATION WITH COEVALS ON DEVELOPMENT OF
PERSONALITY BOARDING-SCHOOL PUPILS**

In the article there is analyzed the problem of the influence of the deprivational family interaction on the formation and the development of the components of the motivational sphere a child's personality.

The researchers assert that experience of communication is the main source that influences children and forms their attitude to the other people and themselves. Monitoring at boarding schools indicates a great need for communication and adults` friendly attitude to them adults. Analyzing the characteristics of communication and interaction of children with adults psychologists mention that children who are brought up in an orphanage differ in the development of communication with children who are brought up in the family.

Keywords: *psychological deprivation, interrelation, communication, collaboration, children in boarding schools.*

ДЕФЕКТОЛОГІЯ

УДК 376.1-051.67:37.015.43

Татьянчикова І.

доктор педагогічних наук, доцент кафедри технологій корекційної та інклюзивної освіти Донбаського державного педагогічного університету

УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Статтю присвячено підвищенню ефективності соціалізації учнів з порушеннями інтелектуального розвитку на стадії ранньої трудової підготовки в спеціальному навчальному закладі. Розглянуто основні протиріччя, а також суттєві труднощі, які гальмують їх професійну соціалізацію. Розкрито основні змістові лінії щодо здійснення корекційно-розвивальної роботи на зазначеній стадії. Приділено значну увагу необхідності посилення профорієнтаційної роботи в спеціальній загальноосвітній школі. Вказано на основні її недоліки. Запропоновано основні напрями удосконалення професійної підготовки учнів з інтелектуальними вадами. Професійне навчання розглянуто як процес управління діяльністю школярів по оволодінню ними професійними трудовими знаннями, вміннями й навичками. Звертається увага на розвиток у дітей професійно важливих якостей. Розкрито основні ключові питання, які сприяють забезпеченню їх соціалізації в спеціальному навчальному закладі.

Ключові слова: *соціалізація, діти з порушеннями інтелектуального розвитку, стадії соціалізації, стадія ранньої трудової підготовки, профорієнтаційна робота, корекційно-розвивальна програма.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах сучасної соціально-економічної ситуації загострюються питання підготовки учнів з вадами розвитку до самостійного життя, що потребує володіння ними не тільки знаннями і навичками, які передбачені шкільною програмою, але й вміннями розв'язувати певні життєві проблеми, адаптуватися до складних умов сьогодення, тобто бути спроможними повноцінно існувати у соціумі.

У зв'язку з цим особливо гостро постала проблема соціалізації дітей з вадами розвитку, передусім з психофізичними порушеннями, більшість з яких зазнає істотних труднощів при вступі до самостійного життя і трудової діяльності, недооцінює роль професійної підготовки у школі, не може адекватно реагувати на потреби суспільства.

© Татьяначикова І., 2016

Аналіз основних досліджень і публікацій. У психолого-педагогічній літературі питання соціалізації розглядаються в контексті розвитку і становлення особистості (Б.Г. Ананьєв, О.Г. Асмолов, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, А.В. Петровський, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, Л.Д. Столяренко та ін.), визначення її сутності, механізмів, стадій, факторів впливу (В.В. Москаленко, А.В. Мудрик, Т. Шибутані та ін.), визначення особливостей її прояву у дітей із вадами розвитку (Ю.О. Бистрова, В.І. Бондар, О.П. Глоба, В.В. Засенко, А.А. Колупасєва, В.М. Синьов, Є.П. Синьова, І.В. Татьянчикова, О.П. Хохліна, Л.М. Шипіцина та ін.).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – визначити основні напрями оптимізації соціалізації дітей із порушеннями інтелектуального розвитку на стадії ранньої трудової підготовки в умовах спеціальної загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціалізація учнів з інтелектуальними вадами стає особливо значущою на стадії ранньої трудової підготовки (в умовах спеціальної школи діти проходять наступні стадії соціалізації: адаптації, індивідуалізації, інтеграції, ранньої трудової підготовки). На перший план виходить орієнтування старшокласників щодо майбутньої професії відповідно до їх здібностей і можливостей, формування в них професійно важливих якостей і трудових вмінь та навичок, спрямованих на підвищення успішності професійно-трудової підготовки, насамперед з професій, яких навчають у школі.

Втім, у системі професійно-трудового навчання учнів з вадами інтелектуального розвитку чітко простежуються *протиріччя*, які гальмують їхню подальшу професійну соціалізацію. Це протиріччя між:

– організацією шкільної професійно-трудової підготовки і сучасними соціально-економічними умовами у суспільстві, які утруднюють подальше працевлаштування випускників;

– підвищеними кваліфікаційними вимогами до підготовки спеціалістів і особливостями розумового і психофізичного розвитку учнів, які ускладнюють оволодіння ними, навіть доступними за своїми можливостями, професіями;

– обмеженою кількістю професій, за якими можуть бути працевлаштовані розумово відсталі випускники, і ще меншою їх кількістю, за якою можна здійснювати професійно-трудова підготовку в умовах спеціальної школи.

Невирішеність зазначених протиріч ускладнює професійне орієнтування учнів і проковує суттєві труднощі, на які в першу чергу мають звернути увагу педагоги: нестійкі професійні інтереси, їх зміна; випадкові мотиви визначення професії; відсутність аналізу своїх

можливостей при визначенні майбутньої професії, невпевненість у своїх силах; слабкі, незрілі уявлення про особливості та зміст профілю професійно-трудового навчання і професії, якої навчають у школі.

Виявлено, що зазначені труднощі обумовлюються недостатньою корекційно-розвивальною роботою передусім на стадії ранньої трудової підготовки в умовах спеціальної загальноосвітньої школи, що потребує її посилення і удосконалення.

Спеціальний педагогічний вплив на стадії ранньої трудової підготовки передбачає роботу *за основними змістовими лініями*: орієнтування дитини щодо майбутньої професії (професії, якої навчають у школі); підвищення ефективності професійно-трудової діяльності учнів на основі врахування і розвитку їх можливостей та професійно важливих якостей.

При цьому особливої уваги потребує посилення *профорієнтаційної роботи*, яка здійснюється у школі. Профорієнтаційний процес повинен включати наступні напрями:

– професійна діагностика учнів з наступним аналізом їх нахилів, здібностей, особливостей і можливостей щодо обрання професій, які пропонує спеціальна школа. Ця робота має здійснюватись в контексті добору для учнів профілів професійно-трудового навчання на стадії індивідуалізації;

– підвищення рівня мотивації учнів до визначення професій, яких навчають у школі, формування до них позитивного ставлення. Ця робота має здійснюватись через опанування учнями визначених профілів на стадії інтеграції;

– отримання більш повної та якісної інформації про ринок праці, особливості працевлаштування, професійні вимоги щодо можливостей і здібностей школярів, шляхи підвищення успішності їх професійно-трудової діяльності, визначення перспектив професійного зростання старшокласників, набуття досвіду виробничої практики через взаємодію з професійними навчальними закладами. Ця робота повинна здійснюватись на стадії ранньої трудової підготовки.

При цьому особливого значення набуває всебічне вивчення учня, визначення його властивостей, які мають відповідати вимогам певної професії. Встановлення цієї відповідності здійснюється лише за умови систематичного і довготривалого вивчення кожного школяра з метою його професійного орієнтування. Педагогам потрібно мати уявлення про загальні основи профорієнтаційної роботи у спеціальному навчальному закладі, володіти методами діагностики особливостей дитини, розумітися на вікових етапах розвитку особистості. При визначенні професії для учня повинні враховуватися всі підструктури особистості: її спрямованість,

здібності, характер, темперамент. Лише на основі нахилів учня, здібностей, позитивних якостей характеру вчитель може робити висновки щодо адекватності професійного визначення школярем.

Для підвищення ефективності профорієнтації старшокласників необхідно поєднувати їх навчальну роботу зі спеціально організованими цілеспрямованими позакласними заходами. Так, доцільно проводити зустрічі з працівниками підприємств, представниками робітничих професій (наприклад, малярної, столярної, слюсарної, швейної справи) з метою надання розумово відсталим учням можливості поспілкуватися з ними. Необхідним є також розширення та вдосконалення професійних знань учнів у галузі виробничої сфери: ознайомлення з технічними засобами виробництва, особливостями трудових операцій і поведінкою робітника, користю і важливістю професії для суспільства, попитом і перспективами на ринку праці, а також моральним і матеріальним стимулом. У цьому зв'язку проводяться й диспути за участю представників робітничих професій, спеціалістів професійно-трудових ліцеїв, вчителів професійно-трудової підготовки і батьків учнів (наприклад, диспут на тему: «Чи потрібні професійні знання, щоб бути майстром своєї справи?») з метою визначення розуміння учнями значущості професійних знань для самореалізації в певній професії.

Особливу увагу необхідно звертати на організацію зустрічей з представниками професійно-трудових навчальних закладів. Це стосується передусім дітей, які не бачать себе у професії, якої навчають у школі. Слід зазначити, що цей напрям профорієнтаційної роботи потребує суттєвого перегляду і посилення. Необхідно проводити інформування старшокласників про професійні заклади освіти, які знаходяться у найближчому до школи оточенні та мають відповідний профіль трудового навчання. Доцільним є врахування виробничих потреб регіону, попиту на ринку праці з тим, щоб спрямувати дітей на набуття подальшої професійної освіти за межами спеціальної школи. У цьому зв'язку учням потрібно дати інформацію про навчальний заклад: визначення профілів його професійного навчання; освітній процес; виховні, розважальні та спортивні заходи; надання стипендії (матеріальної допомоги) та умови проживання; перспективи працевлаштування і професійного зростання, підвищення кваліфікації. У рамках цієї програми можуть бути передбачені й відвідування учнями «Дня відкритих дверей» у професійно-трудоному ліцеї, а також проведення занять в умовах виробничої діяльності на базі цього закладу. Це сприятиме підвищенню якості та рівня професійно-трудової підготовки старшокласників, поступовому переорієнтуванню випускників на подальше навчання і підвищення своєї кваліфікації.

Можуть бути рекомендовані також цикли лекцій, місячники з профорієнтації, метою яких є ознайомлення учнів з провідними робітничими професіями транспорту, сфери побуту, торгівлі, сільського господарства. Роботу щодо професійного орієнтування учнів можна проводити відповідно до запропонованої нами програми [4].

Професійне навчання у спеціальній школі розглядається як процес управління діяльністю школярів по оволодінню ними певними професійними трудовими знаннями, трудовими вміннями й навичками, розвитку професійно важливих якостей. У цьому зв'язку професійно-трудова діяльність повинна бути спрямована також на підвищення показників її успішності, розширення сфери суспільно-корисної практичної діяльності школярів. Необхідним стає виготовлення продукції, яка має суспільно-корисне значення, що є основою мотивації учнів до певного виду професійної діяльності й виникнення бажання підвищувати свою професійну успішність.

Доцільним стає врахування досвіду роботи кращих педагогів спеціальних шкіл. Можна запропонувати й проведення певних акцій, під час яких в учнів підвищується інтерес до суспільно-корисної праці, удосконалюються вміння і навички, які учні отримали з професій, яких навчають у школі (акція «Допоможемо школі», «Допоможемо молодшим школярам» та ін.). Роботу можна проводити відповідно до запропонованої нами програми [4].

Висновки. Забезпечення соціалізації розумово відсталих школярів у процесі професійної підготовки у спеціальному навчальному закладі повинне виходити на розв'язання наступних *ключових питань*:

– необхідно розширювати перелік спеціальностей, навчання яких здійснюється у школі, з урахуванням сучасних соціально-економічних змін у суспільстві;

– потрібно знайомити учнів з професіями, які їм доступні, визначати їх відповідно до своїх індивідуальних особливостей і можливостей;

– здійснювати професійне орієнтування школярів щодо професій з урахуванням їх змісту, видів праці, основних дій та вимог, які пред'являються до кожної з них;

– підвищувати рівень професійно-трудової підготовки у спеціальному навчальному закладі (необхідним є наявність сучасних майстерень, сировини для роботи, а також наближення навчальних занять до умов виробничої діяльності); рівень успішності професійної діяльності школярів (спрямовувати їх на суспільно-корисну працю, виготовлення соціально значущої продукції).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксёнова Л.И. Социальная педагогика в специальном образовании / Л.И. Аксенова. – М.: Академия, 2001. – 192с.

2. Жулковска Т. Социализация людей с ограниченными интеллектуальными возможностями / Т. Жулковска; Московская гуманитарно-социальная академия. – М.: Социум, 2001. – 208с.
3. Кравченко Т.В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія / Т.В. Кравченко; Інститут проблем виховання АПН України. – К.: Фенікс, 2009. – 416 с.
4. Татьяначикова І. В. Корекційно-розвивальна програма забезпечення соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку в спеціальному навчальному закладі : метод. рек. практ. працівникам спец. загальноосвіт. шкіл / І. В. Татьяначикова. – Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2014. – 163 с.
5. Татьяначикова І.В. Соціалізація дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: монографія / І.В. Татьяначикова. – Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2015. – 381 с.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016.

Татьянчикова И.

доктор педагогических наук, доцент кафедры технологий коррекционного и инклюзивного образования Донбасского государственного педагогического университета.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СОЦИАЛИЗАЦИИ УЧАЩИХСЯ С НАРУШЕНИЯМИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Статья посвящена повышению эффективности социализации учащихся с нарушениями интеллектуального развития на стадии ранней трудовой подготовки в специальном учебном заведении. Рассматриваются основные противоречия, а также существенные трудности, тормозящие их профессиональную социализацию. Раскрываются основные содержательные линии, по которым должна проводиться коррекционно-развивающая работа на обозначенной стадии. Уделяется значительное внимание усилению профориентационной работы в специальной общеобразовательной школе, указывается на ее основные недостатки. Раскрываются основные ключевые вопросы, способствующие обеспечению социализации детей в специальном учебном заведении.

Ключевые слова: социализация, дети с нарушениями интеллектуального развития, стадии социализации, стадия ранней трудовой подготовки, профориентационная работа, коррекционно-развивающая программа.

Tatyanchikova I.

Doctor of pedagogical sciences, Docent of cathedra technologies correction and inclusive education Donbass state pedagogical university.

IMPROVING SOCIALIZATION OF PUPILS WITH VIOLATION OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article is dedicated to increasing the effectiveness of the socialization of students with intellectual disabilities in the early stages of labor training in a special school. The basic contradictions, as well as significant challenges that hinder their professional socialization. Disclosed are the main substantive lines on which correctional and developing work on the designated stage should be carried out. Pays considerable attention to strengthening career guidance in a special secondary school, it is indicated on the main shortcomings. Disclosed are the main key issues that contribute to ensuring the socialization of children in a special school.

Key words: *socialization, children with intellectual disabilities, the socialization stages, early stage of job training, career guidance work, correctional and development program.*

УДК376.016-056.36:74:18-028.32

Манько О.

*старший викладач кафедри технологій корекційної та інклюзивної освіти
Донбаського державного педагогічного університету*

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ УРОКІВ МАЛЮВАННЯ З НАТУРИ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Статтю присвячено проблемі навчання дітей образотворчій діяльності на уроках малювання з природи. Виявлено їх потенційні можливості щодо формування образотворчих навичок на уроках малювання з природи. Доведено, що розумовий розвиток має полягати у мовному оформленні своїх відчуттів, а також у розвитку спостережливості. Ця якість більшою мірою формується у процесі образотворчої діяльності учнів на уроках малювання з природи під час аналізу об'єкта зображення. Обов'язковою умовою такої діяльності є осмислення наочного сприйняття об'єкта. Зазначено труднощі, з якими вони стикаються в силу своїх недоліків психофізичного розвитку у процесі роботи над малюнком з природи та шляхи їх подолання. Визначено напрями оптимізації навчального процесу на уроках малювання з природи.

Ключові слова: *образотворче мистецтво, образотворча діяльність, діти з порушеннями інтелекту, малювання з природи, напрями оптимізації.*
Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі особливу значущість набуває одна з актуальних проблем у спеціальній педагогіці – підготовка дітей з обмеженими можливостями до існування у соціумі та суспільно-корисної праці у зв'язку з тим, що чисельність дітей з порушеннями інтелектуального розвитку неуклібно зростає. При цьому
© Манько О., 2016

особливу роль відіграють навчальні предмети, які передбачають предметно-практичну діяльність. У цьому ракурсі розглядається й образотворча діяльність дітей, яка сприяє їх всебічному розвитку, а її завдання виходять на розв'язання життєвих та соціальних проблем.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Значущість образотворчого мистецтва для дітей з порушеннями інтелекту неодноразово підкреслювалася у працях вчених (Т.М. Головіна, І.О. Грошенков, І.В. Дмитрієва, Л.В. Занков, Н.Ф. Кузьміна, В.С. Мухіна, Н.М. Нудельман, Н.П. Сакуліна, Н.Ф. Талізїна та ін.), які вказують на особливу роль цього шкільного предмету для розвитку та особистого становлення дітей цієї категорії.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – накреслити напрями оптимізації навчання, виховання та розвитку учнів з порушеннями інтелекту на уроках образотворчого мистецтва, а саме малювання з натури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз і досвід роботи спеціальних загальноосвітніх шкіл показує, що проблема виховання і розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва розглядається в контексті сучасних вимог до навчання і корекції та потребує подальшого розроблення з урахуванням новітніх технологій. У зв'язку з цим виникають питання щодо оптимізації уроків малювання з натури та визначенням його ефективних напрямів.

Слід зазначити, на що вказують дослідження (Т.М. Головіна, І.О. Грошенков, В.С. Кузін, Н.Ф. Кузьміна-Сиром'ятникова, В.Г. Петрова, І.М. Соловійова та ін.), образотворче мистецтво є важливим чинником пізнання дитиною навколишнього світу. Вчені підкреслюють, що саме образотворче мистецтво сприяє гармонійному розвитку особистості, та корекції недоліків пізнавальної сфери. Ось чому важко переоцінити значення цього предмету в курсі шкільного навчання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Кожне завдання, що пропонується до виконання на уроках малювання, повинно приваблювати учня новим, цікавим змістом. Малювати з натури – значить не тільки правильно визначити форму предмета, будову, величину окремих його частин, їх взаємне розташування і колір, але й уміти точно передати побачене у малюнку. У процесі підготовки до виконання певного завдання учням потрібно надати відомості про загальні пропорції та схематичну будову запропонованих до зображення об'єктів. Якщо вчитель не володіє технікою малювання, його пояснення стають незрозумілими для дітей. Малюнок – приклад, виконаний вчителем на дошці, повинен бути чітким, зрозумілим і посильним для дітей. Саме вчитель повинен організувати вміння та

навички учнів свідомо сприймати форму предмета й передавати цю форму у малюнку. При проведенні уроку особливу увагу необхідно приділяти розвивальній та виховній складовій уроку. Уроки малювання з натури і сам процес малювання допомагає всебічному розвитку особистості дитини, а саме: якісному поліпшенню зорових уявлень, корекції просторового уявлення, розвитку інтелектуальних операцій і мовлення, вихованню естетичних почуттів, формуванню позитивних якостей особистості.

Розумовий розвиток має полягати у мовному оформленні своїх відчуттів, а також у розвитку спостережливості. Ця якість більшою мірою формується в процесі образотворчої діяльності учнів на уроках малювання з натури під час аналізу об'єкта зображення. Такий вид роботи в учнів викликає певну складність, так як на ранніх етапах навчання вони не можуть самостійно спостерігати і аналізувати об'єкт зображення. І всупереч прагненню вчителя навчити дитину «бачити» природу, намагаючись сформувати у нього вміння спостерігати і вивчати предмет, учні в силу своїх психофізичних особливостей намагаються малювати за поданням. Це можна пояснити ще й недостатньою активністю, і слабкою цілеспрямованістю процесу сприйняття у дітей з порушеннями інтелекту, що вимагає від учителя особливої організації цієї частини уроку.

Спеціальними дослідженнями встановлено пізнавальний характер дитячого сприйняття, який нерозривно пов'язано з мисленням і мовленням. Оскільки сприйняття входить у процес образотворчої діяльності та здійснюється в певній взаємодії з її компонентами, його можна розглядати як відповідний пункт для формування багатьох інтелектуальних операцій. Під час малювання перед дітьми виникають спеціальні завдання. Одне з таких завдань – визначення форми предмета, оскільки ця ознака при впізнаванні, аналізі та порівнянні має вирішальне значення. У процесі сприйняття виділяються й інші властивості предмета, такі як величина, будова, колір. Вони також мають істотне значення для зображення. Меж тим чим вище якість сприйняття у дитини, тим яскравіше і багатше її уявлення, оскільки уявлення – це відтворення того, що було сприйнято, але в іншій формі того.

Розумові процеси молодших школярів є досить своєрідними. Розумовий аналіз, який ними здійснено, щодо зорового сприймання реального предмета або його зображення відрізняється бідністю та фрагментарністю. Дивлячись на об'єкт, учень вказує далеко не всі складові його частини навіть у тих випадках, коли знає їх назви, а також не зазначає багатьох істотно важливих його властивостей.

Отже, головне завдання вчителя на уроці малювання з натури полягає в тому, щоб сформувати в учнів чіткі уявлення щодо форми предмета, його пропорцій і розміру, вміння визначати колір та взаємне розташування.

Обов'язковою умовою такої діяльності є осмислення наочного сприйняття об'єкта, яке не може здійснюватися без активного сприйняття та його аналізу. Поступово учні опановують уміння досить докладно і в певному обсязі характеризувати об'єкт, починаючи з його найбільш істотних властивостей. Слід зазначити, що по мірі навчання дітей у спеціальній школі, поступово зростають й вміння використовувати ними власний особистісний досвід, якого вони вже набувають у середніх класах.

Втім, одночасність зорового і рухового контролю дитини має особливе значення при виконанні саме малюнка з природи. У процесі малювання вагомим стає тісний зв'язок кінестетичних відчуттів з м'язово-суглобовою роботою руки і пальців. У цьому процесі беруть участь також складні механізми зорово-рухової координації. Первісне засвоєння нових рухів повністю здійснюється під контролем зору. У міру формування рухових навичок функції зорового контролю зменшуються, проте ніколи не знімаються повністю.

Значна роль у процесі малювання з природи відводиться кольоровому сприйняттю малюнка. Це виявляється досі складним завданням для розумово відсталих учнів, оскільки вони недостатньо розуміють колір як ознаку навколишніх предметів. Між тим аналіз кольору предметів і порівняння їх забарвлення має бути обов'язковою складовою на уроках малювання з природи. Ось чому, треба приділяти більше уваги правильній естетичній оцінці кольору і кольорових відносин предметів навколишньої дійсності. Значний емоційний ефект, почуття радощі, задоволення, естетичного переживання, підвищення відчуттів власної гідності, сприяють набуттю учнями позитивних результатів у виконанні ними складних завдань, пов'язаних з вміннями використовувати учнями різного кольору у малюнках з природи.

Висновки. Образотворче мистецтво, як один з навчальних предметів спеціальної загальноосвітньої школи має важливе значення для виховання і розвитку учнів з порушеннями інтелекту, корекції їх різних відхилень. Їх потенційні можливості можуть бути успішно реалізовані на всіх уроках образотворчого мистецтва, перед усім на уроках малювання з природи. Визначені напрями оптимізації уроків малювання з природи повинні розповсюджуватися на наступні сфери: пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну, комунікативну, естетичну, трудову.

Педагогу важливо пам'ятати, що образотворча діяльність дітей з вадами розвитку має полягати не стільки в тому, щоб їх навчити малювати певні предмети та явища навколишнього світу, скільки в тому, щоб найбільше сприяти подоланню, або послабленню притаманних дітям недоліків психофізичного розвитку, тобто уроки образотворчого

мистецтва, у тому числі й уроки малювання з натури, повинні стати важливим педагогічним засобом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Головина Т.Н. Изобразительная деятельность учащихся вспомогательной школы/Т.Н. Головина. – М.: Педагогика, 1974. – 112с.
2. Грошенков И.А. Изобразительная деятельность во вспомогательной школе /И.А. Грошенков. – М.: Просвещение, 1982. – 156с.
3. Дмитрієва І.В. Корекція художнього сприймання розумово відсталих підлітків засобами образотворчого мистецтва: автореф. дис.. канд. пед. наук. – К., 2002.- 19с.
4. Кузин В.С., Кубышкина Э.И. Изобразительное искусство в начальной школе. 1-2кл.: / Учеб. для общеобразоват. учеб. заведений / В.С. Кузин, Э.И. Кубышкина – М.: Дрофа, 2001. – 167с.
5. Петрова В.Г. Обучение учащихся I – IV классов вспомогательной школы: Пособие для учителя, 2-е изд., перераб. / В.Г. Петрова. – М.: Просвещение, 1983. – 201с.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016.

Манько Е.

старший преподаватель кафедры технологий коррекционного и инклюзивного образования Донбасского государственного педагогического университета

НАПРАВЛЕНИЯ ОПТИМИЗАЦИИ УРОКОВ РИСОВАНИЯ С НАТУРЫ В СПЕЦИАЛЬНОЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Статья посвящена проблеме обучения детей изобразительной деятельности на уроках рисования с натуры. Выявлены потенциальные возможности учащихся по формированию изобразительных навыков на уроках рисования с натуры. Указаны трудности, с которыми они сталкиваются в силу недостатков психофизического развития в процессе работы над рисунком с натуры и пути их преодоления. Определены направления оптимизации учебного процесса на уроках рисования с натуры.

Ключевые слова: *изобразительное искусство, изобразительная деятельность, дети с нарушением интеллекта, рисование с натуры, направления оптимизации.*

Manko E.

*senior teacher department technology of correction and inclusive education
Donbas State Pedagogical University*

GUIDELINES FOR THE OPTIMIZATION OF DRAWING LESSONS FROM NATURE IN A SPECIAL SECONDARY SCHOOL

The article is devoted to the problem of training of graphic activity of children on drawing from life lessons. That teacher should organize skills and

skills students conscious of the lesson drawing. Identified potential of students to form a fine job skills. Each proposed for implementation should involve the student an interesting new content. These difficulties they face because of their mental and physical deficiencies in the process of drawing and how to overcome them. The directions of optimization of educational process in the classroom drawing from nature.

Keywords: *representational activities, drawing from nature, aesthetic evaluation of color properties of the object, the image of the object analysis.*

УДК 615.8:616.711-007.5-053.5

Клименко Ю.

кандидат біологічних наук, доцент кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Донбаського державного педагогічного університету

Гордієнко А.

студентка факультету фізичного виховання, група «Здоров'я людини»

МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ РУХОВИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАХВОРЮВАННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

У статті розглянуто доцільність організації процесу фізичної реабілітації дітей з порушеннями опорно-рухового апарату на засадах поетапно структурованого підходу корекційно - реабілітаційної роботи. Було розроблено програму обстеження, що складалась з методики контролю фізичної підготовленості школярів за допомогою тестів, які дають змогу оцінити фізичний стан дітей зі сколіотичними вадами хребта. Результати лікарсько-педагогічних спостережень сприяли науковому обґрунтуванню розробленої і застосованої в педагогічному дослідженні комплексної методики, що дозволяє здійснювати одночасно корекцію вад фізичного розвитку, рухових якостей і активізацію функцій організму.

Ключові слова: *порушення постави, вади опорно-рухового апарату, оцінка фізичного стану дітей зі сколіотичними вадами хребта.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Масовий характер порушень постави і викривлень хребта – одна з найбільш злободенних проблем сучасного суспільства. На даний час низькою залишається ефективність лікування і профілактики порушень постави. Останнім часом у медицині та педагогіці все більше стверджується реабілітаційний напрям стосовно корекції опорно-рухового апарату, стрижнем якого є поетапне відновлювальне комплексне лікування захворювань та ушкоджень [1, с.4-5]. Слід погодитися з © Клименко Ю., Гордієнко А., 2016

думкою багатьох авторів, що нормалізація порушених психомоторних функцій у дітей з вадами опорно-рухового апарату під впливом адекватних заходів фізичної реабілітації досягається завдяки поступовому вдосконаленню універсальних регуляторних процесів в організмі, активізації компенсаторних реакцій, які сприяють відновленню психомоторно-вісцеральних зв'язків та покращанню рухових якостей дитини [10, с.1025-1058, 11, с.90-96]. У цьому процесі провідну роль відіграє фізична реабілітація, яка поліпшує якість лікування, запобігає можливим ускладненням при різних захворюваннях і травмах, прискорює відновлення функцій органів і систем; тренує і загартовує організм, повертає працездатність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. За даними літературних джерел, на сколіоз припадає великий відсоток випадків порівняно з іншими деформаціями скелету та опорно-рухового апарату [4, с.33-37]. Спеціальні корекційні заняття спрямовані на зменшення сколіотичних деформацій, відновлення та компенсацію порушених функцій параметрів рухової, емоційно-вольової сфер дітей, хворих на сколіоз, нормалізацію їх навчальних, трудових та побутових дій. Основним елементом змісту корекційних занять є навчання дітей зі сколіотичними вадами руховим діям, які базуються на максимальному використанні рухових можливостей, що поступово створює умови для реабілітації сколіотичних ушкоджень, компенсації порушених функцій [3, с.60-63].

У зв'язку з цим, **мета роботи** полягає в теоретичному обґрунтуванні методів оцінювання фізичного стану дітей з вадами хребта та ефективності занять реабілітаційно-спортивної спрямованості по забезпеченню якості навчально - виховного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Дослідження проводилося на базі школи-інтернату № 1 для дітей із захворюваннями хребта в м. Олексійово-Дружківка Донецької області. У дослідженні брали участь 60 учнів віком від 7 до 12 років. Для медико-педагогічного спостереження нами були створені основна група, що складається з 30 дітей, хворих на сколіоз (15 хлопчиків і 15 дівчаток) і контрольна група, що складається з 30 учнів загальноосвітньої школи того ж віку.

У наших дослідженнях ми зупинились на тестах, які, на наш погляд, дозволили оцінити фізичний стан дітей зі сколіотичними вадами хребта. Розробили програму обстеження, що складалась з методики контролю фізичної підготовленості школярів, яка включала: загальну витривалість, силу та силову витривалість, швидкість, гнучкість та рівновагу.

Запропоновані нами критерії оцінювання тестів були розроблені на основі нормативів «Єврофіт» (1988), опублікованих в збірнику «Тестування рухових здібностей школярів» Л.П. Сергієнко (2001) [9].

При вимірюванні загальної витривалості ураховували, що існують різні механізми енергозабезпечення фізичної роботи. Контроль витривалості здійснювали за трьома параметрами: перший параметр визначає алактатні анаеробні можливості, виконання вправи від 3 до 7 с; другий – визначає лактатні анаеробні можливості, виконання вправи від 40 до 60 с; третій – аеробні можливості, виконання вправ від 60 с до 60 хв.

1. Загальна витривалість – «човниковий біг 20 м», «біг із заданою швидкістю».

2. Розвиток динамічної сили і статичної витривалості. Силкові показники загальнофізичної підготовки визначені за результатами як динамічних, так і статичних вправ. Рекомендували наступні вправи: розвиток динамічної сили «підйом тулуба в положення сидячи за 30 с»; статичної витривалості: висіння на поперечині (утримання тіла на поперечині) [2, с.23-25]. Для динамічних вправ оцінювали кількість виконань (разів), для статичних – тривалість утримання пози у висінні (с).

Висіння на поперечині (утримання тіла на поперечині) – для оцінки статичної витривалості. Досліджувалась загальна витривалість, оцінювалась характеристика силової витривалості рук. Учасник тестування виконував висіння на поперечині, висота якої регулювалася відповідно до росту дитини. Перед початком тесту він вставляв на підставку заввишки 15-20 см, хватом зверху тримаючись за поперечину, опускався з підставки і приймав положення висіння. Після виконання тесту дитина стрибала на гімнастичний мат. Учасник тестування виконував дві спроби (пауза між ними 1,5-2 хв. для відпочинку), фіксувався кращий результат.

«Підйом тулуба в положення сидячи за 30 с» – оцінка силової витривалості тулуба. Досліджувалась загальна витривалість. Результати біомеханічних досліджень циклічних фізичних вправ, які є основним засобом розвитку загальної витривалості, свідчать, що одним з її структурних компонентів є динамічна силова витривалість. Рівень розвитку силової (динамічної) витривалості відображає рівень функціональної працездатності, нервово-м'язової працездатності у структурі техніки фізичних вправ циклічного характеру [6, с.88-90]. У зв'язку з цим ми вивчали вікові закономірності розвитку у дітей зі сколіозом силової (динамічної) витривалості. З цією метою ми використовували тест «підйом тулуба з вихідного положення лежачи на спині за 30 с», який рекомендований програмою з фізичної культури для загальноосвітніх шкіл України. Зміст тесту був наступним: учасник тестування набував вихідного положення лежачи на спині. Протягом 30 с учень підіймав тулуб до вертикалі і знову

опускав його. Ритм рухових дій він визначав самостійно. Результат тесту визначався максимальною кількістю разів правильно виконаного підймання тулуба. Надавалась тільки одна спроба.

Аеробну витривалість (загальну) досліджували за допомогою тесту «біг за 5 хв.» [8,9]. Тест полягав у визначенні довжини дистанції, з точністю до 1 м, яку учень може подолати за 5 хв.

Аналогічним є тест Купера, але за ним тривалість бігу має складати 12 хв. або 6 хв. у скороченому варіанті. Маючи на увазі, що ми працюємо з дітьми, які мають вади опорно-рухового апарату, ми обрали менш тривалий період часу виконання тесту. Вікові закономірності розвитку швидкісної витривалості у дітей зі сколіотичними вадами хребта вивчали за методикою Б.В. Сермеєва, В.О. Шекурова [8]. При визначенні швидкісної витривалості в учасників дослідження їх фіксували лонжею, як і при визначенні максимальної частоти рухів. Метромом задавав частоту бігу, з настанням втоми і при неправильному виконанні тесту процедуру зупиняли.

Час, зафіксований з точністю до 1 с, виконання рівномірного бігу на місці із заданою інтенсивністю є результатом тесту. У процесі дослідження діти з вадами опорно-рухового апарату та діти контрольної групи виконували фізичне навантаження аеробної витривалості в зоні 60 % та 70 % від результату максимального тесту.

Оскільки потужність анаеробного енергетичного забезпечення нервово-м'язової працездатності має високий рівень кореляції з показником реалізації загальної витривалості [7, с.21-23], максимальне споживання кисню організмом учнів з вадами опорно-рухового апарату ми вивчали за допомогою методики, яка була описана Л.П. Сергієнко [9]. Фізіологічною основою методики є наявність прямої залежності між швидкістю бігу і максимальним споживанням кисню організмом учнів з вадами опорно-рухового апарату різного віку та статі. Прогнозування максимального споживання кисню за результатами бігу на різні дистанції здійснювалося на основі спеціальних таблиць. У таблицях наведено прогнозовані величини максимального споживання кисню (МСК) для дітей [8,9].

Для визначення адаптаційних можливостей і оптимального дозування фізичних навантажень треба було вивчити фізичну працездатність дітей зі сколіотичними вадами хребта. Фізична працездатність визначалася за результатами велоергометричного тесту PWC170 [5, с.239-243]. Фізичне навантаження дозувалося з урахуванням маси тіла. Велоергометрично моделювали роботу помірної потужності – 1,5 Вт на кг – тривалістю 3 хв. в положенні сидячи на велоергометрі. Частота педалювання становила 60 обертів за хв. ЧСС реєстрували протягом 20 с наприкінці навантаження пальпаторно. Рівень фізичної працездатності розраховували за формулою: $PWC170 = (\text{потужність навантаження} \times (170 - \text{ЧСС у спокої})) / (\text{ЧСС після}$

навантаження – ЧСС у спокої).

Для вивчення фізіологічних факторів розвитку загальної витривалості використали методику визначення індексу Скібінські. За допомогою цього індексу комбіновано оцінювали функцію дихальної системи та ССС. У школяра визначали ЖЄЛ (мл). Потім, після відпочинку 1-2 хв., визначали ЧСС у сидячому положенні. Після цього школяр виконував пробу із затримкою дихання (с) на вдиху. Визначали індекс за формулою: $J = (\text{ЖЄЛ} / 100 \times \text{затримка дихання}) / \text{ЧСС}$. Оцінювали функціональний стан дитини так: (а) індекс менший ніж 5 – дуже погано; (б) 5-10 – незадовільно; (в) 10-30 – задовільно; (г) 30-60 – добре; (д) більше 60 – дуже добре.

3. Загальна витривалість – «Човниковий біг» з заданою швидкістю, де досліджувалась загальна витривалість, оцінювалась загальна кардіореспіраторна витривалість.

4. Швидкісні здібності – «частота постукувань» – це тестування зі швидкості, яке характеризує швидкість рухів руками. «Човниковий біг 10 разів по 5 м» – тестування швидкості бігу.

5. Спритність (рівновага) – тест «Фламінго». Для оцінки статичної рівноваги – утримання стійкого положення на одній нозі. Учаснику тестування пропонували зафіксувати стійке положення на одній нозі. Інша нога зігнута, а її п'ята торкається колінного суглоба опорної ноги, руки на поясі, голова прямо. Необхідно утримувати це положення якомога довше. Реєстрацію часу за секундоміром починали після фіксації стійкого положення, а закінчували у момент втрати рівноваги.

6. Гнучкість (рухливість в тазостегнових суглобах). Оцінювали характеристики рухливості хребта. Гнучкість визначали за виконанням вправ: нахил вперед в положенні сидячи («складка»). В наших дослідках гнучкість визначали за допомогою доступних лінійних вимірів.

Статистичний аналіз одержаних результатів проводили за методом варіаційної статистики з визначенням середньої величини (M), середньої помилки (m). Різницю середніх величин вважали вірогідною за критерієм Стьюдента $p \leq 0,05$.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Розроблена нами методика дозволила з високою точністю зафіксувати релевантні показники до завдань дослідження, досягнути мети роботи, забезпечити потрібну вірогідність результатів і висновків дослідження.

Результати лікарсько-педагогічних спостережень сприяли науковому обґрунтуванню розробленої і застосованої в педагогічному дослідженні комплексної методики, що дозволяє здійснювати одночасно корекцію вад фізичного розвитку, рухових якостей і активізацію функцій організму. Це положення і з'явилося обґрунтуванням для виконання дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Григоренко В. Г. Организация спортивно-массовой работы с лицами, имеющими нарушения функций спинного мозга [учебное пособие] / В. Г. Григоренко, Б. В. Сермеев. – М.: Советский спорт, 1991. – 157 с.
2. Гужаловский А. А. Этапность развития физических (двигательных) качеств и проблема оптимизации физической подготовки детей школьного возраста: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / А. А. Гужаловский. – М., 1979. – 26 с.
3. Ишал В. А. К вопросу о возможностях консервативного лечения сколиоза / В. А. Ишал // Ортопедия, травматология и протезирование. – 1990. – № 3. – С. 60 - 63.
4. Ишал В. А. Физиология, асимметрия, фронтальные нарушения осанки, сколиоз и сколиотическая болезнь / В. А. Ишал // Ортопедия, травматология и протезирование. – 2000. – № 5. – С. 33 - 37.
5. Кардіогемодинаміка і стан вегетативної нервової системи у хворих на остеохондроз хребта і їх зміни під впливом фізичної реабілітації / Сафонова Г., Яськів Ю., Губенко Д. [та ін.] // Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення». – Львів: ЛДІФК, 2000. – С. 239 - 243.
6. Мальований А. В. Шляхи управління і проблеми організації фізичного виховання студентської та учнівської молоді / А. В. Мальований // Збірник наукових праць. – Львів: ЛДФЕІ, 2003. – С. 88 - 90.
7. Методика визначення оптимальних навантажень в процесі занять фізичними вправами реабілітаційної спрямованості / В. М. Пристинський, Т. М. Пристинська, Ю. С. Клименко [та ін.] // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Науковий потенціал світу 2004». – Т. 65. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 21 - 23.
8. Романенко В.А. Диагностика двигательных способностей. Учебное пособие / В.А. Романенко. – Донецк: издательство ДНУ, 2005. – 290 с.
9. Сергієнко Л.П. Тестування рухових здібностей школярів / Л.П. Сергієнко. – К.: Олімпійська література, 2001. – 439 с.
10. Ganchard G. C. Influence of different types of progressive idiopathic scoliosis at static and dynamic postural control / G. C. Ganchard, P. Lascombers, M. Kuhnast, P. P. Perrin // Spine. – 2001. – № 1. – P. 1052-1058.
11. Kustev M. Effects of sports and media on the trunk muscle strength, posture and spinal flexibility in 12-14 years old adolescents / M. Kustev // Sportverletz und Sportsverhaden. – 2004. – № 2. – P. 90-96.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2016.

Клименко Ю.

кандидат биологических наук, доцент кафедры здоровья человека и физического воспитания Донбасского государственного педагогического университета

Гордиенко А.

студентка факультета физического воспитания, группа «Здоровье человека»

**МЕТОДЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОКАЗАТЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ
ДВИГАТЕЛЬНЫХ КАЧЕСТВ У ДЕТЕЙ С ЗАБОЛЕВАНИЯМИ
ОПОРНО-ДВИГАТЕЛЬНОГО АППАРАТА**

В статье рассмотрена целесообразность организации процесса физической реабилитации детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата на основе поэтапно структурированного подхода коррекционно-реабилитационной работы. Была разработана программа обследования, которая включала в себя методику контроля физической подготовки школьников с помощью тестов, дающих возможность оценить физическое состояние детей с заболеваниями опорно-двигательного аппарата. Результаты врачебно-педагогических наблюдений способствовали научному обоснованию разработанной и применяемой в педагогическом исследовании комплексной методики, что позволяет осуществлять одновременно коррекцию недостатков физического развития, двигательных качеств и активизацию функций организма.

Ключевые слова: нарушение осанки, заболевания опорно-двигательного аппарата, оценка физического состояния детей со сколиотическими нарушениями позвоночника.

Кlymenko Yu.

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Chair of Human Health and Physical Education of Donbas State Pedagogical University

Hordiyenko A.

Student of the Faculty of Physical Education, the society "Health of Man"

**METHODS OF DEFINING INDICATORS OF DEVELOPMENT OF
MOTOR CHARACTERISTICS OF CHILDREN WITH DISEASES OF
MUSCULOSCELETAL APPARATUS**

In the article it is analyzed the efficiency of organizing the process of physical rehabilitation of the children with the defects of musculoskeletal apparatus based of the staged structural approach of the correctional and rehabilitation work. The authors have developed the program of testing that consists of the control methods of physical preparedness of the pupils using tests that allow to assess the physical condition of the children with the scoliosis spine disabilities. The results of the medical and pedagogical observations contribute to the scientific substantiation of the developed and applied in the pedagogical research the complex methodology that allows simultaneously fulfilling the correction of the defects the physical development, motor skills and activation body functions.

Key words: posture defects, defects of musculoskeletal apparatus, assessment of physical condition of children with scoliosis spine disabilities.

ЗМІСТ

ВИЩА ШКОЛА

ГАВРІЛОВА Л., ЯБУРОВА О.....	4
МОНІТОРИНГ СФОРМОВАНOSTI АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	
БУЛАХ А.	11
АВТОРСЬКИЙ СПЕЦКУРС «ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, МАРКЕТИНГУ, МЕНЕДЖМЕНТУ» ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПТНЗ ШВЕЙНОГО ПРОФІЛЮ	
ГОЛОПЬОРОВ І.....	19
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ХАРЧОВОГО ПРОФІЛЮ	
ГОНЧАРЕНКО О., КОРДОНЕЦЬ О., КЛЬОК К.	29
ЗНАЧЕННЯ ДУХОВНОГО ФАКТОРУ У ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	
ЗАЙЦЕВА А.	34
ГУМАНІСТИЧНІ ВИМІРИ ХУДОЖНЬО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ	
ЗОЛОТАРЬОВА О.	43
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ- ПЕДАГОГІВ ПІД ЧАС ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ	
КОВАЛЕНКО С.....	52
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПТНЗ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ: МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ РЕАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ ПРОЦЕСУ	
КОРКІШКО О., ШАХОВА А.....	64
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	
КОРКІШКО А.....	73
ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ Й РЕПУТАЦІЇ В СИСТЕМІ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО МАГІСТРА ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ	

ПРОВОРОВА Є.....	80
ВИКОРИСТАННЯ МЕРЕЖЕВИХ І МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У МЕТОДИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ НА ЗАСАДАХ ПРАКСЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ	
СЛАБОУЗ В., ЛЕСНАЯ Т.	89
ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ: ОПЫТ ГВУЗ «ДОНБАССКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ»	
ШУМІЛОВА Е., ПИРОГОВ В.	95
ДО ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ СТУДЕНТСЬКОГО ГУРТКА	
ГЛАВАТСЬКИХ І.	105
ДІЛОВІ ІГРИ, ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ	
ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ	
ПЕТРЕНКО Л.	111
Г. ВАЩЕНКО – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПЕДАГОГ-ПАТРІОТ ХХ СТ.	
ЧЖАН ЛУ (КИТАЙ)	118
ВЗАЄМОДІЯ ФОРМ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ДІАЛОГУ КИТАЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУР	
ХОРУЖА О.	124
ЕТНОПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ	
КОВАЛЬ А.....	132
ДАВНЬОУКРАЇНСЬКІ ТА СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ БОЙОВІ МИСТЕЦТВА	
ДЬОМІНА В., ДІБРОВА В.....	143
ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДИХ ДІВЧАТ У ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО	
ЧЕРНЕНКО-ШНУРКО Д.	150
ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНОГО ФОЛЬКЛОРУ	
ГАРАНЬ Н., БОЙКО І.....	159
ДО ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ М. МОНТЕССОРІ У ПРАКТИКУ РОБОТИ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ	

ПСИХОЛОГІЯ

ДЕВІС Л.	167
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНОГО ВІДНОШЕННЯ ДО СЕБЕ ТА ІНШИХ ВИХОВАНЦІВ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ	
КОРМИШЕВ М.	172
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СПІВПРАЦІ З ОДНОЛІТКАМИ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ВИХОВАНЦІВ ШКОЛИ- ІНТЕРНАТУ	

ДЕФЕКТОЛОГІЯ

ТАТЬЯНЧИКОВА І.	180
УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	
МАНЬКО О.	185
НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ УРОКІВ МАЛЮВАННЯ З НАТУРИ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ	
КЛИМЕНКО Ю., ГОРДІЄНКО А.	191
МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ РУХОВИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАХВОРЮВАННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ	

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Шановні автори статей! Збірник наукових праць “Гуманізація навчально-виховного процесу” є фаховим виданням із педагогічних наук (Затверджено Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 30.06.2015 р.). Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 21279-11079ПР, видано 26.03.2015 р. Державною реєстраційною службою України.

Фахове друковане періодичне видання зареєстровано в базі даних Міжнародного Центру ISSN в Парижі, йому присвоєно ISSN 2077-1827.

Періодичність видання – 6 разів на рік.

Містить наступні розділи: ВИЩА ШКОЛА; ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ; ЗАГАЛЬНА ШКОЛА; ПОЧАТКОВА ШКОЛА; ВИХОВАННЯ; ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ; ПСИХОЛОГІЯ; СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА; ДЕФЕКТОЛОГІЯ.

Перш ніж подати статтю до друку уважно прочитайте вимоги і неухильно дотримуйтесь їх. Деякі автори оформлюють статті, згідно вимог, які надають інші фахові видання або на власний розсуд. У публікації повинні відповідати поля, шрифт, інтервал, структурні елементи, список використаних джерел тощо. Часто трапляються випадки, коли автор використовує автоматичні перекладачі.

Попередження: статті, які не відповідають зазначеним вимогам опубліковані не будуть! Авторів про це не буде повідомлено, стаття не повертається. Слідкуйте за тим, у якому вигляді ви подаєте свою статтю. Пам’ятайте: «Статті подаються повністю підготовленими до друку в авторській редакції. Відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій».

Набір тексту статті здійснюється у форматі Microsoft Word (*.doc, docx, rtf), на папері формату А 4 (книжковий), береги скрізь по 2,5 см., вирівнювання по ширині, абзац – 1,25, шрифт 14 TNR, через 1,5 інтервали.

Не ставте абзац, використовуючи клавішу «Пробіл» та «Табуляцію». Алгоритм призначення абзацу такий: верхня панель «Формат» – Абзац – Вкладка «Відступи та інтервали» (треба на неї натиснути). Відступи: ліворуч, праворуч 0; Інтервал: перед, після 0. Відступ – 1,25. Інтервал – полуторний. Тепер треба натиснути вкладку «Положення на сторінці». Поставити «галочки»: заборона висячих рядків, не відривати від наступного.

Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word з арабською нумерацією.

Формули підготовлені в редакції формул MS Equation 2.0.

Не користуйтеся для форматування тексту пробілами, табуляцією і т. ін. Не ставте переноси вручну, не користуйтеся автоматичним переносом. Не використовуйте у документі колонтитули, зноски.

Посилання на роботи, що не публікувались неприпустиме.

Текст має бути уважно вичитаний і перевірений. Статті друкуються в авторській редакції. Відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій.

Обсяг статті – 8–20 аркушів (до 40 000 знаків з пробілами).

Увага! Незалежно від наукового ступеня до статті додаються внутрішня і зовнішня рецензії.

Згідно з Постановою Президії ВАК України № 7–05/1 від 15.01.2003 року „Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліку ВАК України”, а також ДСТУ 7152:201 до друку приймаються лише статті, де присутні необхідні елементи:

1. УДК. Кожній новій статті присвоюється своя УДК. Надається довідково-бібліографічним відділом бібліотеки ВНЗ, де ви працюєте. За правильність надання УДК несуть відповідальність працівники бібліотеки.

2. Відомості про автора (ів) – ініціал та прізвище (українською, російською, англійською мовами).

3. Вчене звання, вчений ступінь, посада, професія, місце роботи, адреса, назва країни, e-mail: особиста або робоча (мовою публікації).

4. Назва публікації (українською, російською та англійською мовами).

5. Анотація (українською, російською та англійською мовами) до 10 речень (ГОСТу 7.9-95), російська та англійська – до 5 речень.

6. Ключові слова (українською, російською та англійською мовами).

7. Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями.

8. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

9. Формулювання цілей статті (постановка завдання).

10. Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

11. Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

12. Список використаної літератури розміщується в кінці статті за абеткою. Джерела подаються у квадратних дужках [1, с. 3]. Дотримуйтесь встановленим вимогам щодо оформлення літературних джерел міждержавного стандарту ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 і Бюлетеню ВАК України. – № 3. – 2008. Для нумерації використовуйте список. Не ставте цифри вручну та не оформлюйте літературу в таблиці.

13. References. Транслітерація здійснюється згідно:

1. **ГОСТ 7.79-2000 (ИСО 9-95). МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЙ СТАНДАРТ.** Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом

<http://www.qrz.ru/beginners/translit.shtml>

2. Постанова КМУ від 27.01.2010 №55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-п>

References

http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/references_extend_summary_ukr.pdf

У нагоді стане офіційний трансліт онлайн <http://translit.kh.ua/>

На виконання наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17.10.2012 за № 1111, п. 2.9 "Про обов'язкову наявність статей англійською мовою на веб-сторінці видання" авторам необхідно подати до редакції реферат статті англійською мовою для розміщення на сайті збірника. У кінці подається література (References) транслітерована латинськими буквами.

Реферат статті англійською мовою: Microsoft Word (*.doc, rtf), на папері формату А 4 (книжковий), береги скрізь по 2,5 см., вирівнювання по ширині, абзац – 1,25, шрифт 12 TNR, через 1 інтервал. На 1 сторінку.

Згідно ДСТУ 7152:2010 вказують ініціали і прізвище перекладача (переклав на англ. А. Петров – вчене звання, вчений ступінь, посада, професія, місце роботи).

Знак охорони авторського права (©) розміщують унизу першої сторінки публікації.

Вважаємо, що надані пояснення щодо дотримання вимог стануть вам у нагоді. Сподіваємось на порозуміння і подальшу співпрацю.

Алгоритм подання матеріалу:

1) Статті подаються повністю підготовленими до друку на електронну скриньку кафедри педагогіки вищої школи Донбаського державного педагогічного університету – kaf.phsdspu@gmail.com.

2) Технічний редактор перевіряє публікацію на відповідність до вимог. Потім стаття проходить внутрішнє і зовнішнє рецензування фахівцями з відповідного профілю.

3) Друк здійснюється за рахунок авторів публікацій. 1 сторінка коштує 35 грн. Вартість 1 збірника 30 грн. Друковане видання надсилається поштою тільки на домашню адресу автора.

Плата за публікацію статті здійснюється після її рекомендації до друку. Вам буде відправлено повідомлення електронною поштою суму для оплати і номер рахунку.

Прохання! Не вносите оплату за статті без згоди редакції її до друку. Вам буде відправлено повідомлення електронною поштою про рішення редколегії і суму для оплати і номер рахунку.

4) Автором (ами) заповнюється інформаційний ресурс. Не сплачується.

5) До статті додаються рецензії (внутрішня і зовнішня) незалежно від наукового ступеня. Тобто на статтю доктора чи кандидата наук потрібно подавати рецензії. Не сплачується.

6) На окремому аркуші подається довідка про автора (не рахується як друкована сторінка, не входить в оплату за статтю).

Довідка про автора

Прізвище, ім'я, по батькові	
Домашня адреса	
Контактні телефони	
E-mail	

7) Копія чеку про оплату за статтю.

8) Реферат англійською мовою. Не сплачується.

Отже, автор надсилає електронною поштою файли:

1. Стаття для друку (назва файлу: Ст_ Науменко С.doc.).
2. Реферат статті для розміщення на сайті (назва файлу: Реф._ Науменко С.doc.).
3. Інформаційний ресурс (назва файлу: Инф.рес._ Науменко С.doc.).
4. Довідка про автора (назва файлу: Довідка про автора_ Науменко С.doc.).
5. Ксерокопія (сканер) чеку про сплату за статтю у форматі pdf., jpeg. (назва файлу: Чек_ст. Науменко С.pdf.).
6. Фотокопія (сканована) рецензій у форматі pdf., jpeg. (назва файлу: Рецензія_ Науменко С. pdf.).

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ (фрагмент)

УДК 373.5.091.26:91]:37.091.33-027.22:001.891

Науменко С.

кандидат педагогічних наук, виконуючий обов'язки завідувача науково-організаційного відділу Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, старший науковий співробітник лабораторії оцінювання якості освіти

ПРАКТИЧНІ РОБОТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ МОНІТОРИНГУ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ 6–7 КЛАСІВ З ГЕОГРАФІЇ

У статті розкрито зміст поняття «практична робота», охарактеризовано дві групи практичних робіт, описано методику використання практичних робіт як інструменту реалізації моніторингу навчальних досягнень учнів. Розкрито зміст практичних робіт у чинній програмі з географії для 6 і 7 класів та в програмі, що буде впроваджена в 2014/15 навчальному році. Проаналізовано зміст практичних робіт у діючих підручниках з географії для 6 і 7 класів.

Ключові слова: моніторинг, педагогічний моніторинг, моніторинг навчальних досягнень учнів, контроль, оцінювання, форми контролю, інструмент реалізації моніторингу навчальних досягнень учнів, практична робота, навчальна практична робота, підсумкова практична робота.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Моніторинг є одним із засобів управління якістю освіти та інструментом її удосконалення і поліпшення. Він являє собою систему збирання, обробки, зберігання і поширення інформації про стан освіти, прогнозування на підставі об'єктивних даних основних тенденцій розвитку освіти та розроблення науково-аргументованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень стосовно підвищення ефективності функціонування освітньої галузі.

Педагогічний моніторинг – це систематичне безперервне контролююче відстеження якісних результатів навчання, виховання й розвитку учнів у системі «вчитель-учень». До його складу входить моніторинг навчальних досягнень учнів, який передбачає систематичне спостереження за станом навчальних досягнень учнів, прогнозування і вдосконалення цього стану. Моніторинг навчальних досягнень учнів здійснюється завдяки контролю й оцінюванню. Проте, на відміну від контролю й оцінювання, він реалізує зворотній зв'язок у навчальному процесі, що дає змогу оперативно реагувати і в разі потреби його коригувати. Інструментарієм реалізації моніторингу навчальних досягнень учнів є форми контролю їхніх навчальних досягнень. Однією із форм контролю та інструментом реалізації моніторингу навчальних досягнень учнів є практичні роботи.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теорію освітнього моніторингу і напрями його впровадження у навчальних закладах розкрито у працях Г. Азгальдова, О. Ануфрієвої, Г. Гунти, Г. Дмитренка, Г. Єльнікової, В. Кальней, О. Локшиної, Т. Лукіної, О. Ляшенка, А. Майорова, В. Олійника, Е. Райхмана, С. Шишова та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – розкрити методику використання практичних робіт як інструменту реалізації моніторингу навчальних досягнень учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1392 від 23 листопада 2011 р., географічний компонент входить до складу освітньої галузі «Природознавство» [6]. Одним із завдань цієї галузі є набуття учнями досвіду практичної та експериментальної діяльності, здатності застосовувати знання у процесі пізнання світу. Це завдання реалізується за допомогою практичних робіт, що використовуються на уроках географії.

Як вважає С. Кобернік, *практична робота* – це «засіб формування вмінь і навичок учнів у технології виконання завдань з картами атласів, контурними картами, статистичним матеріалом, довідниками [8, с. 48]». Практичні роботи допомагають учням закріпити теоретичний матеріал та змушують їх порівнювати об'єкти природи. Їх поділяють на навчальні (тренувальні) й підсумкові.

Під час виконання *навчальних (тренувальних) практичних робіт* учні опановують якийсь прийом навчальної роботи. Наприклад, вчать розв'язувати задачі з використанням різних видів масштабів, визначати географічні координати за географічною картою та

географічні координати крайніх точок і протяжність материка, будувати графіки зміни температури повітря тощо.

Відповідно до чинної навчальної програми з географії [4] у 6 класі під час вивчення курсу «Загальна географія» учні виконують 14 практичних робіт, у 7 класі у процесі опрацювання курсу «Географія материків і океанів» – 12 практичних робіт. Розглянемо розподіл практичних робіт по класах.

Висновки. Отже, географічні задачі є інструментом реалізації моніторингу навчальних досягнень учнів. Адже за їх допомогою вчитель може визначити рівень навчальних досягнень і компетентність учнів та на основі здобутих даних втрутитися у навчальний процес, щоб підвищити його якість. Однією з умов використання практичних робіт як інструменту реалізації моніторингу навчальних досягнень учнів є проведення після поточного чи тематичного оцінювання «роботи над помилками». Під час цієї «роботи» кожний учень має усвідомити причини виникнення своїх помилок. Адже метою моніторингу навчальних досягнень учнів є виявлення конкретних досягнень учнів з кожного предмета і слідування за рівнем їх зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко В. М. Географія материків і океанів : [підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закладів] / В. М. Бойко, С. В. Міхелі. – К : Зодіак-ЕКО, 2007. – 288 с.
2. Бойко В. М. Загальна географія : підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закладів / В. М. Бойко, С. В. Міхелі. – К : Пед. преса, 2006. – 272 с.
3. Географія. Інструктивно-методичні рекомендації. Лист Міністерства № 1/9-426 від 01.06.2012 «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/metodichni-rekomendatsiji/>.
4. Географія. Навчальні програми для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1349869429/

Науменко С.

кандидат педагогических наук, исполняющий обязанности заведующего научно-организационного отдела Института педагогики Национальной академии педагогических наук Украины, старший научный сотрудник лаборатории оценивания качества образования

ПРАКТИЧЕСКИЕ РАБОТЫ КАК ИНСТРУМЕНТ РЕАЛИЗАЦИИ МОНИТОРИНГА УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ УЧАЩИХСЯ 6-7 КЛАССОВ ПО ГЕОГРАФИИ

В статье раскрыто содержание понятия «практическая работа», охарактеризованы две группы практических работ, описана методика использования практических работ как инструмента реализации мониторинга учебных достижений учащихся. Раскрыто содержание практических работ в действующей программе по географии для 6 и 7 классов и в программе, которая будет внедрена в 2014/15 учебном году. Проанализировано содержание практических работ в действующих учебниках по географии для 6 и 7 классов.

Ключевые слова: мониторинг, педагогический мониторинг, мониторинг знаний учащихся, контроль, оценка, формы контроля, инструмент реализации мониторинга учебных достижений учащихся, практическая работа, учебная практическая работа, итоговая практическая работа.

Naumenko S.

candidate of pedagogical sciences, Acting Head of the Science-Organization Department in the Institute of Education of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, evaluation the quality of education laboratory Senior Researcher

PRACTICAL WORKS AS A TOOL FOR MONITORING THE ACADEMIC PERFORMANCE OF STUDENTS GRADES 6-7 IN GEOGRAPHY

This article reveals the concept of "practical work" as well describes two groups of practical work and technique of practical work usage as a tool of monitoring student achievements described too. The content of practical work in the current program in geography for grades 6 and 7 and the program that will be implemented in the 2014/15 academic year is revealed. The content of practical work in current textbooks on geography for 6th and 7th grades has been analyzed.

Key words: monitoring, pedagogical monitoring, monitoring of student achievements, monitoring, evaluation, form of controls, instrument for monitoring implementation of student achievements, practical work, training practical work, final practical work.

ЗРАЗОК РЕФЕРАТУ СТАТТІ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ (фрагмент)

Naumenko S.

candidate of pedagogical sciences, Acting Head of the Science-Organization Department in the Institute of Education of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, evaluation the quality of education laboratory Senior Researcher

PRACTICAL WORKS AS A TOOL FOR MONITORING THE ACADEMIC PERFORMANCE OF STUDENTS GRADES 6-7 IN GEOGRAPHY

This article reveals the concept of «monitoring of student achievements», «monitoring implementation tools of student achievements», «practical work». Thus, monitoring of student achievements is systematic observation of the student achievements as well prediction and improvement of this state. One of the forms of the control and monitoring implementation tool of student achievements is practical work.

Practical work on geography lessons is a way of developing abilities and skills of students in performance of tasks technology with Atlas, contour maps, statistical data directories. Practical works help students to consolidate the theoretical material and induce them to compare objects of nature.

Have been described two groups of practical work. They are training and final.

During the execution of training practical work students master some method of academic work. For example, they learn to solve tasks by using different scales as well determine the geographic coordinates on a geographical map, geographic coordinates of the extreme points. They also learn to determine the length of the continent and build graphs of air temperature and so on.

Final practical work is usually carried out after a series of training practical work to test the skills and abilities of students and its future development. The content of the final work are largely descriptions or characteristics of geographic features, natural components, natural systems and so on.

One of the conditions for the use of practical work as a tool for monitoring the implementation of student achievements is to hold a "work on the bugs." after their execution During this "work" every student should understand the causes of his errors. For the purpose of monitoring student achievements is to identify specific student achievement in each separate subject and tracking their level of growth.

The content of practical work in the current program in geography for 5-9 grades of secondary schools and the geography program that will be implemented in the 2014/15 academic years is revealed.

Analysis of these two programs has shown that the new programs of work have a more practical focus, as evidenced by their names. Thus, according to the current curriculum in Grade 6 during the course "General Geography" students perform fourteen practical works and in 7th grade during the study course "The geography of continents and oceans they perform twelve practical works. According to the new curriculum in the 6th grade students are proposed to perform nine practical works and conduct three research studies in the form of presentations or writings (essays), mini-projects, posters, works on the ground. In 7th grade fifteen practical works and conducting of 10 studies are provided.

It has been revealed during the analysis of existing textbooks on geography for grades 6 and 7 that practical work in them placed under the rubric named "practical tasks" and "practical work". Their content is fully matches with the content of practical work specified by the current curriculum in geography. However, their amount corresponds in the textbook of Kobernika S. and R. Kovalenko only.

Thereby, practical work is an instrument of student achievements monitoring. After all, by using them the teacher can determine the level of academic achievements as well competence of students and based on data obtained one are able to intervene in the learning process to improve its quality.

References

1. Bojko V. M. Geografiya matery`kiv i okeaniv : [pidruch. dlya 7 kl. zagal`noosvit. navch. zakladiv] / V. M. Bojko, S. V. Mixeli. – K : Zodiak-EKO, 2007. – 288 s.
2. Bojko V. M. Zagal`na geografiya : pidruch. dlya 6 kl. zagal`noosvit. navch. zakladiv / V. M. Bojko, S. V. Mixeli. – K : Ped. presa, 2006. – 272 s.
3. Geografiya. Instrukty`vno-metody`chni rekomendaciyi. Ly`st Ministerstva # 1/9-426 vid 01.06.2012 «Shhodo instrukty`vno-metody`chny`x rekomendacij iz bazovy`x dy`scy`plin» [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/metodichni-rekomendatsiji/>.
4. Geografiya. Navchal`ni programy` dlya 5-9 klasiv zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladiv [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1349869429.

ВИМОГИ ДСТУ ДО ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, ЩО ПОДАЮТЬСЯ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ У НАУКОВОМУ ФАХОВОМУ ВИДАННІ

Оформлення списку використаної літератури повинно відповідати наступним вимогам ГОСТ 7.1:2006 “Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”.

Звертаємо увагу авторів статей, що у процесі складання списку використаних джерел необхідно дотримуватися зазначених у стандарті форм запису.

Детально розглянемо **найсуттєвіші зміни**, передбачені новим стандартом:

Змінені *правила вживання великої та малої літер.* У списку джерел з **маленької букви** пишуть відомості, що відносяться до заголовку (підруч. для вузів, матеріали конф., тези, навчально-методичний посібник тощо), відомості про відповідальність (ред., упоряд., редкол. та ін.), наприклад:

Психологія : підруч. для вузів.

Психологія : словарь / отв. ред. Гончарук П. В.

Відбулися зміни в написанні знаків пунктуації! У новому стандарті застосовують проміжок в один друкований знак *до і після* приписного знака: тире (–), скісна риска (/), дві скісні (//), двокрапка (:). Виняток – крапка (.) та кома (,) – проміжки залишають тільки після них.

Таким чином запис реквізитів статті одного автора з періодичного друкованого видання матиме наступний вигляд:

Прізвище ініціали автора. Назва статті. / ім'я, по батькові автора або ініціали і прізвище автора // Назва журналу. – Рік. – №. – С. ?–?.

Наприклад: Волинець І. М. Краєзнавчі матеріали на уроках зарубіжної літератури / І. М. Волинець // Світло. – 2002. – № 4. – С. 112–116.

Зміни внесені до запису статті двох і більше авторів: *Прізвище ініціали першого автора. Назва статті. / ініціали прізвище першого автора, ініціали, прізвище другого автора // Назва журналу. – Рік. – №. – С. ?–?.*

Алгоритм оформлення статті з електронного видання: *Прізвище ініціали автора. Назва статті [Електронний ресурс] / ім'я, по батькові автора або ініціали прізвище автора // Назва журналу. – Рік. – №. – Режим доступу: електронна адреса, за якою розміщена стаття <http://www...>*

Наприклад: Кабан Л. В. Оцінювання інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів регіону [Електронний ресурс] / Лариса Василівна Кабан // Народна освіта. – 2007. – Випуск 1. – Режим доступу:

<http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku\1\statti\2kaban\2kaban.htm>

Зразки записів використаних у процесі написання статті джерел представлено у таблиці:

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Один автор	Тимошик М. С. Книга для автора, редактора, видавця: практ. посіб. / Микола Степанович Тимошик. – 2-ге вид., стереотипне. – К. : Наша культура і наука, 2006. – 560 с. 2. Бондар Ю. В. Національний інформаційний простір новітньої України: становлення та функціонування у процесі політичної трансформації суспільства : монографія / Ю. В. Бондар. – К. : Міжрегіон. Акад. упр. персоналом, 2007. – 184 с.
Два автори	1. Ромовська З. В. Сімейне законодавство України / З. В. Ромовська, Ю. В. Черняк. – К. : Прецедент, 2006. – 93 с. 2. Суберляк О. В. Технологія переробки полімерних та композиційних матеріалів : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Суберляк, П. І. Баштанник. – Львів : Растр-7, 2007. – 375 с.
Три автори	1. Мацько Л. І. Стилїстика ділового мовлення та редагування ділових документів / Мацько Л. І., Кравець Л. В., Солдаткіна О. В. – К. : Ун-т “Україна”, 2005. – 281 с.

Чотири автори	<p>1. Методика нормування ресурсів для виробництва продукції рослинництва / [Вітвіцький В. В., Кисляченко М. Ф., Лобастов І. В., Нечипорук А. А.]. – К. : НДІ "Укראгропромпродуктивність", 2006. – 106 с.</p> <p>2. Механізація переробної галузі агропромислового комплексу : підруч. для учнів проф.-техн. навч. закл. / О. В. Гвоздев, Ф. Ю. Ялпачик, Ю. П. Рогач, М. М. Сердюк. – К. : Вища освіта, 2006. – 478 с.</p>
П'ять і більше авторів	<p>1. Психологія менеджмента / [Власов П. К., Липницький А. В., Луцихина І. М. и др.] ; под ред. Г. С. Никифорова. – Х. : Гуманитар. центр, 2007. – 510 с.</p> <p>2. Формування здорового способу життя молоді : навч.-метод. посіб. для працівників соц. служб для сім'ї, дітей та молоді / Т. В. Бондар, О. Г. Карпенко, Д. М. Дикова-Фаворська та ін. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж., 2005. – 115 с.</p>
Без автора	<p>1. Історія Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря / [авт. тексту В. Клос]. – К. : Грані-Т, 2007. – 119 с.</p> <p>2. Основи перекладу: граматичні та лексичні аспекти : навч. посіб. / за ред. В. К. Шпака. – К. : Знання, 2005. – 311 с.</p> <p>3. Рекомендації щодо складання бібліографічного опису в картках для каталогів і картотек (у зв'язку з набуттям чинності ДСТУ ГОСТ 7.1:2006) / уклад. О. Б. Рудич. – К. : Кн. Палата України, 2007. – 60 с.</p>
Багатотомний документ	<p>1. Межгосударственные стандарты : каталог в 6 т. / [сост. Ковалева И. В., Рубцова Е. Ю.; ред. Иванов В. Л.]. – Львов : НТЦ "Леонорм-Стандарт", 2005. – (Серия "Нормативная база предприятия"). Т. 1. – 2005. – 277 с.</p> <p>2. Бондаренко В. Г. Теорія ймовірностей і математична статистика. Ч.1 / В. Г. Бондаренко, І. Ю. Канівська, С. М. Парамонова. – К. : НТУУ "КПІ", 2006. – 125 с.</p>
Матеріали конференцій, семінарів	<p>1. Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій : зб. наук. праць / наук. ред. В. І. Моссаковський. – Дніпропетровськ : Навч. кн., 1999. – 215 с.</p> <p>2. Економіка, менеджмент, освіта в системі реформування агропромислового комплексу : матеріали Всеукр. конф. молодих учених-аграрників ["Молодь України і аграрна реформа"], (Харків, 11-13 жовт. 2000 р.) / М-во аграр. політики, Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. – Х. : Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва, 2000. – 167 с.</p>
Словники	<p>1. Географія : словник-довідник / [авт.-уклад. В. Л. Ципін]. – Х. : Халімон, 2006. – 175 с.</p> <p>2. Тимошенко З. І. Болонський процес в дії : словник-довідник основ. термінів і понять з орг. навч. процесу у вищ. навч. закл. / З. І. Тимошенко, О. І. Тимошенко. – К. : Європ. ун-т, 2007. – 57 с.</p>
Атласи	<p>1. Анатомія пам'яті : атлас схем і рисунків провідних шляхів і структур нервової системи, що беруть участь у процесах пам'яті : посіб. для студ. та лікарів / О. Л. Дроздов, Л. А. Дзяк, В. О. Козлов, В. Д. Маковецький. – 2-ге вид., розшир. та доповн. – Дніпропетровськ : Пороги, 2005. – 218 с.</p>
Законодавчі та нормативні документи	<p>1. Медична статистика статистика : зб. нормат. док. / упоряд. та голов. ред. В. М. Заболотько. – К. : МНІАЦ мед. статистики : Медінформ, 2006. – 459 с. – (Нормативні директивні правові документи).</p> <p>2. Про затвердження Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України : наказ Міністерства освіти і науки України від 17.06.2008 № 537.</p>
Дисертації	<p>1. Петров П. П. Активність молодих зірок сонячної маси: дис. ... доктора фіз.-мат. наук : 01.03.02 / Петров Петро Петрович. – К., 2005. – 276 с.</p>

Автореферати дисертацій	1. Новосад І. Я. Технологічне забезпечення виготовлення секцій робочих органів гнучких гвинтових конвеєрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.02.08 „Технологія машинобудування” / І. Я. Новосад. – Тернопіль, 2007. – 20 с.
Частина книги, періодичного, продовжуваного видання	1. Козіна Ж. Л. Теоретичні основи і результати практичного застосування системного аналізу в наукових дослідженнях в області спортивних ігор / Ж. Л. Козіна // Теорія та методика фізичного виховання. – 2007. – № 6. – С. 15–18, 35–38. 2. Гранчак Т. Інформаційно-аналітичні структури бібліотек в умовах демократичних перетворень / Тетяна Гранчак, Валерій Горовий // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 6. – С. 14 – 17. 3. Валькман Ю. Р. Моделирование НЕ-факторов – основа интеллектуализации компьютерных технологий / Ю. Р. Валькман, В. С. Быков, А. Ю. Рыхальский // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2007. – № 1. – С. 39 – 61.
Електронні ресурси	1. Богомольний Б. Р. Медицина екстремальних ситуацій [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. мед. вузів III–IV рівнів акредитації / Б. Р. Богомольний, В. В. Кононенко, П. М. Чуєв. – 80 Min / 700 MB. – Одеса : Одес. мед. ун-т, 2003. – (Бібліотека студента-медика) – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97-2000.– Назва з контейнера. 2. Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі: електронні ресурси в науці, культурі та освіті : (підсумки 10-ї Міжнар. конф. „Крим-2003”) [Електронний ресурс] / Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов, А. Г. Бровкін, І. А. Павлуша // Бібліотечний вісник – 2003. – № 4. – С. 43. – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/articles/2003/03klinko.htm 3. Биков Ю. І. Теоретико-методологічні проблеми моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем [Електронний ресурс] / В. Ю. Биков // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2006. – № 1. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em1/emg.html . – Заголовок з екрана.
Іноземні видання	Feduń A. Główne kierunki ukraińsko-polskiej współpracy transgranicznej w warunkach procesu integracji europejskiej // Polska w systemie międzynarodowym w dobie integracji europejskiej / Pod red. M.Marczewskiej-Rytko. – Puławy: Wyd. Puławsk. Szkoły Wyższ., 2001. – S.141-145.
Архіви	Посилання на архівні документи у прикнижкових, прикінцевих, пристатейних списках джерел (у монографії, навчальному посібнику, статті тощо) на архівні документи при першому згадуванні назва архіву подається повністю, в дужках – загальноприйняте скорочення. При повторному – застосовують скорочену форму назви архіву. Посилання містить: • назву архіву (скорочено), • номер фонду - ф., • номер опису - оп., • номер справи - спр., • загальну кількість аркушів - арк. Усі складові посилання розділяють комами. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ України), ф. 129, оп. 2, спр. 1144, арк. 4. 2. ЦДАЛ України, ф. 309, оп. 1, спр. 346, арк. 5-10.

**Перелік
наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук**

Затверджено
наказами Міністерства
освіти і науки України
від 12.05.2015 № 528
від 13.07.2015 № 747

№	Назва видання	Засновник (співзасновники)	Галузь науки	Дата включення, поновлення (внесення змін)	Дата попереднього включення
216.	Гуманізація навчально-виховного процесу	ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»	педагогічні	13.07.2015	10.02.10

Збірник наукових праць “Гуманізація навчально-виховного процесу” зареєстровано в міжнародній базі даних: ISSN 2077-1827 (англ. International Standard Serial Number). Кожному друкованому засобу надається унікальний номер у Міжнародному Центрі в Парижі, який дозволяє ідентифікувати періодичне видання.

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Збірник наукових праць

Виходить 6 разів на рік
Заснований у вересні 1996 р.

№ 2 (76) 2016

За загальною редакцією проф. В. І. СИПЧЕНКА

Відповідальний за випуск:
Швидкий С.М. – кандидат історичних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи ДДПУ

Макет і верстка – *Черкашина Л.А.*

З матеріалами збірників можна ознайомитися на сайтах:

<http://www.slavdpu.dn.ua/index.php/nauk/naukbooks/694-gnvp>;

http://intellect-invest.org.ua/ukr/pedagog_editions_collection_of_scientific_labours/;

<http://www.nbuv.gov.ua>.

Підписано до друку 24.03.2016 р.

Формат 60x84/16.

Ум.-друк. арк. 12,5. Обл.-вид. арк. 13,37.

Наклад 300 пр. Зам. № 871.

Видавець:

ТОВ «Видавництво НТМТ»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1748 від 15.04.2004 р.
пр. Науки, 58, к. 106,
м. Харків, 61072,
тел.: (057) 763-03-80, (057) 763-03-72,
факс: +38(057) 763-03-72
E-mail: ntmt@tns.kharkov.ua

Виготовлювач:

ТОВ «Цифрова типографія»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
А00 № 314825 від 08.02.2006 р.
вул. Данилевського, б. 30,
м. Харків, 61058,
тел.: (050)326-14-40
E-mail: cyfra_druk@i.ua